

Mokslinės konferencijos,
skirtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos
dienai paminėti

IŠŠŪKIAI KONSTITUCINĖMS VERTYBĖMS ŠIANDIEN, medžiaga

Lietuvos Respublikos Seimas
2011 m. spalio 25 d.

Vilnius 2011

Turinys

Konferencijos įžanga / 6

Pranešimai / 10

Santuokos ir šeimos atskyrimas Lietuvos Respublikos
Konstitucinio Teismo sprendimo šviesoje / 10

Apie šeimos politiką ir politiką šeimai / 20

Santuokinė šeima – teisinės valstybės prioritetas / 33

Konstitucinis Teismas nepasakė nieko iš esmės naujo / 40

Santuokoje gyvenančių šeimų rėmimo koncepcija / 45

Santuokos ir šeimos neatsiejamumo vaidmuo
asmens ir visuomenei gerovei bei valstybės
saugumui / 50

Tarp argumentų ir premisų pasiklydusi logika:
kas kam prieštarauja? / 62

Diskusija, konferencijos apibendrinimas / 83

Konferencijos moderatoriai:

Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto
pirmininkas **doc. dr. STASYS ŠEDBARAS**

Lietuvos Respublikos Seimo Socialinių reikalų ir darbo ko-
miteto pirmininkas **dr. RIMANTAS JONAS DAGYS**

Konferencijoje pranešimus skaitė:

Prof. dr. SAULIUS ARLAUSKAS, Teisės filosofijos ir istorijos katedra, Mykolo Romerio universitetas. Pranešimo tema: *Santuokos ir šeimos atskyrimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimo šviesoje.*

Doc. dr. IRENA EGLĖ LAUMENSKAITĖ, Socialinio darbo katedra, Vilniaus universitetas. Pranešimo tema: *Apie šeimos politiką ir politiką šeimai.*

Prof. habil. dr. ALFONSAS VAIŠVILA, Teisės filosofijos ir istorijos katedra, Mykolo Romerio universitetas. Pranešimo tema: *Santuoka ir partnerystė: sutapimai ir skirtumai.*

Prof. dr. BIRUTĖ OBELENIENĖ, Santuokos ir šeimos studijų centras, Vytauto Didžiojo universitetas. Pranešimo tema: *Santuokos ir šeimos neatsiejamumo vaidmuo asmens ir visuomenei gerovei bei valstybės saugumui.*

Prof. habil. dr. KĘSTUTIS PUKELIS, Edukologijos katedra, Vytauto Didžiojo universitetas. Pranešimo tema: *Tarp argumentų ir premisų pasiklydusi logika: kas kam prieštarauja?*

Konferencijos įžanga

Doc. dr. STASYS ŠEDBARAS

Lietuvos Respublikos Seimo

Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininkas

Laba diena, gerbiamieji konferencijos dalyviai. Džiaugiuosi, kad labai daug salėje žmonių, visus sveikinu su gražia švente, Konstitucijos diena, tai yra diena dokumento, kuris mums visiems duoda pamatą – pamatą mūsų teisėms, mūsų laisvam gyvenimui, mūsų tapatybei, ir, duok Dieve, kad dar tūkstantį ir daugiau metų su šiuo dokumentu laisvai galėtume gyventi.

Keletas žodžių apie Konstituciją garsaus politiko ir mokslininko, neseniai apsilankiusio Lietuvoje, Austrijos profesoriaus H. Schambecko požiūriu. Jis Lietuvos Konstituciją įvertino kaip vieną geriausių pasaulyje. Iš tiesų mūsų Konstitucija gimė 1992 m. kaip kelių darbo grupių kompromisinis rezultatas. Ir štai, pasirodo, kompromisai visada yra puikus dalykas. Manau, kad ir ši konferencija taip pat gali būti kompromisų paieška gerbiant Lietuvos institucinę sąrangą, gerbiant Lietuvos institucijų sprendimus ir ieškant bendrų išeičių, taip pat gerbiant ir Lietuvos praeitį, istoriją, tradicijas.

Turbūt niekas kitas taip neįkūnija savyje ir nesaugo, ir neperduoda ateities kartoms tradicijų kaip tradicinė šeima. O tradicinė

šeima – tai yra šeima, kai tu duodi priesaiką, kada tu įsipareigoji, kada tu žinai, kaip kartu toliau gyvensi. Visko atsitinka, bet tai yra svarbiausia. Išlikome per tiek šimtmečių, Lietuva gyvuoja daugiau negu tūkstantmetį, tik apie ją gal mažiau buvo rašyta. Ir tam, kad gyventume dar daug tūkstantmečių, mūsų tauta ir valstybė turi stovėti ant tam tikro pamato. Taigi ši konferencija tam ir skirta.

Dr. RIMANTAS JONAS DAGYS

Lietuvos Respublikos Seimo

Socialinių reikalų ir darbo komiteto pirmininkas

Gerbiamieji konferencijos dalyviai, ką tiktai kalbėjo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininkas gerbiamasis S. Šedbaras. Jis kartu yra ir parlamentinės grupės „Už tradicinę šeimą“ pirmininkas. Šią parlamentinę grupę sudaro jau šimtas parlamentarų. Iš tikrųjų tai rodo gana platų supratimą ir vieningą požiūrį. Joje yra visų politinių partijų atstovų – vienų daugiau, kitų mažiau. Mes tikimės, kad mums pavyks padaryti daug dalykų čia, Seime, išaiškinti juos taip, kad visiems būtų aišku, kad neliktų dvigubo traktavimo.

Mes kalbėsime šiandien apie Konstituciją, konstitucines vertybes, kurios dabar patyrė pokyčių po Konstitucinio teismo išaiškinimo. Turėsime turbūt padiskutuoti ir apie jo Konstitucinio Teismo vietą ir vaidmenį, nes kai mes kūrėme šią instituciją jo pagrindinė priedermė buvo išaiškinti tai, kas parašyta tarp eilučių, ką balsavusieji už tą Konstituciją arba ją kūrę turėjo omeny. Na, dabar kartais tie išaiškinimai, susidaro įspūdis, ne visai tokie, kaip įsivaizdavo mūsų tie žmonės, kurie už ją balsavo, ypač kai kalbame apie šeimą. Vargu ar mes galėtume eiti tuo keliu, kai ga-

lima leisti paprastai išplėstai aiškinti tas vertybes arba jas savaip traktuoti bet kam, bet kokiam organui, tiek Seimui, tiek Konstituciniam Teismui ar kitiems, plačiau ir kitaip, negu kad žmonės už tai balsavo. Jeigu mes tokiu būdu eisime, tai papulsime į gana prastą padėtį, kai bus galima žmonių valią paversti kitokia valia. Tai yra pavojingas kelias ir todėl turime apie tai rimtai kalbėti ir rasti susikalbėjimą tarpusavyje, kad vienodai į viską žiūrėtume.

Kad mūsų diskusija šiandien būtų įdomesnė, aš kai ką pacituosiu. Pacituosiu iš mūsų senos istorijos, kad jūs paklausytumėte tų minčių, ir nuspręstumėte ar nėra kartais sąsajos tų minčių su dabartiniu laikotarpiu. Kai kalbame apie šeimos vertybes, apie šeimą, jos sampratą, apie kintančią padėtį šeimose, mes dažnai remiamės modernios šeimos samprata, nauja vizija...

Taigi pradėsiu nuo citatų. XIX amžiaus pabaiga, „Komunistų partijos manifestas“: „Buržuaziniai tauškalai apie šeimą ir auklėjimą, apie švelnius tėvų ir vaikų santykius kelia tuo didesnę pasišlykštėjimą.“ Kita citata: „Komunistams galima būtų prikišti nebent tai, kad veidmainiškai paslėptą žmonių bendrumą jie nori pakeisti oficialiu, atviru žmonių bendrumu.“ „Tačiau komunistams prikaišojama, kad jie nori panaikinti tėvynę, tautybę. Darbininkai neturi tėvynės, negalima iš jų atimti to, ko jie neturi“. Čia komunistų aušros laikai. 1904 m. V. I. Leninas jau rašo, kad „jausmingumo dvasios, energijos, nukreiptos ne į pseudošeimynines vertybes, išlaisvinimas padės išlieti šį gumulą socializmo pergalės labui“. Tai yra 1904 metai. 1911 m. L. Trockis rašo: „Šeima, kaip buržuazijos institutas, visiškai atgyveno. Reikia smulkiau kalbėti apie tai darbininkams.“ Leninas jam atsako: „Ir ne tik šeima. Visi draudimai, susiję su seksualumu, turi būti panaikinti. Mes turime ko pasimokyti iš sufražisčių. Netgi vienalytės meilės draudimą reikia panaikinti.“

Taigi tos srities bolševikų kūriniai davė gana neblogų rezultatų, ta teorija buvo plėtojama toliau, ir 1918 m. gruodžio 19 d. buvo organizuota eisena pažymėti pirmosioms metinėms dėl

santuokos panaikinimo. Tai buvo demonstracijos. Kai kurių demonstracijų dalyviai buvo nuogi. Kaip pasekmė viso šito, jau patys bolševikai pamatė, kad 1923 m. sostinėje pusė kūdikių gimė ne santuokoje ir prasidėjo sifilio epidemija.

Dar pora perliukų, kuo buvo siūloma pakeisti šeimą. 1919 m. Vologdoje įgyvendinamas toks dekretas – „Dėl moterų paskirstymo“. Kiekviena komjaunuolė, Darbininkų fakulteto klausytoja arba kita moksleivė, kuriai komjaunuolis arba Darbininkų fakulteto klausytojas pasiūlė turėti lytinių santykių, turi tai padaryti, priešingu atveju ji neverta proletariato studentės vardo. Taigi 1923 m. vienas ideologų taip pat rašo: „Santuoka – buržuazinė praeities atgyvena, o komjaunuoliška komuna – ateities šeima.“ Viena komuna turėjo tūkstantį narių. Visi buvo bendri.

Padiskutuokime apie tai ir pasiklausykime, ar kartais tokios modernios mintys neskamba ir dabar.

S. ŠEDBARAS. Dėkojame kolegai daktarui R. J. Dagiui už rąkursą į praeitį. Tai irgi tam tikros praeities nuostatos. Deja, reikia žinoti, iš kur tos šaknys, kaip tie daigai atsirado ir ką reikia daryti, kad toliau nevešėtų. Vargu ar galima sutikti su tokia filosofija, bet, kaip matome, ji Europoje, į kurią mes kartais nekritiškai, ypač iš pradžių, žiūrėjome, Skandinavijoje turi tam tikrą supratimą. Aš ne kartą esu minėjęs, kad, ko gero, ateis diena, kai ir iš mūsų Europa mokysis ir tikrai turės ko pasimokyti.

Pranešimai

Santuokos ir šeimos atskyrimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimo šviesoje

Prof. dr. SAULIUS ARLAUSKAS

Teisės filosofijos ir istorijos katedra,
Mykolo Romerio universitetas

Mano pranešimo tikslas, kaip matyti iš pavadinimo, būtų toks: pabandyti pasamprotauti, koks yra santykis tarp konstitucinių vertybių ir čia tebeminimo Konstitucinio Teismo nutarimo, susijusio su šeimos problematika.

Kai tik pasirodė Konstitucinio Teismo nutarimas, pasigirdo kontraversiškų vertinimų. Pasigirdo kritika, pasigirdo ir teigiamų vertinimų. Aš taip pat kalbėjau ir turbūt buvau priskirtas prie kritikų, tačiau, pradėdamas šį pranešimą, norėčiau pabrėžti, kad savo kritiką norėčiau remti argumentais ir jeigu man nepavyktų ko nors įrodyti, pripažinčiau oponentų tiesą. Aš manau, kad mano pranešimas neturi išeiti už konstitucinės teisės ribų. Pabandysiu to nedaryti, tačiau savo pranešimą norėčiau suskaldyti į dvi dalis: iš pradžių pakalbėti apie tai, kaip atrodo minėtas Kons-

titucinio Teismo nutarimas pagal Konstitucijos raidę, o po to pabandyti įvertinti, kaip šis nutarimas atrodo pagal mūsų Konstitucijos dvasią. Terminas „Konstitucijos dvasia“ kai kam pasirodė netinkamas kalbant apie Konstituciją, tačiau nieko nepadarysi, kiekviena Konstitucija iš tiesų turi savo dvasią.

Kalbant apie Konstitucinio Teismo nutarimą tokioje šviesoje, aš supratau, kad pagrindinė Konstitucinio Teismo idėja ir tikslas buvo parodyti, kad santuokos ir šeimos institutai mūsų Konstitucijoje yra skirtingi dalykai. Konstitucinio Teismo motyvuojamosios dalies 2 skyriaus 15.1 punkte teigiama: „Tai, kad santuokos ir šeimos institutai yra įtvirtinti tame pačiame Konstitucijos 38 straipsnyje, rodo neatsiejamą ir neginčijamą santuokos ir šeimos ryšį. Santuoka yra vienas iš šeimos konstitucinio instituto pagrindų šeimos santykiams kurti. Tačiau tai nereiškia, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 38 straipsnio 1 dalies nuostatas, nėra saugomos ir ginamos kitokios nei santuokos pagrindu sudarytos šeimos, *inter alia* santuokos nesudariusių vyro ir moters bendras gyvenimas.“ Jeigu įsigilinsime į logiką, matysime, kad kalbėti apie ryšį tarp santuokos ir šeimos galima tik monogaminės santuokos atveju, tačiau kadangi yra galimos kitokios šeimos formos, tai ryšys tarp santuokos ir šeimos yra tikrai ne esminis. Taip, konstatuojant tokį argumentą, tikrai yra ne esminis, kaip tai teigia Konstitucinis Teismas.

Aš norėčiau suabejoti, ar tikrai šis ryšys yra ne esminis. Kad išreikščiau abejones, manyčiau, būtų tikslinga pažiūrėti, kaip mūsų Konstitucinis Teismas apibūdino atskirai santuokos sąvoką ir šeimos sąvoką, kaip atskleidė vieno ir kito instituto turinį. Kaip jau citavau, Konstitucinio Teismo nutarimo 2 skyriaus 15.1 punkte teigiama, kad „santuoka yra vienas iš šeimos konstitucinio instituto pagrindų šeimos santykiams kurti“. Nutarimo to paties punkto 2 dalyje teigiama: „Taigi konstitucinė šeimos samprata grindžiama šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prieraišumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savano-

rišku apsisprendimu priiimti tam tikras santykių išraiškas /.../ forma konstitucinei šeimos sampratai esminės reikšmės neturi.“ Štai šiuo teiginiu Konstitucinis Teismas, apibūdindamas šeimos sampratą, pabandė praplėsti santuokos sampratą ir priskyrė santuokai tokį požymį: būti tiktai forma – santuoka yra tik forma ir esminės reikšmės ryšiui neturi.

Galėčiau pasakyti, kad, skaitant Konstitucinio Teismo nutarimą, tokia pozicija, kad kalbėtume apie santuoką tik kaip apie formalų dalyką, buvo grindžiama pareiškėjo pozicija, pareiškėjo, kuris kreipėsi į Konstitucinį Teismą, ir pareiškėjas pareiškė, kad valstybė, remdamasi vienu formaliu kriterijumi – santuoka, vienas šeimas remis daugiau, kitų šeimų neberemis arba remis kitaip.

Ką reiškia santuoka kaip forma, Konstitucinis Teismas savo nutarime labiau nekonkretizuoja. Tačiau, manau, apie tai galima spręsti, jeigu panagrinėsime ir Konstitucijos tekstą, ir kai kuriuos Konstitucinio Teismo argumentus, kuriuose apie santuoką tiesiog nieko nesakoma.

Štai paimkime Konstitucijos 38 straipsnio 3 dalį. Joje sakoma: „Santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters susitarimu.“ Tarp kitko, suinteresuotoji pusė – Seimo narių grupė Konstituciniame Teisme pasakė: „Konstitucijos 38 straipsnio nuostatose nustatyta, kad šeimos institutas kildinamas iš santuokos, kuri suprantama kaip laisvas vyro ir moters susitarimas.“ Pastebėčiau tokį dalyką, kad Konstitucinis Teismas būtent šito argumento, kurį pateikia suinteresuotoji pusė, nevertina.

Jeigu atkreipsime dėmesį į Konstitucinio Teismo antrosios motyvuojamosios dalies 15.1 punktą, kuriame yra sakoma, kad „yra galimos kitokios nei santuokos pagrindu sudarytos šeimos, *inter alia* santuokos nesudariusių vyro ir moters bendras gyvenimas, kuris grindžiamas pastoviais emocinio prieraišumo, tarpusavio supratimo, atsakomybės, pagarbos, bendro vaikų auklėjimo ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu priiimti tam tikras teises ir pareigas, kurie yra konstitucinių motinystės,

tėvystės ir vaikystės institutų pagrindas, tai yra turinys, o forma esmės reikšmės konstitucinei šeimos sampratai neturi.“

Štai ką aš, vėl kažkiek pakartodamas, norėčiau pasakyti, kad faktiškai į šį šeimos apibrėžimą atkeliauja savanoriškas apsisprendimas, tai yra laisvas susitarimas, kas yra santuokos požymis, taip pat tam tikri įsipareigojimai saugoti tam tikras konstitucines vertybes. Manau, kad kai iš santuokos turinio atskiriama ta dalis, kuri reiškia tarpusavio įsipareigojimą ir laisvą apsisprendimą, ir ta dalis priskiriama šeimos sampratai, tai tokiu būdu santuokos samprata yra susiaurinama ir faktiškai lieka tik viena esmė – valstybinė registracija.

Ar tai galėtų būti logiška? Manau, kad ne visai, nes iš tikrųjų santuoka yra ceremonialas ir, kiek aš žinau, gali, sakykime, prasi-dėti nuo sužadėtuvių, kurios mūsų Civiliniame kodekse taip pat yra instituciškai įformintos ir yra reglamentuotos. Jau nekalbant apie tai, kad ceremonija Santuokų rūmuose, aišku, laisva valia išreikšta, tačiau yra demonstracija šitų įsipareigojimų visuome-nei ir valstybei. Žodžiu, priskirti santuokai tik formalų regis-tracijos aspektą būtų iš tikrųjų santuokos, kaip sąvokos, susiau-rinimas.

Čia pat norėčiau paminėti tokį dalyką, kad apskritai, kai vyksta diskusijos apie, sakykime, tokias netradicines šeimas ir jų teisinį pripažinimą, tai polemikos objektas yra ne šeimos sąvo-ka, o kaip tik santuokos sąvoka. Pavyzdžiui, Vokietijos terminų žodyne minima, kad, be vyro ir moters santuokos, yra galima į santuoką orientuota bendrija, bendras gyvenimas – kohabitacija. Arba dar vienas dalykas, anglų žodyne yra sakoma, kad santuoka yra žmonių socialinė jungtis ar teisinis susitarimas, kuriais suku-riami giminystės ryšiai, tai yra institutas, kuriuo įvairiais keliais, priklausomai nuo kultūros ar subkultūrų, pripažįstami paprasti intymūs ir seksualiniai santykiai tarp asmenų. Tie paprasti inty-mūs ir seksualiniai santykiai tarp asmenų, manyčiau, yra meilė, iš kurios kaip tik ir gimsta santuoka.

Apibendrinant būtų galima pasakyti tokį dalyką, kad iš tiesų mūsų Konstitucinis Teismas, mano supratimu, susiaurino santuokos esmę iki formalios registracijos, tuo tarpu santuokos sąskaita išplėtė šeimos sampratą. Iš esmės Konstitucijos 38 straipsnio 3 dalį, kad santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters susitarimu, kaip ir ignoravo ar laikė, kad ji neturi jokios savarankiškos reikšmės. Taigi manyčiau, kad jau tai yra tam tikras Konstitucijos papildymas.

Kokias pasekmes galėtų sukelti šitas Konstitucinio Teismo nutarimas? Be abejonės, motyvas remti vienišas moteris, auginančias vaikus, yra suprantamas, ir tas nutarimas iš tikrųjų tam gali pasitarnauti. Visi konkretūs techniniai dalykai sprendini tų, kas kuria įstatymus.

Visuomenėje yra labai aktualus dalykas, ar šiuo nutarimu gali būti pripažįstamos vienos lyties asmenų šeimos, sakyčiau taip. Šeimos aspektu, manyčiau, jokių kliūčių nėra. Į apibrėžimą, kad bendras gyvenimas grindžiamas emocinio prierašumo, tarpusavio supratimo, atsakomybės, pagarbos, bendro vaikų auklėjimo ir panašiais ryšiais, manau, patenka ir homoseksualių asmenų bendras gyvenimas. Ir, remiantis štai šita pozicija, būtų galima sakyti, kad netgi yra ir įvaikinimo galimybių.

Konstitucinis Teismas nesako konkrečiai to, bet yra motyvuojamosios dalies II skyriaus 15.1 punkto pačiame gale pasakyta, išvardijus visas šeimos formas, žodeliai „ir kita“. Laikui bėgant galima tą kita išskleisti ir įtraukti bet kokias kitas galimas bendro šeimyninio gyvenimo formas. Kad taip yra, galbūt mano autoritetas yra per žemas, aš norėčiau pacituoti profesoriaus Vytauto Mizaro mintį. Delfi portale, savo straipsnyje „Konstitucinis Teismas: šeimos santykių turinys viršesnis už formą“, jis sako: „Manau, kad, vadovaudamasi pabrėžtu nediskriminavimo principu, valstybė turi pozityvią pareigą užtikrinti ir netradicinių šeimos santykių dalyvių (nors Konstitucinis Teismas savo nutarime nėra tiesiogiai paminėjęs tos pačios lyties asmenų, tačiau visuomeni-

nių santykių realybė tokia, nori ar nenori dalis visuomenės to, šių asmenų bendras gyvenimas taip pat gali suformuoti šeimos santykius) apsaugą, kiek tai reikalinga jų oriam bendram gyvenimui pripažinti teisėtų interesų ir teisių apsaugai.“ Tai štai, manyčiau, tai neišgalvotas teiginys, kylantis būtent iš to aspekto.

Aš, nagrinėdamas šeimos ir santuokos institutų santykį, pastebėjau vieną dalyką, kuris dar taip nėra, sakykim, aptarinėjamas, bet yra toks dalykas, kad jeigu 3 dalis, t. y. santuoka sudaroma laisvu moters ir vyro susitarimu, išparceliuojama, dalis nueina į 1 dalį – šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas, o dalis, tik registracija, atitenka 4 daliai, kad valstybė registruoja santuokas. Iš to išeitų, kad valstybė (kadangi santuoka yra tik registracija, o valstybė registruoja tik santuokas) gali registruoti tik santuokos keliu sukurtą šeimą. Partnerystė irgi yra registracijos forma, tačiau jinai iš šio konteksto iškrenta. Manau, kad Konstitucinis Teismas negalvojo apie tokią logiką, bet man niekaip nepavyksta atsikratyti tos minties, kad jinai seka, ir aš neišsivaizduoju, kaip čia galima išsisukti ir įteisinti partnerystės institutą, kaip čia yra galvojama. Manychiau, kad profesorės M. A. Pavilionienės užregistruotas Partnerystės (bendro gyvenimo neįregistravus santuokos) įstatymo projektas yra per ankstyvas.

Dabar, kaip jau minėjau pačioje pradžioje, norėčiau paliesti ir Konstitucijos dvasinį aspektą. Iš tikrųjų mes galime kalbėti apie Konstitucijos dvasią, kada minimi pagrindiniai konstituciniai principai. Mano aptariamame nutarime Konstitucinis Teismas pasakė (38 straipsnio 1 ir 2 dalys), kad yra konstituciniai principai. Norėčiau akcentuoti 1 dalį, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Iš tiesų Konstitucinio Teismo teisėjai negalėjo nesiremti kokia nors, sakykim, metafizika arba šeimos filosofija, tai yra neįmanoma, nes metafizika paprastai sudaro kiekvieno asmens įsitikinimų pagrindą ir branduolį.

Taigi kai kalbame būtent apie šeimos metafiziką, kuri yra mūsų Konstitucijos dvasia, manyčiau, kad galima kalbėti apie dvi

jos atmainas. Apie liberalinę ir, sakyčiau, komunitarinę. Komunitarinė nereiškia, kad tradicinė, pasenusi. Komunitarizmas yra labai stipri šiuolaikinės politinės filosofijos kryptis, kuri bando parodyti, kokią reikšmę Vakarų civilizacijai turi pagarba tradicijoms.

Kalbant apie liberalinę, norėčiau paminėti profesoriaus Vytauto Mizaro mintis, kurios, manau, išreiškia šitos filosofijos esmę. 2011 m. balandžio 28 d. „Delfi“ portale straipsnyje „Šeimos samprata: diskriminavimas, arba kai forma aukščiau už turinį“ jis rašo: „Šių dienų realija yra ta, kad valstybės stengiasi, kurdamos teisę, o vėliau ją įgyvendindamos, gerbti ir saugoti individų teises ir užtikrinti pareigų vykdymą nepriklausomai nuo to, kokią šeimos gyvenimo formą jos yra pasirinkusios.“ Kiek anksčiau kitame straipsnyje „Dar kartą apie gėjų santuokas arba kas yra šeima“ profesorius teigia: „Visuomenėje vyrauja šeimos gyvenimo formų įvairovė, ir teisė, kaip socialinis gėris, į tai turi reaguoti. Šeima ir santuoka – dalykai, kurie negali būti tapatinami tiek tarptautinės, tiek nacionalinės teisės jurisprudencijos prasme. Šeima visų pirma yra sociologinis reiškinyss ir teisė paprastai net nereguliuoja šeimos sampratos, nes tai susiklosto visuomenėje. Šeimos samprata kinta istoriškai vystantis ir kintant plačiai visuomenei.“

Iš šios filosofijos kyla du dalykai: žmogaus teisių gynimas bet kokia kaina, galbūt nesiskaitant ir su oponuojančios pusės teisėmis, taip gali būti. Antras dalykas, visiškai pasyvus teisės elgesys visuomenėje vykstančių procesų atžvilgiu. Tokią teisės filosofiją yra suformulavęs garsus austrų filosofas Hansas Kelvinas, kuris pasakė, kad teisės norma gali būti bet kokio turinio. Taigi įstatymų leidėjas čia turėtų būti pasyvus stebėtojas ir tokia teisė galėtų tarnauti netgi totalitariniams režimams, apie ką kalba H. Kelvino kritikais.

Tačiau yra galima ir kitokia metafizika. Aš manau, kad apie ją yra pagrindas kalbėti, jeigu turime omenyje mūsų Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalį, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Ją reprezentuoja komunitarai, aš nenorėčiau čia cituoti,

gal savais žodžiais, keliais sakiniiais paaiškinčiau jos esmę. Esmė yra tokia, kad žmogaus gyvenime yra trys, sakykim, metafiziniai faktai. Pirmas metafizinis faktas, kad jis fiziškai egzistuoja, jis yra štai čia, dabar. Bet tas metafizinis faktas labai liūdnas, nes po 100 metų nė vieno iš čia sėdinčių salėje, deja, nebebus. Na, bus galbūt tik tas mažytis vaikiukas, kuriam dar tiktai prasidėjo gyvenimas, tačiau jo gyvenimas taip pat yra pasmerktas. Tai yra metafizika, nieko nepadaryti.

Antras metafizinis faktas yra tas, kad yra alternatyva, yra valstybė. Paradoksas, bet valstybė, kitaip nei kiti gamtos kūnai, kurie atsiranda, išnyksta, valstybė, kaip atsirado, taip ir lieka, nebent laikinai pasitraukia iš istorijos. Su mūsų valstybe tai kelis kartus buvo nutikę, bet jinai vis tiek yra, ir mes tikime, kad jinai bus labai tolimoje ateityje. Tai štai tą mūsų trapią, pasmerktą gyvybę ir amžiną valstybę skiria praraja. Atrodytų, išeities nėra, bet kiekvienam žmogui tą išeitį užpildo šeima. Tai yra ypatingas institutas su ypatinga misija, nes per šeimą mes nukeliaujam ir pasisveikinam su savo protėviais, per šeimą mes keliaujame į priekį ir sveikinamės su savo anūkais.

Aš nežinau, kokia gali būti filosofija, kuri paneigtų šitą metafiziką, bet filosofija, kuri tik registruoja tai, kas savaime vyksta visuomenėje ir kurioje nebelieka istorinės pareigos, šita filosofija, manau, ištrina apskritai bet kokią prasmę iš žmogaus gyvenimo. Tai būtų filosofinis pamąstymas, o jeigu žiūrėsime, kokią šeimos metafiziką atitinka mūsų Konstitucija, manau, tai kyla iš preambulės, kad lietuvių tauta, prieš daugelį amžių sukūrusi Lietuvos valstybę, šimtmečiais atkakliai ginusi savo laisvę ir nepriklausomybę, išsaugojusi savo dvasią, gimtąją kalbą, raštą ir papročius, siekdama atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės, žodžiu, istorinė dimensija aiški ir pasirinkimas, matyt, ir dvasia 1 straipsnio, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas, yra būtent ta. Ir iš tos dvasios, manau, atitinkamai kyla ir požiūris į santuoką ir požiūris į valstybės santykį su šeima.

Dabar dėl Europos Sąjungos teisės. Mes čia gana drąsiai sakome, kad Europos Sąjungoje yra taip ir taip, o mano supratimu, Europos Sąjunga nėra vienalytė. Tai, kad ne per seniausiais, rugsėjo mėnesį, balsuojant dėl rezoliucijos, kuria buvo palaikoma Jungtinių Tautų rezoliucija „Dėl seksualinių mažumų teisių“, Europos Parlamente ją palaikė dauguma, rodos, 400 prieš 100, aišku, rodo daugumą, bet iš kitos pusės rodo, kad Europa, mano supratimu, yra susiskaldžiusi. Vienas momentas.

Kitas momentas, kad Europa imperatyviai nieko nenurodo. Čia pasiremsiu profesoriaus Vytauto Mizaro 2011 m. balandžio 28 d. „Delfyje“ išspausdinto straipsnio „Šeimos samprata: diskriminavimas, arba kai forma aukščiau už turinį“ pareikštomis mintimis. Europos Sąjungos institucijos neturi kompetencijos reikalauti valstybių narių pakeisti reglamentavimą, susijusį su santuokos arba partnerystės pripažinimu. Europos Sąjungos teisės aktai neįpareigoja valstybių narių įteisinti tos pačios lyties asmenų santuokų ar derinti su nuostatomis. Santuokos. Na, tiek to, aš nelabai perskaitau. Profesorius Vytautas Mizaras pasakė, kad čia reikia remtis ne aktais, o principais. Tačiau jeigu jau mes pakylame į principų lygį, tuomet išlikimo principas istorijoje taip pat turi didelę ir svarbią reikšmę.

Iš tikrųjų yra labai tvirtas argumentas – žmogaus teisės. Remiantis šituo argumentu bandoma prastumti bet kokius projektus. Tai štai ta pačia proga norėčiau paminėti, kad šitas argumentas, kuriuo naudojama, neatlaikė kritikos labai neseniai (kovo 18 d.) Strasbūre paskelbtame sprendime „Soilė Lauci ir kiti prieš Italiją“, kai buvo sprendžiama Nukryžiuotojo byla – ar gali mokyklose kabėti kryžiai, ar ne? Pirmame svarstyme, pirmame sprendime Europos Žmogaus Teisių Teismas pasinaudojo radikalia žmogaus teisių pozicija, kad negalima piršti tikėjimo bet kokia forma ir kryžiai turi būti pašalinti iš mokyklų. Tačiau, kai buvo pateiktos apeliacijos, visi Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjai aukštojoje taryboje pakeitė savo nuomonę šimtu aštuonias-

dešimt laipsnių ir pripažino, kad absurdas būtų iškelti žmogaus teises virš tradicijų ir eliminuoti tradicijas, nes jos yra valstybingumo pagrindas.

Manau, kad tai yra iš tikrųjų didelis lūžis Europos žmogaus teisių jurisprudencijoje ir jis reiškia ne ką kita, kad jeigu kalbame apie tradicijas, tai mes paprastai kalbame ir apie kažkieno teises mylėti tas tradicijas, puoselėti. Jeigu kalbame apie mažumų teises, tai mes kalbame apie savotišką poreikį suderinti, balansuoti ir kam nors teikti prioritetą.

Noriu pasakyti, kad tuose pavyzdžiuose, kurie yra pateikti Konstitucinio Teismo nutarime iš Prancūzijos, Vokietijos, Vengrijos, santuokai aiškiai teikiama pirmenybė. Ir mūsų Konstitucinis Teismas taip pat tai pažymėjo, bet reikia pasakyti, kad silpnokai jis tai pažymėjo. Taigi manyčiau, kad Europa, nepaisant to, kad ji keičiasi, vis dėlto nepraranda supratimo apie tai, kokia svarbi mums yra mūsų istorija.

Aišku, norėčiau dar kartą padėkoti Seimo nariams ir visiems mūsų visuomenės nariams, kurie nepraranda ryšio su istorija ir rūpinasi ne tik savo asmeniniu orumu, kai kalbama apie santuoką, kad ji nebūtų paniekinta, bet ir savo tauta.

S. ŠEDBARAS. Dėkojame profesoriui už mokslinį filosofinį požiūrį. Mes dažnai esame vartotojai tų idėjų, o štai žmonės, kurie analizuoja ir kuria jas, mums labai padeda. Labai ačiū. Kai profesorius kalba apie istoriją, apie tradicijas, mes atsiverskime Konstitucijos preambulę – ten rasime esminius žodžius: kuo savo valstybę, gyvenimą ir ateitį grindžia lietuviai tauta, kurioje yra daugybė tautybių, kurioje turi sugyventi įvairių pažiūrų, visokio mąstymo žmonės, bet turi grįsti garbinga praeitimi tam, kad būtų dar geresnė ir garbingesnė ateitis.

Apie šeimos politiką ir politiką šeimai

Doc. dr. IRENA EGLĖ LAUMENSKAITĖ

Socialinio darbo katedra,
Vilniaus universitetas

Šeimos politika ir politika šeimai (*Politics of Family* ir *Family Policy*) yra skirtingi, nors tarpusavyje susiję dalykai: vienokia ar kitokia šeimos politika reiškiasi ir tam tikra politika šeimai; o pastarosios orientyrai bei priemonės rodo ir atitinkamą šeimos politiką tiek valstybės, tiek ir platesniu mastu. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau KT) nutarimu dėl „Patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ viršijo savo kompetenciją, nes priėmė sprendimą ne norminio teisės akto, bet programinio dokumento atžvilgiu. Toks *teisinis aktyvizmas* rodo, kad KT jau imasi ne arbitro, bet politikos (šiuo atveju – šeimos politikos) tiesioginio kūrėjo vaidmens. Savo ruožtu vertėtų suprasti, kad šeimos politika yra platesnis dalykas, nei tiesioginiai sprendimai susiję su šeimos gyvenimu. Šeima yra visuomenės ir valstybės pamatas, nes yra pirminis žmogiškųjų santykių „tinklas“

(pirmasis socialinis darinys kur perduodama žmogiškoji patirtis, vertybiniai orientyrai, formuojasi lytinės tapatybės ir socialumo pagrindai). Todėl šeimos politikoje tiesiogiai ir netiesiogiai dalyvauja daugelis socialinių subjektų ir institutų, nes per šeimos narius, jos gyvenamąją aplinką ir komunikacijos priemones įtakoja šeimos gyvenamąjį pasaulį ir jo pokyčius. Jei pokyčiai vyktų tik dėl ilgalaikių visuomenės transformacijų (darbo specializacijos ir socialinės ekonominės raidos) negalėtume kalbėti apie šeimos politiką. Tačiau žvelgiant į netolimą praeitį, matome, kad šeimos pokyčius įtakoja sudėtinga dalykų sąveika. Kadangi pastarojo laiko karščiausios diskusijos vyksta aplink lyties tapatybės klausimą (ar tai žmogaus prigimties dalykas, ar socialinis konstruktas, ar laisvai pasirenkama-keičiama tapatybė) kažin ar galime vertinti XX a. 7 dešimtmečio seksualinę revoliuciją kaip savaiminio istorinio proceso apraišką. Matyt, kaž kuriuo momentu kapitalizmo dvasia atsiplėšė ir nuo protestantiškosios etikos ta prasme, kad jau pats žmogus ir jo santykiai tampa priemone didesniai pelnui gauti bei naujoms itin pelningoms verslo sritims atsirasti (sekso industrijai, narkotikų prekybai, farmacijos priemonėms, kurios skirtos pornografijos sukeltoms disfunkcijoms (ED) šalinti bei hormoninei terapijai lyčiai keisti, to plastinei chirurgijai, galiausiai – prekybai moterimis ir vaikais, kurių pagrindiniai srautai yra iš Rytų Europos).

Įvairių šalių demografai dalyvauja Jungtinių Tautų 2000 m. inicijuotoje tarptautinėje „Kartų ir lyčių programoje“ ir palyginamajame gyventojų tyrime, kuris apima kelias kartas. Siekdami atsekti kada ir kaip skirtingose Europos šalyse pradedama gyventi poroje, tyrėjai klausia: kurioje kartoje vyksta ženklus pradėjusių pirmą partnerystę ne santuokoje kiekybinis „šuošis“ ir su kuo tai susiję? Ar kohabitacija kaip Vakarų Europos fenomenas plinta į Rytus, keičiantis politinėms ir ekonominėms sistemoms tose šalyse, ar tai tėra pasekmė ilgalaikių demografinių pokyčių? Kaip rodo tyrimų Lietuvoje duomenys (V. Stankūnienė, A. Mi-

trikas „Šeima ir gimstamumas Lietuvoje“ (1997) toks naujos elgsenos „sprogimas“ prasideda nuo kartos, gimusios aštuntojo dešimtmečio pradžioje, kuri sulaukė vedybinio amžiaus tuo metu, kai Lietuvoje prasidėjo ženklūs socialiniai-ekonominiai pokyčiai. Tačiau jei pažiūrėsime į ankstesnius ne tiek radikalius pokyčius, pamatysime, kad pirmasis „šuolis“ įvyko 1956–60 m. gimusiųjų kartoje. Tai yra kartos, kurioms ateinant į pasaulį, Lietuvoje buvo priimti svarbūs teisiniai sprendimai: įteisintas abortas (1955 m.), o vėliau ir specialios lengvatos vienišoms motinoms (pvz. buto gavimas be eilės, kai eilės sutuoktiniams buvo didžiulės, o būsto nusipirkti buvo neįmanoma). Rusijoje radikalus perėjimas prie kohabitacijos įvyko nuo 1920 m. gimusios kartos, t. y. kai buvo priimti nutarimai apie santuoką kaip „buržuazinę atgyveną“. Gal tai leistų teigti, jog teisiniai sprendimai nėra vien savaime vykstančių socialinių procesų įteisinimas, bet valios aktas turintis vie-nokias ar kitokias pasekmes žmonių gyvenimui? Sociologija tiria visuomenės pokyčių procesus, tačiau pati šeima yra ne sociologi-nis reiškiny, bet antropologinis, ir todėl – socialinis-kultūrinis. Dabartinė sociologizuota mąstysena, kuri visus pokyčius vertina kaip savaiminius ir neišvengimus, nėra vertybiškai neutrali, juo-lab, kad sociologija remiasi ne viena teorine paradigma. Be to požiūris į žmogiškąją tikrovę ir negali būti griežtai moksliskas ta prasme, kad jį kuria asmenys, turintys vienokias ar kitokias vertybines nuostatas, kurias patys dažniausiai nereflektuoja. Ką šiandien reiškia „socialinė norma“? Ar ji grindžiama tuo, kas kultūroje išryškėja kaip pozityvus ir socialiai palaikomas būdas veikti santykyje su kitais, ar viso labo atspindi statistikai fiksuojamus pokyčius? Pastarasis požiūris dažniausiai išsakoma pažįs-tama fraze: „Jei daugelis taip gyvena, tai turime tą pripažinti kaip normalų dalyką“. Tačiau jei būtų taip, ar plintantis alkoholizmas, narkomanija, visoks žmogaus išnaudojimas ir smurtas taip pat turėtų būti pagrindas jų teisiniui įtvirtinimui? Konstituciniam Teismui paskelbus minėtą nutarimą dėl „konstitucinės šeimos

sampratos“ žiniasklaidoje buvo cituojamos sociologinės išvalgos, jog vykstantys šeimos instituto pokyčiai Lietuvoje yra natūralus ir neišvengiamas istorinis procesas, bet vienos lyties šeiminiai dariniai mūsųose bus įteisinti dar negreit. Tačiau jau po kelių dienų prasidėjo aktyvūs šiam tikslui orientuotų organizacijų veiksmai, o tokią perspektyvą atveriantis partnerystės projektas dabar pateiktas Seimui. Šiais metais išleistoje prof. Jens Rydström knygoje „Neįprastos poros: gėjų santuokos Skandinavijoje istorija“ (*Odd couples: a history of gays marriage in Scandinavia*, Amsterdam University Press, 2011) analizuojama kaip Danijoje 1989 m. buvo įteisinta partnerystė ir lyginama kaip šie teisiniai sprendimai buvo priimti bei įgyvendinami visose Skandinavijos šalyse. Autorius tiria teisinius šio kontroversiško sprendimo pagrindus, pateikdamas įdomaus politinio proceso studiją – proceso, kuris prasidėjo 1960-aisiais metais ir toliau keičia mūsų supratimą apie šeimą, lytiškumą ir tautą. Stiprėjant debatams dėl šeimos, o tai reiškia ir dėl visuomenės gyvenimo pagrindų, pastebima ir tai, kad šioje politinėje kovoje vis mažiau linkstama gilintis į šeimos krizę ir ieškoti būdų kaip ją įveikti. Sociologizuota šeimos samprata yra taip užvaldžiusi visuomenės mąstyseną, kad mūsų gebėjimas apsispręsti ir sąmoningai veikti vis labiau paralyžiuojamas. Ar mes reflektuojame, kad paplitusi skyrybų ir kohabitacijos patirtis, kuri neaplenkė ir politikos, teisės bei žiniasklaidos atstovų šeimų, savaime gali įtakoti moralinius ir politinius sprendimus, o per tai ir viešąjį gyvenimą? Todėl būtina skirti esančią ir neretai asmeniškai dramatišką padėtį nuo santuokos kaip siekiamybės, kurios pranašumą patvirtina daugelis studijų, kurių jau apstu Vakaruose. Mūsų drama neretai kyla iš to, kad tapatiname asmenį su jo netinkamais veiksmais: nepalankiai vertiname ne darbus, kurie ateityje gali būti ir kitokie, bet patį asmenį. Taip pakertama jo savivertė ir sukeliamos gynybiškos reakcijos, agresiją nukreipiant į vidų ar (ir) į išorę. Tačiau šiandien matome ir priešingą dalyką: kova už žmogaus teises, už jo orumo gynimą pavirsta ne

pareiga gerbti kiekvieną asmenį koks jis bebūtų, bet spaudimu priimti ir įteisinti alternatyvaus elgesio formas kaip lygiavertės egzistuojančioms, nors šių dalykų lyginamieji tyrimai rodo, kad jų socialinės pasekmės nėra vienodai geros.

Valstybinės šeimos politikos koncepcijos (VŠPK) vertinimo atžvilgiu buvo susidurta su viena esmine problema: buvo suplakti ar supainioti du skirtingi šeimos sampratos lygmenys – kasdienio gyvenimo ir teisinis. Kasdienėje patirtyje pačius artimiausius žmones, su kuriais mus sieja giminystės ryšiai, o ypač tuos, su kuriais kartu gyvename, mes vadiname šeima. Toks šeimos sampratos išplėtimas reiškia ne tai, kad kiekvienas bendrabūvis savaime yra šeima, bet greičiau patvirtina, kad mums reikia šeimos ir kad šeiminykčiai yra mums brangūs, kad ir kokie – geri ar blogi – jie būtų. Tačiau paklausus, ką žmonės laiko tikra šeima, kai šiandien ja yra vadinama daugelis dalykų, du trečdaliai Lietuvos gyventojų (67 proc.) patvirtino, kad tikra šeima jie laiko sutuoktinius su vaikais (įvaikiais), jei tokių yra. Tai buvo reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa 2007 m. lapkritį, kai Valstybinė šeimos politikos koncepcija buvo dar ruošiamą. Tačiau viešai paskelbus jos projektą, žiniasklaidos ir kelių organizacijų sukeltas triukšmas dėl šeimos apibrėžimo bei bauginimai, supriešinant skirtingos šeimyninės būklės asmenis, žmones sutrikdė, nes nestabili socialinė padėtis, aiškos bei perspektyvios politikos stoka ir baimė dėl savo ateities jiems užgožė bendro gėrio supratimą. Nors koncepcija tik nužymėjo gaires paskesniems politiniams sprendimams, bet tam, kad jie įgytų teisinį pavidalą, šeiminiai dariniai joje buvo apibrėžti jau kaip politikos objektas, t. y. teisine kalba, kuri sudėtingos žmogiškosios tikrovės atžvilgiu pasirodė „kieta“. Koncepcija žmonių neklasifikuoja, ir nevalia jos pagrindų jų klasifikuoti. Tačiau norint priimti veiksmingus sprendimus, yra būtina politikos objektą diferencijuoti, ypač jei jis nevienalytis. Šiandien egzistuojantys bendro gyvenimo dariniai nėra lygiavertiniai savo prigimtimi ir socialiniais padariniais, todėl ir turi būti

įvardijami skirtingai, kad politika būtų visiems vaisinga. Nediferencijuota politika (neatsižvelgianti į realius skirtumus ir jų padarinius) tiesiog yra neveiksminga politika (šiuo atveju šeimos atžvilgiu), kad ir kaip gražiai ji iš šalies atrodytų. Su šiuo šeimos sampratos prieštaravimu susidūriau ir akademiniam kurse, kai pradėjome temą apie šeimą visuomenėje. Pirmiausia studentai dėstė gerai žinomas sociologines klišes: šeima yra socialinis institutas, vyksta jos savaiminiai pokyčiai ir pan., kalbėdami taip, tarsi šeima būtų ne jų artimiausi žmonės, ne kasdienė ir neretai dramatiška tikrovė, bet kažkoks socialinis konstruktas, iš distancijos analizuojamas objektas. Emocinės reakcijos kilo kai prakalbome apie santuoką kaip pagrindą šeimai, nes išryškėjo, kad daugeliui tai skaudus dalykas: tėvai yra išsiskyrę, dažnas išaugo bent be vieno iš jų, kartais tik su seneliais ar giminaičiais. Atrodė, kad santuokos ir šeimos sąsaja tarsi paneigia jų brangius ryšius su tais žmonėmis – grasina verdiktu, kad jie bešeimiai... Tačiau toliau kalbant apie tai, kad šiandien bijoma įsipareigoti bendram gyvenimui, nes nepasitikima ne tik kito, bet ir savo pastangomis, kad jauni žmonės neugdomi šeimai, kokie sunkumai dažniausia jiems kyla ir kad neieškoma konstruktyvių sprendimų, nes tarpusavyje esmingiau nesikalbama, galiausiai buvo prieita prie klausimo kokios šeimos šie jauni žmonės patys norėtų. Ir išryškėjo kas? Jie trokšta patikimų ir tvirtų santykių, geriausia – santuokos, tarpusavio ištikimybės, kad jų vaikai turėtų abu juos mylinčius tėvus. Kitaip tariant jie visi iš esmės žino kas yra šeima, ir norėtų tokios, kurią dauguma įvardino „normalia“.

Todėl šiandien aktualiausias klausimas ar mes ieškosime sprendimų, kurie išeitų iš esamų politinio susipriešinimo rėmų, nebijodami kvestionuoti klišes apie vyro ir moters santuokos nykimą, nes iš tikro taip nėra. Santuoka nėra nuvertinama, bet dabar, kai ji nebėra vienintelė socialiai pateisinama galimybė pradėti seksualinį gyvenimą, į ją žiūrima atsakingiau. Todėl nepasitikint savo pasirengimu jai, jai nesirengiant, ji atidėliojama arba tiesiog

iki jos nebeapriinama. Galėtume šiandien įsisąmoninti ir tai, jog dabartinė politinė ideologinė konjunkturna šeimos ir lytiškumo atžvilgiu reiškiasi Europos Sąjungos politinių ir visuomeninių struktūrų spaudimu. Tačiau užmirštame, jog jų direktyvos šioje srityje nėra privalomos, juolab kad kelioms šalims, kurių Konstitucijos aiškiau susieja santuoką ir šeimą, jos nėra primetinėjamos. Galėtume pasimokyti ir iš to, kad jau buvome pernelyg „pažangūs“, nes pirmieji ratifikavome ES Konstitucijos projektą, kuris kitų šalių vėliau buvo atmestas. Galiausiai galėtume prisiminti ir tai, jog tarpukario Lietuvoje buvo žinomas toks posakis: „Rusas sako taip, vokiečiai – anaip, o ką aš pats galvoju?“... Šeima nūnai iškyla kaip problema ne tiek dėl to kad, didėja skyrybų ir vaikų, gimstančių ne santuokoje, skaičius. bet todėl, kad seksualinis gyvenimas yra atskiriamas nuo santuokinio ryšio, kaip emocinio ir moralinio įsipareigojimo vienas kitam bei vaikams, kaip savęs dovanojimo, kuris sąlygoja autentišką intymumą. Santuoka nėra vien civilinis aktas ar šeimos forma, bet abipusių santykių kūrimo būdas, kas asmenis įgalina, padeda jiems prisiimti atsakomybę ir brandina bendram gyvenimui. Santuokos vertė žmonėms nenyksta, bet įsigalint emociniam-jusliniam pasitenkinimui kaip svarbiausiam dalykui, perdėm individualistiškai suprantamoms žmogaus teisėms be jas atitinkančių pareigų, santuokinis ryšys tampa labai trapias, kadangi santuokiniame gyvenime visuomenė neugdo, o konfliktų atveju pagalbos nesuteikia. Santykiuose tarp lyčių, deja, kol kas stiprinamos ne abipusio pažinimo, gilesnio bendravimo ir tarpusavio suderinamumo nuostatos, bet įtarumo, konkurencijos ir susipriešinimo. Tą mūsų liudija orientacija smurtą (paprastai regimą ir fizinį, kuris labiau būdingas vyrams) artimoje aplinkoje malšinti teisiškai sankcionuojamomis, sakyčiau, smurtinėmis priemonėmis. Tuo tarpu prancūzai labai atsargiai žiūri į tokį valstybės kišimosi į šeimą būdą, o skandinavai jau kelia klausimą ar nereikėtų į lyčių lygybės politiką ir praktinę veiklą plačiau įtraukti vyrus, nes iki šiol nebuvo įprasta svarstyti

lyčių problemas kartu, t. y. visame jų socialiniame kontekste. Mūsų šis kontekstas jau istoriškai yra gana komplikotas, juolab, kad iki šiol tarpusavio santykių refleksiją ir jaunos kartos švietimą tradiciškai pavedam beveik vien moterims. Šeima yra patirtis ir tarpininkavimo vieta tarp asmens ir visuomenės. Tačiau dabartinė visuomenė daro šeimą vis labiau privačia, nes santykis su ja Lietuvoje apsiriboja finansinėmis išmokomis. Daugėja darinių, kurie neturi socialinio ir viešo pobūdžio įsipareigojimo, nes yra tendencija vidinius šeimos ryšius laikyti privačiais – nesusietais su kitais, o tai veda į socialinės atsakomybės nykimą. Šiandien šeima tampa pernelyg privati erdve ta prasme, kad tuomet, kai neugdoma tarpusavio santykių kultūra, pasireiškus destruktiviems reiškiniams (prievartai, atskirčiai, vaikų elgesio problemoms), nėra ir galimybės gauti visuomenės pagalbos. Tai ypač skausminga vaikams, neįgaliesiems ir seniems šeimoms nariams, kurie vietoj to, kad būtų labiau globojami šeimos, taip stiprinant jos emocinius ir moralinius saitus, yra mieliau „išstremiami“ į valstybės globos įstaigas. Nestiprinant tarpusavio santykių šeimoje, atitinkamai nekuriami pasitikėjimo bei tarpusavio pagalbos santykiai ir visuomenės mastu, nes jiems reikia ne vien palankių nuostatų, bet ir įgūdžių.

Kai eliminuojamas santuokos institutas per kurį pati šeima tampa institutu, visuomenėje stiprėja individualizmas, o žmonių ryšys su visuomene ir valstybe silpsta. Tai pirmiausia liečia solidarumą, nes būtent šeima per santuoką yra solidarumo visuomenėje mokykla. Taigi galime klausti retorinį klausimą: jei šeima tampa tik sau egzistuojantis darinys be atsakomybės ir įsipareigojimų, kodėl valstybė turi ją rūpintis? Kita vertus, subsidiarumas, apie kurį daug kalbame, bet dar neįgyvendiname net teritorinės savivaldos lygmenyje, galiausiai remiasi taip pat į šeimą, nes čia, pirminėje bendruomenėje, yra mokomasi padėti mažiausiam, kad šis išmoktų sau padėti, kad ugdytųsi deramas atsakingumas ir bendradarbiavimas. O kaip subsidiarumo principą reikėtų įgy-

vendinti valstybės ir šeimos santykiuose? Šeimos ekonominę pagrindą stiprina ne valstybės pašalpos, bet jos sudaromos sąlygos pačiai šeimai kurti savo gerovę – valstybės lengvatos plėtoti šeimos verslą. Kuri politinė partija turi tokią programą šeimos verslui skatinti, kas ne tik stiprintų šeimos ryšius, mokytų bendradarbiauti ir ugdyti socialinę atsakomybę, bet ir realiai mažintų jaunų žmonių emigraciją? Suvalkijoje sakoma: „Ką remiame, tą ir turime... Skurdą remiame – skurdą turime. Verslumą remiame – verslumą turime“. Asmens tapatybė formuojasi šeimoje, nes ji yra pirminis ir asmenybės raidoje svarbiausias tarpusavio santykių „tinklas“. Tuo tarpu partnerystę italų sociologas Pierpaulo Donati (jis yra vienas pagrindinių santykių sociologijos pradininkų) vadina *šeimos analogija* – tai kas panašu į šeimą, bet nėra visiškai tas pats. Partneriai imituoja susituokusių vyro ir moters gyvenimą. Tačiau ar tikrai „santuoka“ kaip viešas teisinis aktas, yra vienintelis skirtumas šiose porose? Sociologijos požiūriu nėra taip. Jeigu trūksta institucijos, trūksta prielaidų tiek subjektyviai lygmenyje asmens tapatybės brandai formuoti, tiek objektyviai – kurti tvarkingą ir teisingą visuomenę. Partnerystėje gyvenančių asmenų lūkesčiai (ir tai susiję tiek su materialine gerove, tiek su emociniais santykiais) neišpareigojus bendram gyvenimui, tampa neaiškūs ir neužtikrinti. O jeigu partnerystei bus suteiktos kai kurios prievolės (pvz., užsiregistruoti) arba dalinės teisės ir pareigos (pvz., turto valdymo ir dalinimosi), kaip tai jau padaryta kai kuriose šalyse, bus sukuriamas kažkoks „hibridas“. Žinoma, visuomenėje gali egzistuoti sugyventinių ir homoseksualių asmenų sąjungos. Bet problema ta, kad visuomenė negali kurti elgesio modelių, kurie skatintų, kad pati visuomenė atskirtų lytinius santykius nuo socialinės atsakomybės. Seksualumo ir lytiškumo raiška turi didžiulę jėgą (ji gali būti tiek konstruktyvi, tiek ir destruktivi) ir kuria visuomenėje tam tikrą dinamiką bei pasekmes, už kurias drauge prisiimama atsakomybė. Ką reiškia idėja, jog seksualinis santykis gali būti atskirtas ne tik nuo fakto,

kad tarnauja gyvybės pradėjimui, bet ir nuo santykių kūrimo bei atsakomybės už naują kartą? Tokia idėja išreiškia nuostatą paversti seksualinį santykį gryna juslinio-emocinio pasitenkinimo funkcija, kas negali neturėti rimtų pasekmių. Kaip turi elgtis teisė ir visuomenė, kai plinta partnerystė? Teisė turi skirti įvairias sugyvenimo formas ir jas traktuoti skirtingai. Bet tam reikia, kad teisinė sistema nesiremtų pozityvistiniu abejingumu ir etiniu neutralumu. Dabar teisinė sistema, kaip sako P. Donati, įsivelia į esminę dviprasmybę – painioja sugyvenimo formų diferencijavimą ir diskriminaciją. Pasakyti, kad teisė geba diferencijuoti skirtingas šeimines formas, reiškia, kad ji pripažįsta skirtingą pirminių santykių prigimtį. O sakyti, kad teisė neturi diskriminuoti, reiškia, jog ji siekia išvengti, kad ne vienodos sugyvenimo formos būtų traktuojamos ne vienodai. Daugiausia problemų šiandien visuomenėje kyla būtent suplakant diferencijavimą ir diskriminavimą. Išryškinant santuokos ir kohabitacijos skirtingumą nesiekama pasmerkti sugyventinių ar paneigti asmens teisių. Bet kohabitacijos prilyginimas šeimai gresia šeimos santykių socialumo, o taip pat ir specifiškumo praradimu. O teisė, sako Pierpaolo Donati, vienodai juos pripažindama ir traktuodama, rizikuoja prarasti savo esminę paskirtį būti tarpininke tarp faktų ir normų. Toks partnerystės ir šeimos sulyginimas gali lemti šeimos nuvertinimą ir silpnėjimą. Empiriniai tyrimai parodė, kad valstybė, užsidėdama įsipareigojimus kolektyviniams dariniams, kuriuose trūksta pilno pasitikėjimo ir bendradarbiavimo pirminių (poros) santykių lygmenyje, skatina ne socialinį solidarumą, bet individualizmą, ir tokiu būdu kelia grėsmę pačios valstybės integralumo pamatams.

Svarbu pripažinti, kad teisė nėra tik paprastas visuomenės valdymo įrankis, kuris neutraliu būdu kontroliuoja piliečių siekius ar užgaidas. Teisė visada yra socialinių santykių „įkūrėja“, ir prisideda prie procesų, gerinančių socialinių santykių antropologinę kokybę kaip pačios visuomenės savastį. Jei politinė

bendruomenė nori skatinti sanglaudą ir socialinį solidarumą, ji negali institucionalizuoti tų darinių, kurie iškreipia ir gniuždo socialinių santykių simbolinius pamatus. O šie paprastai kyla iš šeimos per lyčių ir kartų artumą bei vienybę, kas nėra neutralu etinių vertybių atžvilgiu. Šeimos socialinė atsakomybė prieš visuomenę ir valstybę implikuoja ir valstybės atsakomybę už šeimą – tai, ką vadiname **politika šeimai** (*family policy*). Būtent ji ir yra didžiausia problema Lietuvoje. Kaip ne kartą pabrėžė šeimos būklės ir raidos tyrėjai, tiek politinė kairė, tiek dešinė daugiau deklaruoja savo rūpinimąsi šeima, nei realiai ja rūpinasi. Kas čia pirmiausia turima omenyje? Politika šeimai yra suvedama į finansinę paramą – išmokas vaikui, kas manoma, turėtų skatinti ar bent palaikyti gimstamumą. Tuo tarpu daugelis tyrėjų įvairiose šalyse teigia, jog gimstamumo lygį labiau įtakoja tokie ekonominiai veiksniai kaip užimtumas ir platus socialinių bei kultūrinių veiksmų bei priemonių spektras. Orientacija į pinigines išmokas gimus vaikui rodo funkcinį požiūrį į šeimą („šeima – tautos išlikimo garantas“) – šeimos kaip pirminės bendruomenės, kaip žmogiškosios patirties ir socialinių santykių pirminio „tinklo“ nureikšminimą. Tai yra greičiausiai dėl to, kad žmonių tarpusavio santykių, socialinio kapitalo kūrimas vis dar nelaikomas svarbiu dalyku valstybės politikoje. Maža to vien finansinė parama gimus vaikui veikiau reiškia, kad mūsųose dar nėra politikos šeimai, nes tokiu būdu yra remiama dar ne šeima kaip pirminis žmogiškųjų santykių „tinklas“ ir mokykla, bet paskiri individai – naujai gimę valstybės piliečiai. Su VŠPK atsiradusi nuostata remti šeimą kaip visuomenės ir valstybės pagrindą jau yra pačios valstybės struktūrų (Konstitucinio Teismo) atmesta, net neįsitikinus ar jos pagrindų rengiami įstatymai diskriminuos paskirus asmenis, ar ne. Taigi kol kas net nekuriami pagrindai nei šeimai palankiai aplinkai (lanksčioms tėvų darbo sąlygos, didesnės vaikų priežiūros galimybėms ir pan.) kurti, nei jos santykius stiprinti, nei naujos kartos geresnei socializacijai ir rengimui šeimai, nei didesnės

galimybėms jai pačiai prižiūrėti savo sergančius ar senyvo amžiaus narius. Tiesa, jau egzistuoja ne vien motinystės, bet ir tėvystės atostogų teisinė galimybė. Tačiau kol kas ji įgyvendinama menkai arba neadekvačiais būdais, nes laikas, kuris skirtas pirmiausia sutuoktinių kaip tėvų bendradarbiavimui stiprinti, dažniau naudojamas vyrų pastangoms papildomam uždarbiui gauti. Savo ruožtu socialinis darbas, kuris galėtų būti orientuotas į minėtas politikos šeimai užduotis, vis dar nukreipiamas tik šeimos disfunkcijų socialinėms pasekmėms mažinti, bet dar ne šeimos problemų prevencijai. O tai paverčia socialinius darbuotojus tik slaugytojais, padėjėjais buityje ar socialiai problemiškų vaikų prižiūrėtojais, kas pakertą jų prestižą ir realų indėlį socialinei politikai. Apie teoriškai bei empiriškai pagrįstas ir galimas konkrečias politikos šeimai priemones yra ne kartą rašę šeimotyros specialistai, todėl apie tai dabar plačiau nekalbėsiu. Tačiau dar kartą noriu pasakyti, kad šeimos politika ir politika šeimai yra glaudžiai susiję; kad politikos šeimai nebuvimas rodo ir visuomenėje bei valstybėje vyraujančią atsainų požiūrį į šeimą, o tai reiškia ir realų visuomenės gyvenimą, kuris nėra greit ir paprastai keičiamas. Tačiau visuomenės sujudimas ir diskusijos VŠPK rengimo, svarstymo ir jos ilgo priėmimo/patvirtinimo proceso metu, nebuvo bevertės. Viešojoje erdvėje ir net populiarioje žiniasklaidoje pradėta daugiau kalbėti apie žmonių tarpusavio santykius šeimose, liudijant, kad labiau juos, o ne nesantuokinius ryšius laikome svarbia gyvenimo atrama. Tikėkimės, kad visuomenės sujudimas ir net protestai, paskelbus Konstitucinio Teismo sprendimą apie „konstitucinę šeimos sampratą“ sustiprins politikų ir kitų visuomenės gyvenimo veikėjų ryžtą ne deklaruoti šeimos svarbą priešrinkiminiu periodu, bet imtis konkrečių sprendimų ją stiprinti. Manau, kad visiems mums, o ypač tiems, kurie labiausiai ir tiesiogiai atsakingi už bendrą visuomenės ir valstybės gyvenimą svarbu prisiimti adekvačią atsakomybę. Mes dažniausiai manome, jog būti atsakingu – tai užtikrinti tam tikrą rezultatą. To-

dėl nenuostabu, kad galime bijotis tokios atsakomybės – bijotis, kad būsime atsakingi už kažką, kas ne vien nuo mūsų priklauso. Tokia atsakomybė mums matosi kaip našta, tačiau ji yra ne tai. Atsakomybė – tai atsakyti sąmoningai, su visu savo pajėgumu tuomet, kai reikia atsakyti, t. y. atsiliiepti. Mums tereikia konkrečiu momentu drauge susitelkti į tuos dalykus, kurie mums tikrai svarbūs, kam esame pajėgūs, ir pasitikėti, kad ir toliau pajėgsime atsakyti į gyvenimo įvykius tuo metu, kai jie bus.

S. ŠEDBARAS. Nuoširdžiai ačiū docentei I. E. Laumenskaitei. Daug problemų iškelta ir sunku pasakyti, kas svarbiau. Išties atsakomybės baimė – iš kur ji atėjusi? Gal ir Vakaruose individo teisė, kaip buvo anksčiau pasakyta, prieš tradiciją vienaip veikė. Bet kaip pas mus? Manau, tai, ką mano kolega R. J. Dagys kalbėjo įžangoje, turėjo įtakos ir per 50 okupacijos metų. Juk šeima, kaip tokia, buvo nereikalinga. Buvo darželis, mokykla, organizacijos – spaliukų, pionierių, komjaunimo. Žmogus buvo tiesiog paverstas valstybės nuosavybe, komunistinės valstybės nuosavybe. Per daug neklausdavo, ar vaikai nori į pionierių stovyklą, ar nenori. Net ir prie kaimo darbų tėvams tekdavo pakelti balsą, kad neatitrūktų nuo šito pseudoauklėjimo, kad nepatektų bent 3 mėnesiams į šeimos globą.

Iš tiesų yra apie ką pagalvoti. Aš visiškai sutinku, ne vien materialinė parama, bet ir nematerialinė parama turi pasukti kitaip kryptį, irgi skatinti santuoką, vaikučius santuokoje. Taip, vaikas nekaltas, jis negali pasirinkti, jis visur turi gauti paramą, bet tada, kai jis yra visuomenės ir valstybės pagrindas, pats tas visas turinys turi būti prioritetas. Juk tai ir yra Konstitucijoje, mes tą ir deklaruojame, o visos kitos sugyvenimo formos, kaip žmonės pasirenka, taip yra, bet kažkas yra aukščiau kitko.

Santuokinė šeima – teisinės valstybės prioritetas

Prof. habil. dr. ALFONSAS VAIŠVILA

Teisės filosofijos ir istorijos katedra,
Mykolo Romerio universitetas

Konstitucinis Teismas yra itin svarbi demokratinės teisinės valstybės institucija. Ji – garantas, kad realiai veiks Konstitucijos ir joje įtvirtintų žmogaus teisių viršenybė, negalios joks valstybinės valdžios aktas, priešingas Konstitucijai. Todėl Konstituciniam Teismui tenka didžiulė misija ir kartu didžiulė atsakomybė, kad vykdydamas Konstitucijos viršenybės apsaugą nepaverstų ją Konstitucijos savinimusi. O šia linkme vis aiškiau judama. Konstitucija aiškinama vis labiau tolstant nuo jos rašytinio teksto, teisės sampratos, loginio nuoseklumo, Lietuvos kultūros tradicijų, vis dažniau balansuojama tarp teisėto sisteminio Konstitucijos aiškinimo ir piktnaudžiavimo tokiu aiškinimu. Tautai pirmiausia priklauso rašytinė Konstitucija, nes už tokią balsavo referendume, o nerašytinę Konstituciją žino tik devyni Konstitucinio Teismo teisėjai, ją kuriantys. Ir jei sisteminiu Konstitucijos aiškinimu

pernelyg nutolstama nuo Konstitucijos rašytinio teksto, tautos tradicijų ir aiškinimu kuriamos naujos Konstitucijos normos, tai ženklas, kad KT ima savintis Konstituciją ir teisę ją kurti. Apie tai liudija ir diskusija dėl 2008 birželio 3 d. Seimo nutarimo „*Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo*“. Konstitucijos tekstas iš esmės kalba apie santuokos pagrindu atsirandančią šeimą kaip teisinę kategoriją ir net neužsimena apie „kitokių šeimos formų“ galimybę, tuo tarpu KT tokias „kitokias formas“ Konstitucijoje atranda. Ar iš tiesų teisės požiūriu egzistuoja „kitokios šeimos formos“, kokie Konstitucijos straipsniai jas legalizuoja ir ar jos vienodai pajėgios vykdyti Konstitucijos pavestą šeimai funkciją – būti „valstybės ir visuomenės pagrindu“?

Norint bet kurioje diskusijoje susikalbėti ir prieiti logikos požiūriu nesavavališkų išvadų, svarbu nusistatyti, nuo kokio teiginio pradėti. O tokiu išeities tašku gali būti tik tas teiginys, dėl kurio visi sutaria. Šios diskusijos, ką laikyti konstitucine šeimos samprata, atveju tokiu fundamentaliu teiginiu, manau, turėtų būti Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalis: „*Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas*“. Jei su tuo sutinkame, tai šeima privalėsime laikyti ne bet kokių asmenų tarpusavio santykį, o tik tokį, kuris yra teisinis ir kuris būtų pajėgus atlikti visuomenės ir valstybės pagrindo funkciją, t. y. pajėgtų užtikrinti visuomenės gyvybingumą, tęstinumą, išlikimą. Tam pajėgi pirmiausia tokia šeimos forma, kuri suprantama kaip vyro ir moters santykis. Vadinasi, jau vien dėl šios priežasties šeima negali būti laikomas santykis tarp tos pačios lyties asmenų, nes tai iš principo miręs, negyvas santykis. O negyvas negali būti gyvos visuomenės pagrindas. Tos pačios lyties asmenų bendras gyvenimas negali būti laikomas šeima dar ir dėl to, kad ji būtų skiriama išimtinai patiems to santykio dalyvių interesams įgyvendinti. Tuo tarpu šeima, jei ji laikoma „valstybės ir visuomenės pagrindu“, kartu yra ir bendrojo intereso (visuomenės pratęsimo) įgyvendinimo forma. Vadinasi, autentiškoji ir gyvastingoji šeima yra juridinė asmeninių ir bendrųjų (visuomenės pratęsimo)

interesų suderinimo, jų vienovės forma. Būtent taip šeima ir buvo suprantama per visą tūkstantmetę Europos civilizacijos istoriją; ši civilizacija išsaugojo savo gyvybingumą tik būdama šeimos kaip šio individualumo ir socialumo vienybės istorija.

Todėl suprantama, kodėl iki šiol Konstitucija ir Civilinis kodeksas santuoką (bažnytinę ar pasaulietinę) laiko vieninteliu juridiniu pagrindu šeimos santykiams atsirasti: „*Sudarę santuoką sutuoktiniai sukuria šeimos santykius kaip bendro gyvenimo pagrindą*“ (CK 3.28 str.). „*Santuokos liudijimas yra santuokos fakto įrodymas*“ (CK 3.23 str.). CK įvardija vieną iš didžiausių savo skyrių „*Šeimos teisė*“, kurią iš esmės sudaro tik tos teisės normos, kurios reglamentuoja registracijos pagrindu atsirandančius vyro ir moters santykius. Civilinis kodeksas taip pat draudžia tuoktis tos pačios lyties asmenims (3.12 str.) ir pažeisti šeimos santykiuose monogamijos principą: „*Sudaręs santuoką ir jos įstatymo nustatyta tvarka nenutraukęs, asmuo negali sudaryti kitos santuokos*“ (3.16 str.).

Apie jokių kitus šeimos kaip teisinio santykio atsiradimo juridinius pagrindus nekalba nei Konstitucija, nei Civilinis kodeksas. Atvirkščiai, Konstitucija visur kalba tik apie santuoką ir sutuoktinius („*santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters susitarimu*“ (38 str. 2 d.), „*santuokinių teisės šeimoje lygios*“ (38 str. 5 d.) „*valstybė registruoja santuoką*“, „*valstybė pripažįsta bažnytinę santuokos registraciją*“ (38 str. 4 d.). Ir tai, suprantama, nes šeima kaip bioteisinis santykis atsiranda tik tarp skirtingų lyčių asmenų ir teisinės registracijos pagrindu. Bet jei Konstitucinis Teismas mano, kad santuoka yra „*tik vienas iš šeimos konstitucinio instituto pagrindų šeimos santykiams kurti*“... ir kad iš santuokos pripažinimo neseka, jog „*pagal Konstituciją nėra saugomos ir ginamos kitokios nei santuokos pagrindu sudarytos šeimos*“, ¹ tai jam privalo

¹ 2011 m. rugsėjo 28 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, bylos Nr. 21/2008.

nurodyti tas „*kitokias šeimos formas*“ ir jų atsiradimo juridinius pagrindus, taip pat Konstitucijos straipsnius, tokias „*kitokias formas*“ legalizuojančius. Tačiau vietoj „*kitokių šeimos formų*“ sukonkretinimo, Konstitucinis Teismas vartoja abstrakčius terminus: „*alternatyvios šeimyninio gyvenimo formas*“, „*santykiai de facto*“, „*gyvenimas kartu*“, „*partnerystė*“, „*kitokią gyvenimo kartu formą pasirinkę asmenys*“. Tokių sąvokų nevartoja Konstitucija. Ir suprantama, nes tai yra ne teisiniai, o abstraktūs filosofiniai terminai, reikalingi empirinio įrodymo, be to, kai kurie iš jų išvis nėra alternatyvos šeimai, nes, pavyzdžiui, „*gyvenimas kartu*“, „*partnerystė*“ kartu yra ir pamatiniai santuokinės šeimos požymiai. Tačiau šių požymių per maža, kad juos būtų galima laikyti šeima. Šeima – tai ne bet koks „*gyvenimas kartu*“ ir ne bet kokia „*partnerystė*“; tai specialus teisinis santykis, pajėgus garantuoti visuomenės tęstinumą. Be to, jei norima uždėti valstybei konstitucinę pareigą globoti, saugoti ir „*kitas šeimos formas*“, tai ta valstybė turi teisę žinoti, kokios tos „*kitos formas*“ yra ir kokiais skirtingais nuo santuokos pagrindais jos atsiranda, save pareiškia kitų suvokimui prieinamu būdu; priešingu atveju Konstitucijos aiškinimas virsta jos miglotumo giliniu.

Jei Konstitucinis Teismas mano, kad „Valstybinės šeimos politikos koncepcijos“ 1.6 punkto nuostatos, kiek jos įtvirtina „tik santuokos pagrindu sukurtos... šeimos sąvoką“, prieštarauja Konstitucijai, tai jis turėjo pasakyti, kad Konstitucijai lygiai taip pat turi prieštarauti visa Civilinio kodekso III knyga „Šeimos teisė“, kiek ji šeimos santykiais laiko tik santuokos pagrindu atsirandančius santykius. Taip pat sumaištis turėtų atsirasti tarp Civilinio kodekso minėto skyriaus „Šeimos teisė“, tapatinančio šeimą su santuokine šeima, ir „*Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymo*“ (2006 m. lapkričio 21 d. redakcija) 2 straipsnio 12 dalies (2009 m. liepos 17 d. redakcija), kuri šeima jau laiko ir sugyventinių santykius: „*Šeima – sutuoktiniai arba bendrai gyvenantys neįregistruavę santuokos piliečiai vyras ir moteris...*“. Ši kolizija tarp Civilinio kodekso „Šeimos teisė“ ir minėto įstatymo turėtų būti sprendžiama Civilinio kodekso naudai, nes Civilinis kodeksas kaip kodifikuotas įstatymas turi viršenybę prieš paprastą (nekodifikuotą) įstatymą. Tai yra nustatęs ir pats Civilinis kodeksas: „*Jeigu yra šio kodekso ir kitų įstatymų prieštaravimų, taikomos šio kodekso normos, išskyrus atvejus, kai šis kodeksas pirmenybę suteikia kitų įstatymų normoms*“ (1 skyriaus, 1.3 str. 2 d.). „*Bendruosius šeimos santykių teisinio reglamentavimo principus, santuokos sudarymo, jos galiojimo, nutraukimo pagrindus ir tvarka reguliuoja Civilinio kodekso trečiosios knygos normos*“ (CK, Šeimos teisė, I skyrius, 3.1 str.)

Ar ne dėl to, kad negalėdamas nurodyti tokių „kitokių šeimos formų“ ir jų atsiradimo teisinių pagrindų, KT ir buvo priverstas pernelyg sureikšminti šeimos santykių turinį ir sumenkinti jų teisinę formą: esą „*Konstitucinė šeimos samprata grindžiama šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prieraišumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu priimti tam tikras teises ir pareigas, t. y. santykių turiniu, o šių santykių išraiškos forma konstitucinei šeimos sampratai esminės reikšmės neturi*“.²

Jei šeima tapatinama su oficialiai nefiksuojamais ir tik asmenų galvoje egzistuojančiais psichologiniais turiniais: „*tarpusavio atsakomybe, emociniu prieraišumu tarpusavio pagalba*“, tai šeima jau galima vadinti bet kokius žmonių tarpusavio santykius, taip pat ir tų pačių lyčių, juos kurti gali neribotas asmenų skaičius (antimonogamiškumo idėjos galimybė). Tai reikštų naikinti ribą tarp grynai asmeninių ir teisinių santykių, nuvertinti patį teisinį reguliavimą – toliau gilinti visuomenės sąmonėje teisinę vertybinę sumaištį.

Forma teisėje turi išskirtinę reikšmę, nes būtent teisinės formos pagrindu teisiniai santykiai atskiriami nuo neteisinių, teisinės formos diferencijavimu kuriama ir funkcionuoja visa teisės aktų hierarchija, garantuojama tos pačios Konstitucijos viršenybė visų kitų teisės aktų atžvilgiu. Jei forma teisinių reiškinių srityje išties nevaidintų esminio vaidmens, tai tada galėtume sakyti, kad, pavyzdžiui, nuosavybės teisių apsaugos patikimumo laipsniui neturi reikšmės, ar tos teisės saugomos įstatymu ar ministro įsakymu. Jei menkinama teisinės formos reikšmė, tai kokiu pagrindu Konstitucinis Teismas galėjo minėtoje byloje konstatuoti, kad Seimas, patvirtinęs *Valstybinės šeimos politikos koncepciją* ne įstatymu, o nutarimu pažeidė Konstituciją? Juk forma „neturi esminės reikšmės“.

² Ten pat.

„*Kitas šeimos formas*“ gali sukurti tik kiti juridiniai faktai, skirtingi nuo santuokos ir juos būtina nurodyti, jei šeimos santykius laikome teisiniais. Santuoka iki šiol buvo ir yra vienintelė šeimos teisinė forma, padedanti atskirti asmeninius, valstybės nereguliuojamus santykius nuo šeimos santykių kaip teisinių, valstybės reguliuojamų. Tai, kad Konstitucija kalba tik apie santuoką, reiškia, kad ji „kitas šeimos formas“ laiko asmeniniais santykiais ir jų nereguliuoja.

Jei Konstitucinio Teismo formuluojama šeimos samprata, apimdama „kitas šeimos formas“, prie tų „kitokių formų“ priskirs ir tos pačios lyties asmenų santykius, tai reikš, kad šeima tapatinama ne tik su gyvastingomis, bet ir su iš principo mirusiomis jos formomis, dėl kurių tokia „šeima“, kaip minėta, nepajėgs vykdyti Konstitucijos jai pavestos misijos – būti valstybės ir visuomenės tęstinumo, gyvybingumo pagrindu. Šia dalimi „*konstitucinė šeimos samprata*“ prieštarauja Konstitucijos 38 straipsnio 1 daliai, t. y. virs antikonstitucine.

Kad partnerystė būtų laikoma šeima ir reikštų kitą, savarankišką, šalia santuokos egzistuojantį teisinį pagrindą šeimai atsirasti, ji turi išsaugoti šeimai būdingą gebėjimą būti visuomenės ir valstybės išlikimo, tęstinumo pagrindu ir kartu turėti teisinio santykio statusą, t. y. išsaugoti oficialumą (įregistravimą), heterogeniškumą (lyčių skirtingumą) ir monogamiškumą. Jei partnerystė atitiks šiuos tris požymius, tai santuoka ir partnerystė reikš ne tik tą patį turinį, bet ir tą pačią juridinę formą, tik skirtingai įvardijamą.³ Bet tada šie formos skirtumai jau bus ne teisiniai, o

³ Civilinio kodekso XV skyrius kalba apie „*Bendrą gyvenimą neįregistravus santuokos*“, bet tą „bendrą gyvenimą“ supranta kaip įregistruotą partnerystę įstatymų nustatyta tvarka (vadinasi, partnerystė – teisinė kategorija; bet kuo ji tada skiriasi nuo santuokos?). Tačiau tas pats kodeksas tokią net įregistruotą partnerystę nelaiko šeima: „*Šio skyriaus normos nustato turtinius santykius tarp vyro ir moters, kurie, įregistravę savo partnerystę įstatymų nustatyta tvarka, bendrai gyvena ne mažiau kaip vienerius metus neįregistravę santuokos (sugyventiniai), turėdami tikslą sukurti šeimyninius santykius*“ (3.229 str.). Vadinasi, partnerystė laikoma ne šeimos santykiais, o tik laikina tarpine stotimi į šeimos santykius.

lingvistiniai ir jie iš tiesų neturės „*esminės reikšmės konstitucinei šeimos sampratai*“. Bet tokiu atveju „partnerystės“ termino įvedimas šalia „santuokos“ bus tik nereikalingas esmių dauginimas ir pagal V. Okamo skustuvo principą eliminuotinas iš sistemos.

Vadinasi, abiem atvejais partnerystė, ją bandant traktuoti kaip alternatyvą santuokinei šeimai, negalės būti laikoma šeima: pirmu atveju dėl to, kad, būdama tos pačios lyties asmenų santykiu, nepajėgs atlikti Konstitucijos 38 straipsnio I dalis šeimai skirtos misijos; antruoju atveju – ji bus tik kitoks tos pačios santuokos pavadinimas (nereikalingas esmių dauginimas).

Bet jei partnerystė nėra kita šeimos forma, tai gal ja yra taip vadinami faktiniai santykiai? Jie atitinka vieną esminį šeimos požymį – yra santykiai tarp skirtingų lyčių ir iš jų gali gimti nauja gyvybė ir tuo realizuoti Konstitucijos 38 straipsnio I dalies šeimai pavestą misiją. Bet šeima yra ne tik biopsichologinis, biosocialinis, bet ir teisinis santykis, vadinasi, ji turi atsirasti iš juridinio fakto – viešos registracijos įstatymo nustatyta tvarka. Būtent iš šio juridinio fakto ir sprendžiama apie tokių santykių realų buvimą, jų turinį, pradžią (nuo kokios datos tie santykiai atsiranda ir nuo kada valstybei atsiranda pareiga juos „saugoti ir globoti“). Bet jei sugyventinių santykiai neturi juridinės formos (registracijos), tai iš ko valstybė gali spręsti apie jų buvimą, apie šio santykio dalyvių „*pastovius emocinio prieraišumo, tarpusavio supratimo, atsakomybės... ryšius*“ ir kitas Konstitucinio Teismo išvardintas šeimos turinio savybes? Kaip atskirti vienos dienos atsitiktinius santykius nuo bent kiek stabilesnių bent psichologiškai deklaruojamų, jei visa tai tėra dviejų asmenų asmeninis reikalas ir paslaptis?

Laikant faktinius sugyventinių santykius „šeima“, teks pripažinti, kad šeimos santykiai gali būti ir neteisiniai. Bet jei jie neteisiniai, tai koku pagrindu Konstitucija gali uždėti valstybei jų atžvilgių globos pareigas, arba koku pagrindu valstybė gali atsisaikyti pripažinti verslo įmonių, politinių ar visuomeninių organizacijų buvimą, kol jos nėra įstatymo nustatyta tvarka įregistruotos?

Kodėl vieniems teisiniams santykiams atsirasti reikalingas juridinis pagrindas, o kitiems nereikalingas? Susipainiojimas loginiuose prieštaravimuose tada neišvengiamas. Kol norintys kartu gyventi savo santykių neįregistruoja įstatymo nustatyta tvarka, tol tie santykiai yra grynai asmeniniai, į kuriuos valstybė nesikiša, jų nereguliuoja, nedraudžia ir kartu jų atžvilgiu neįsipareigoja, nes nesant juridinės formos, valstybė neturi iš ko spręsti apie tokių santykių buvimą. Tokia „faktinė“ arba „natūrinė šeima“ be juridinės formos egzistuoja tik nesąmoningojoje gamtoje, jos pagrindu savo rūšies tęstinumą užtikrina visos gyvūnų rūšys. Tuo tarpu civilizuotos visuomenės šeima skiriasi nuo gamtoje stebimos „natūralios“ dar ir tuo, kad ji yra ir teisinė kategorija. Todėl prilyginti santuokos pagrindu atsiradusiai šeimai faktinius sugyventinių santykius kaip teisėtą šeimos alternatyvą, tai painioti teisinius santykius su neteisniais, skleisti teisinę, vertybinę sumaištį ne tik teisinėje sistemoje, bet ir visuomenės teisinėje sąmonėje.

Konstitucinis Teismas nepasakė nieko iš esmės naujo

Konstitucinio Teismo, intencija traktuoti faktinius sugyventinių santykius kaip „kitokias šeimos formas“ iš esmės išreiškia tendenciją, kuri nėra naujiena ir kuri Lietuvoje, pamėgdžiodant Vakarų analogus, pradėjo formuotis jau prieš gerą dešimtmetį specialiuose teisės aktuose. Štai *„Lietuvos Respublikos pinigines socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymo: (2006 m. lapkričio 21 d. redakcija) 2 straipsnio 12 dalyje (2009 m. liepos 17 d. redakcija) sakoma: „Šeima – sutuoktiniai arba bendrai gyvenantys neįregistravę santuokos piliečiai vyras ir moteris...“*. Faktiniai sugyventinių santykiai čia tiesiogiai laikomi šeima („kitokia šeimos forma“). Ta pačia linkme eina ir kiti teisės aktai. Civilinio kodekso 3.140 straipsnio 5 d. sako: *„vaiko tėvu gali būti įrašytas ir ne sutuoktinis, o vyras, pripažįstantis save vaiko tėvu“*. Vaikas čia gali turėti juri-

dinį tėvą, tiek gimdamas iš santuokinių, tiek ir iš nesantuokinių santykių. Bausmių vykdymo kodeksas (2002 m. birželio 27 d.) suteikia kaliniui teisę į ilgalaikius pasimatymus tiek su sutuoktine (sutuoktiniu), tiek ir su sugyventine (sugyventiniu) (94 str.), teisę į trumpalaikės išvykos iš pataisos įstaigų kaliniui pripažįstama kaip dėl sutuoktinio, taip ir dėl sugyventinio mirties ar sunkios ligos. (*Bausmių vykdymo kodekso 105 str.*). „Garliavos byla“ irgi rodo, kad panašiu keliu eina ir teismų praktika, kai sugyventinis (biologinis tėvas) turi teisę per teismą atimti iš sugyventinės kūdikį, t. y. turi valstybės ginamą teisę į sugyventinės kūdikį, net ir tada, kai kūdikio motinos asocialumo faktas nėra teisme nustatytas. Bet jei santuoka ir faktiniai santykiai sukuria tas pačias teises pasekmes, tai kokia prasmė tuos santykius skirstyti į santuokinius ir nesantuokinius, o pačius santykius – į teisinius ir neteisinius? Kam sudaryti santuoką, viešai išipareigoti, o skiriantis vėliau patirti įvairių nepatogumų su teismais, jei galima pasiekti tų pačių juridinių pasekmių be santuokos kaip juridinio pagrindo. Čia norima, kad valstybė tiems santykiams atsirandant nedalyvautų, bet norima, kad ta pati valstybė pripažintų iš tokių neteisiųjų santykių kylančias teises. Išeitų, kad Civilinio kodekso 1.75 straipsnio 2 dalis, kuri sako: „šalys, neįregistravusios sandorio, negali panaudoti sandorio fakto prieš trečiuosius asmenis ir įrodinėti savo teisių prieš trečiuosius asmenis remdamosi kitais įrodymais“ blefuoja arba kalba tik apie labai siaurą santykių sritį.

Taigi, išeitų, kad KT, atrasdamas Konstitucijoje ir „kitokias šeimos formas“, faktiškai nieko naujo nepasakė, o tik bendruoju Konstitucijos lygmeniu legalizavo tai, ką Seimas specialaus teisinio reguliavimo (Civilinio kodekso, Bausmių vykdymo kodekso, „*Piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymo*“ (2006 m. lapkričio 21 d. redakcija ir 2009 m. liepos 17 d. redakcija) lygmeniu jau seniai yra pasakęs ir legalizavęs, t. y. teisinėmis pasekmėmis asmeninius sugyventinių santykius prilyginęs teisiniams šeimos santykiams.

Šiuo tapatinimu visuomenė susirūpino tik tada, kai Konstitucinis Teismas visa tai pareiškė konstituciniu (bendruoju) lygmeniu.

Ši tendencija painioti asmeninius sugyventinių santykius su teisiniais šeimos santykiais gyva ir Europos žmogaus teisių teismo praktikoje, į kurią ir apeliuoja Lietuvos Konstitucinis Teismas. EŽTT aiškinant Konvencijos 8 straipsnio sąvoką „šeimos gyvenimas“, savo 1979 m. birželio 13 d. sprendimu yra pareiškęs, kad *„šeimos gyvenimo samprata neapsiriboja santuokos pagrindu susiformavusiomis šeimomis ir gali apimti kitus de facto santykius. Tradicinės šeimos skatinimas ir rėrimas pats savaime yra teisėtas ir net girtinas dalykas, tačiau siekiant šio tikslo negalima imtis priemonių, kenkiančių natūraliai šeimai, nes tokios šeimos nariai naudojami Konvencijos 8 straipsnio, kuriuo reglamentuojama ... teisė į šeimos gyvenimo gerbimą, garantijomis...“*⁴ Šiuose EŽTT argumentuose atkreiptinas dėmesys į tai, kad čia vartojamas jau minėtas terminas „natūrali šeima“. Būtent tokia „natūrali šeima“, atsirandanti ne teisinio fakto pagrindu, sakėme, ir egzistuoja ne-sąmoningų gyvūnų pasaulyje. Civilizuotoje visuomenėje nėra „natūralių šeimų“, o tik teisinės šeimos. Šis biologinio natūralizmo perkėlimas į šeimos sąvoką, rodo kur link pajudėjo savo misionieriška misija besididžiuojantys Vakarai. Bet jei šeima gali būti ir neteisinė kategorija, tai koku pagrindu gali atsirasti valstybei teisinė pareiga ją „globoti ir saugoti“?

Biologinio natūralizmo sureikšminimas šeimos santykiuose ir mąstymo chaotiškumas išduoda už jų slypintį klasikinį liberalizmą, kai asmuo vis dažniau nori būti tik biologine būtimi ir vis

⁴ Civilinio kodekso XV skyrius kalba apie „Bendrą gyvenimą neįregistravus santuokos“, bet tą „bendrą gyvenimą“ supranta kaip įregistruotą partnerystę įstatymų nustatyta tvarka (vadinasi, partnerystė – teisinė kategorija; bet kuo ji tada skiriasi nuo santuokos?). Tačiau tas pats kodeksas tokią net įregistruotą partnerystę nelaiko šeima: „Šio skyriaus normos nustato turtinius santykius tarp vyro ir moters, kurie, įregistravę savo partnerystę įstatymų nustatyta tvarka, bendrai gyvena ne mažiau kaip vienerius metus neįregistravę santuokos (sugyventiniai), turėdami tikslą sukurti šeimyninius santykius“ (3.229 str.). Vadinasi, partnerystė laikoma ne šeimos santykiais, o tik laikina tarpine stotimi į šeimos santykius.

dažniau kratosi iš gyvenimo kartu kylančių ir viešai prisiimamų pareigų. Valstybė jam reikalinga tik tam, kad pripažintų jo teises ir kartu perimtų iš tų teisių kylančias tokio asmens pareigas, jų vykdymą. Jis linkęs niekam neįsipareigoti, bet mano turįs teisę reikalauti, kad valstybė jo atžvilgiu globėjiškai įsipareigotų. Šia prasme JAV sociologas Z. Baumanas knygoje „*Individualizuotoji visuomenė*“ apie sugyventinių santykių momentišumą, atsakomybės vengimą rašė: Sugyventiniai teisiniu požiūriu niekuo nėra vienas kitam įsipareigoję. Jei tik vienas iš jų susirgo arba pateko į keblią padėtį, dėl kurios jį reikėtų globoti, kodėl antrajam sugyventiniui neieškoti kitos sugyventinės ar sugyventinio, nes dabar „*asmeniui teikiamos galimybės pačiam valdyti savo santykius su kitais, paisant vien tik savo interesų, naudos ir malonumų: pažintys tuoj pat nutraukiamos, vos nujautus apie kylantį sunkumą, nemalonumą ar nuostolį*“.⁵ Todėl tokios „šeimos“ santykiai nuolat pasirengę virsti motinyste arba tėvystė be valstybės trukdymų, bet su augančiais reikalavimais valstybei. Tuo siekiama toliau aktyvizuoti asmens teisę vartoti be tą teisę užtikrinančių pareigų vykdymo. Asmens reikalavimai valstybei formuluojami aiškiai, o iš asmens teisių kylančios jo pareigos – neaiškiai. Graikijos įvykiai rodo, kur juda Europa, propaguojanti asmens teises be joms proporcingų pareigų. Ar ne tokio savanaudiško individo naudai Europos Žmogaus Teisių Teismas aiškina Konvenciją, o Konstitucinis Teismas – Lietuvos Respublikos Konstituciją? Jei tokio aiškinimo negalima išvesti iš Konvencijos ar Konstitucijos teksto, tai gal tą patį galima išvesti iš laisvai kuriamos Konvencijos ar Konstitucijos „dvasios“. Tai ženklas, kad Vakarai vis sparčiau ir sąmoningai grimzta ne tik į ekonomikos ir finansų krizę. Ta linkme Lietuvos visuomenę orientuoja ir Lietuvos Konstitucinis Teismas. Statistika skelbia, kad iš nesantuokinių santykių Lietuvoje gimsta

⁵ Бауман Зигмунт. Индивидуализированное общество. Перевод с английского. Москва «Логос». 2005. С. 198.

28 proc. vaikų, o Europos Sąjungos vidurkis – 35,1 proc. Kai kas tai laiko Lietuvos atsilikimu. Bet jei tai „atsilikimas“, tai reikia tik didžiuotis juo, jį skatinti ir palaikyti.

Bandymas faktinius santykius prilyginti teisiniams, rodo, kad tiek Lietuvos Konstitucinio Teismo, tiek ir Europos žmogaus teisių teismo praktika krypta į naują kraštutinumą. Ką tik vyravęs teisinis pozityvizmas teisę tapatino tik su jos forma. Turinys čia neturėjo esminės reikšmės teisei atsirasti ir jai galioti, „teisė – tai tik valstybės išleista ir prievarta garantuota elgesio taisyklė“. Tokią teisės sampratą idealiai demonstravo nacistinė ir bolševikinė teisė. Mūsų nagrinėjamu atveju turime reikalą su priešingu kraštutiniu – turinio absoliutiniu ir formos reikšmės menkinimu. Kadangi kraštutinumai sutampa, tai ir šiuo atveju teisė ir šeima kaip organiška turinio ir teisinės formos vienvė vienodai iškreipiamos tik skirtingu būdu.

Faktinių santykių prilyginimą juridiniams šeimos santykiams kartais norima pagrįsti faktu, kad iš faktinių santykių gimsta vaikai ir iškyla jų globos problemos. Tačiau valstybės pareiga pasirūpinti vaikais nėra tiesiogiai susijusi su šeima, nes Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalis įtvirtina nuostatą: *valstybė globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę*, t. y. įtvirtina šiuos keturis savarankiškus institutus, kurių savarankiškumą pagrįstai nurodė Konstitucinio Teismo teisėja R. Ruškytė savo atskiroje nuomonėje. Šie keturi savarankiški institutai išsprendžia taip vadinamą „nepilnų šeimų“ problemą: moters santykis su ne santuokoje gimusiu vaiku yra ne šeima, o motinystė, vieno vyro su vaikais – tėvystė. Motinystė ir tėvystė negali būti laikoma šeima vien dėl to, kad nei iš motinos santykio su vaikais, nei iš panašaus vyro santykio su vaikais civilizuotoje visuomenėje negali atsirasti nauja gyvybė – visuomenės tęstinumas. Motinystės ir tėvystės santykiai yra kilę iš praeityje buvusių gyvybingų santykių, o patys jie visuomenės tolesnio tęstinumo požiūriu jau nėra gyvybingi, kiek civilizuotoje visuomenėje yra uždrausta kraujomaiša.

Jei šeimos santykius laikome tik tuos, kurie yra teisiniai ir kurie pajėgia garantuoti visuomenės tęstinumą, tai nėra nei tradicinės, nei netradicinės šeimos, o yra tik skirtingų lyčių gyvenimas kartu, atsirandantis įstatymų nustatytos registracijos pagrindu. Visi kiti asmenų tarpusavio santykiai yra arba asmeniniai, valstybės nereguliuojami, arba paprasti materialiniai civiliniai santykiai, kurie gali būti traktuojami kaip partnerystės santykiai, skirti asmenų turtingiems arba savitarpio pagalbos interesams įgyvendinti, bet ne visuomenės tęstinumui užtikrinti ir dėl to nelaikytini šeimos santykiais. Šeimos santykiai – ne tik turtingieji ir ne tik tarpusavio pagalbos santykiai.

Santuokoje gyvenančių šeimų rėmimo koncepcija

Jei Konstitucinis Teismas mano, kad Seimo patvirtinta „*Valstybinė šeimos politikos koncepcija*“ prieštarauja Konstitucijai tik dėl to, kad „koncepcija“ į šeimos sąvoką neįjungė „kitų šeimos formų“, tai Seimas turi teisę nesivelti į šią šeimos sampratos diskusiją, o pasakyti, ką jis šioje srityje laiko prioritetu ir kad reguliuoja tik tą šeimos formą, kuri yra teisinė, t. y. atsiranda santuokos ar registracijos įstatymų nustatyta tvarka pagrindu. Todėl Seimui belieka tik „*Valstybinę šeimos politikos koncepciją*“ pervardinti į „*Santuokoje gyvenančių šeimų rėmimo koncepciją*“.

Jei kas norės šią „pervardintą“ koncepciją vadinti diskriminacine, tai diskriminaciniu turės pripažinti bet kurį diferencijuotą teisinį reguliavimą, taip pat ir Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalį, kuri sako: „*Gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas*“. Tai diferencijuotas teisinis reguliavimas, kuriuo valstybė pareiškia savo prioritetus: kas nori įgyti teisę į nemokamą mokymąsi, į santuokoje gyvenančioms šeimoms teikiamą valstybės paramą, tas turi įvykdyti pareigą „gerai mokytis“, sudaryti santuoką. Čia pats asmuo minėtų pareigos įvykdymu susikuria sau teisę į valstybės paramą

arba tų pareigų vengimu savanoriškai atsisako nuo valstybės paramos. Valstybė tik deklaruoja tokią teisių priklausomybę nuo pareigų vykdymo. Diskriminacija būtų tuo atveju, jei valstybė tam tikros socialinės grupės asmenims draustų gerai mokytis, o norintiems tuoktis – sudaryti santuoką. Tie kurie tą pareigą nori ir sugeba vykdyti, įgyja valstybės pripažįstamas ir ginamas teises. Asmenys norintys kurti šeimos santykius, bet atsisakantys juos registruoti įstatymo nustatyta tvarka, savanoriškai atsisako ir nuo atitinkamų teisių, kylančių iš tos registracijos. Konstitucinis lygiateisiškumo principas reikalauja lygius traktuoti lygiai, o nelygius – nelygiai. Tai reiškia, kad vienodų pareigų nevykdantys negali pretenduoti į vienodas subjektyvias teises.

Ši koncepcija nei pripažįsta, nei draudžia „kitų šeimos formų“ kaip asmeninio gyvenimo formų, jų nereguliuoja ir jų atžvilgiu neįsipareigoja; paramą ji teikia tik toms šeimoms, kurios sudarytos santuokos pagrindu. Santuokinė šeima yra atvira kiekvienam norinčiam tuoktis. Visi asmenys lygūs savo teise sudaryti santuoką ir kas ta teise nesinaudoja, tas savanoriškai atsisako ir nuo tos valstybinės paramos, kuri teikiama tik santuokoje gyvenančioms šeimoms. Tokios diferenciacijos teisėtumą yra konstatavęs ir Vengrijos Konstitucinis Teismas 2008 m. gruodžio 15 d. nutarime: *„Platus sutuoktiniams suteiktų teisių ir pareigų spektras neturėtų būti prieinamas tiems asmenims, kurie turi teisę tuoktis (sudaryti santuoką), tačiau nusprendė šia teise nepasinaudoti. Siekiant išsaugoti konstitucinę santuokos apsaugą, partneriai, kurie sąmoningai nesirenka santuokos, neturėtų naudotis to paties lygmenų apsauga, kaip santuokos atveju.“*⁶

Iš asmeninių neteisinių santykių gimstantys vaikai gali būti valstybės remiami ne pagal šeimų rėmimo programą, o pagal bendrą socialinės paramos programą, kuri savo dydžiu negali būti lygi

⁶ 2011 m. rugsėjo 28 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, bylos Nr. 21/2008.

šeimų rėmimo programos teikiama paramai, jei valstybė nori saugoti santuokinę šeimą kaip prioritetinę vertybę. Vadinasi, jei Seimas nori stiprinti šeimą, o jos pagrindas – valstybė ir visuomenė, jis privalo aiškiai konstatuoti prioritetus, juos sieti su santuokoje gyvenančiomis šeimomis, o minėtą šeimos koncepciją plėtoti kaip „**Santuokoje gyvenančių šeimų rėmimo koncepciją**“, motinystę, tėvystę ir vaikystę remiant pagal bendrą socialinės politikos programą.

Šitoks diferencijuotas ir santuokoje gyvenančių šeimų palankesnis traktavimas – tai būdas skatinti santuokinę šeimą, kurioje geriausiai jaučiasi vaikai, kur juos globoja abu tėvai, viešai išparėigoję tai globai ir kur jie mažiausiai reikalingi valstybės paramos. Valstybiniu mastu pigiausiai valstybei kainuoja santuokinė šeima, nes vaikų išlaikymu ir auklėjimu pirmiausia rūpinasi patys tėvai, viešai deklaravę savo santykių pastovumą ir pasiryžimą gyventi kartu ir kartu išlaikyti vienas kitą ir savo vaikus. Tuo tarpu „kitoms šeimos formoms“ būdinga padidinta rizika baigtis motinystė arba tėvystė, o jų vaikų išlaikymo naštos didžiausios dalies perkėlimu visuomenei (valstybei). Tai reiškia, kad „kitoms šeimos formoms“ iš esmės būdinga padidinto savanaudiškumo, agresyvumo visuomenės atžvilgiu logika ir iš to kylantis potencialus priešingumas konstituciniam lygiateisiškumo principui.

S. ŠEDBARAS. Nuoširdus ačiū profesoriui už tokį gilų filosofinį ir teisinį problemų sprendimo būdų aptarimą. Teisus profesorius dėl tų teisės aktų, kurie vienaip ar kitaip pripažįsta ir kitas formas, jas įteisina, bet juk koncepcija ir buvo instrumentas užbrėžti liniją ir sunorminti ateitį, jinais tiek priėmimo metu aistrų patyrė, tiek ir dabar. Koncepcija ir yra instrumentas iš tiesų iškelti prioritetus, o kitas formas atitinkamai reguliuoti. Dėl to tiek daug aistrų yra dėl koncepcijos, kurią mes ir turime apginti.

Gerbiamieji kolegos, aš norėčiau perskaityti Lietuvos Vyskupų Konferencijos laišką. Tai yra šių metų spalio 25 d. pareiškimas, adresuotas mūsų konferencijai.

„Šiandien sukanka devyniolika metų, kai 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos piliečiai referendumu priėmė dabartinę Lietuvos Respublikos Konstituciją. Per šį laikotarpį nepasikeitė nei žmogaus prigimtis, nei tokios prigimtinės vertybės kaip šeima ir santuoka. Todėl su liūdna nuostaba išklausėme neseniai pareikštą Konstitucinio Teismo nuomonę, pasak kurios, santuoka „konstitucinei šeimos sampratai esminės reikšmės neturi.“ Tenka tik apgailestauti, kad pamatinis šeimos ir santuokos ryšys, nekėlęs dvejonų Konstitucijos tekstų kūrėjams ir ją anuomet įtvirtinusiems šalies žmonėms, šiandien tapo ginčų ir įrodinėjimų dalyku.

Visuotinė žmonijos patirtis liudija, kad santuoka yra vienas iš svarbiausių bendruomeninių institutų, užtikrinantis socialinę darną ir tęstinumą. Būdama asmeniniu moraliniu įsipareigojimu, santuoka sukuria prielaidą sutuoktinių, jų vaikų, artimųjų ir visos visuomenės gerovei, apsispręsdami susituokti asmenys kuria pasitikėjimo ir atsakomybės grįstų santykių aplinką, kurie geriausiai atitinka kiekvieno vaiko prigimtinius poreikius augti įsipareigojusių bei mylinčių tėčio ir mamos šeimoje. Tokia pamatinius prigimtinius žmogaus poreikius atitinkanti šeima yra tikrasis visuomenės ir valstybės pagrindas. Valstybė išreiškia rūpestį savo ateitimi, saugodama ir globodama asmenis, kurie sudarydami santuoką viešai paskelbia, jog drąsiai prisiima iš šeimos kylančias teisines bei moralines pareigas.

Konstituciniam Teismui dirbtinai atskyrus konstitucinę šeimos sampratą nuo konstitucinės santuokos, kuri sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu, instituto, nebeliko teisinių barjerų, užkardančių tos pačios lyties asmenų sąjungas prilyginti šeimai. Tai kelia pavojų, jog vaikų prigimtinė teisė turėti tėvą ir motiną nebebus deramai apsaugota, o šeimos, kaip prigimtinės bendruomenės, reikšmė taps vis labiau menkinama. Labai susirūpinę stebime, kaip aukščiausia teisminė institucija, kuriai pavesta saugoti valstybės pamatus visų ją kuriančių žmonių labui, savo sprendimu išprovokavo didelį visuomenės supriešinimą.

Savo malda palaikome tuos, kurie yra pagrįstai įskaudinti Teismui lengva ranka nuvertinus jų daugelį metų tesėtus įsipareigojimus, taip pat jaunimą, puoselėjantį svajones apie šeimos pašaukimą ir iškilmingą priesaiką Dievo ir žmonių akivaizdoje.

Kviečiame Konstitucinį Teismą paisyti prigimtinės teisės principų. Raginame Seimą padaryti viską, kas nuo jo priklauso, kad dirbtinė perskyra tarp šeimos ir santuokos būtų panaikinta. Lietuvos vyskupai.“

Santuokos ir šeimos neatsiejamumo vaidmuo asmens ir visuomenei gerovei bei valstybės saugumui

Prof. dr. BIRUTĖ OBELENIENĖ

Santuokos ir šeimos studijų centras,
Vytauto Didžiojo universitetas

Mano pranešimas šiek tiek skirsis nuo prieš tai buvusių, nes čia yra gana daug moksliniais tyrimais pagrįstų faktų.

Kas atsitiko su Lietuva? Iš tikrųjų praūžė kažkoks seksualizacijos taifūnas, kuris pasėjo santuokos naikinimo virusą: nuo 1990 metų santuokų sumažėjo beveik dvigubai. Bendras santuokų rodiklis, remiantis LR statistikos departamento duomenimis, tūkstančiui gyventojų nuo 9,8 – 1990 metais sumažėjo iki 4,9 – 2001 metais ir 6,2 – 2009 metais. Nors kohabitacija plinta visose išsivysčiusiose pasaulio šalyse, tačiau yra pripažinta, kad kohabitacija yra vienas pagrindinių veiksnių santuokos mažėjimo veiksnių. Kiti tarpusavyje susiję reiškiniai – plinta kohabitacija, didėja ir ištuokų skaičius. Kohabitacija didina skyrybų tikimybę 35 proc., o išsiskyrusieji asmenys, kaip teigia sociologai, yra linkę labiau palaikyti

kohabitaciją, o ne santuoką. Tačiau asmenys, pasirinkę kohabitaciją, palyginti su susituokusiais, yra linkę 4,62 kartų dažniau nutraukti ryšius, ir, jeigu yra vaikų, jie išgyvena skyrybas dar kartą.

Europos Sąjungoje mes pirmaujame skyrybų skaičiumi. 2007 metais buvome absoliutūs lyderiai šioje srityje. Taigi kažkas atsitiko ir su santuokos samprata.

Kas yra santuoka giliausia prasme?

Pirmiausia turbūt reikėtų atsakyti į klausimą: kas gi yra santuokos autorius? Santuoka, kaip vyro ir moters viso gyvenimo sutartis, yra seniausia institucija, senesnė su visais žinomais demokratines ir parlamentines valdymo formas. Ji yra kur kas universalesnė ir labiau priimtina nei bet kuris kada nors paskelbtas kodeksas. Santuoka nebūtinai turi būti suprantama santuokos sakramento kontekste, juk krikščionybei yra tikrai 2 tūkšt. metų, o vyro ir moters bendro gyvenimo modelis kuriant santuoką gyvuoja nuo pat žmogaus atsiradimo pradžios. Santuoka nėra įprastas teisinis konstruktas. Ji yra pirmapradė institucija, ją teisė pripažino, bet nesukūrė. Todėl jokia pavienė mokslo šaka ar juolab judėjimas negali šeimos ir santuokos nei apibūdinti, nei įvertinti. Tai pajėgūs atlikti tik ontologinio lygmens atsakymai, nes kitaip gresia nuslysti iki ideologijos logikos. Santuoka pirmiausia priklauso nuo laisvo ir asmeniško moters ir vyro apsisprendimo, ir tai pirmiausia yra pasakoma kalbant tiek apie civilinę santuoką, tiek apie sakramentinę santuoką. Laisvo apsisprendimo principas, kaip ir pati santuoka, kyla iš uniklios žmogaus prigimties ir bet kuris, iš mūsų, neišskiriant nei oponentų, sutiks, kad žmogus yra vienintelis iš visos gyvosios gamtos protingas ir laisvas. Taigi vyras ir moteris per santuokinę priesaiką pagimdo visiškai naują darinį, tada, kai jie ištaria vienas kitam „taip“, jie tampa tos santuokos tėvais, t. y. tuo metu pagimdo santuoką. Ne Civilinio registracijos biuro darbuotojai juos sutuokia, jie susituokia patys

per šitą įsipareigojimą. Civilinio biuro darbuotojai tik patvirtina, kad šita santuoka, šitas įsipareigojimas buvo viešai atliktas.

Kokie motyvų vedini žmonės šiandien tuokiasi? Skyrybų gausa įrodo, jog santuokos motyvai yra nepakankami. Šiandien meilė įvardijama kaip pagrindinė paskata tuoktis. Santuokos istorijoje meilė niekada nebuvo tarp santuokos motyvų. Santuoka tarnavo giminių susiliejimui, turto paveldėjimui, garbės, titulo įgijimui ir pan. tikslams. Meilė kaip santuokos komponentas ir kaip santuokos pagrindinis motyvas yra labai jauna idėja, jai ne daugiau nei 60 metų. Pasak A. Maslauskaitės, iki XIX amžiaus pabaigos–XX amžiaus pradžios, o Lietuvoje dar iki XX amžiaus antrosios pusės, šeima buvo daugiau socialinė ir ūkinė bendruomenė. Taigi poslinkis nuo išorinių santuokos sudarymo motyvų (dažniausiai pačių besituokiančių asmenų tarpusavio ryšys iš viso neturėjo reikšmės) link asmeninio apsisprendimo yra daugiau negu pozityvus santuokos institucijos istorijoje. Kitaip sakant, tai, kad meilė tapo pagrindiniu santuokos motyvu, realiai buvo įtvirtinta, jog santuoka sudaroma laisvu ir asmenišku apsisprendimu. Tuomet kyla klausimas: kokia meilė tampa santuokos motyvu, jeigu šitiek daug skyrybų ir šitaip paplitusi kohabitacija. Šiandien paplitusi vadinamoji romantinės meilės samprata, kai galima ištirpti kito žmogaus esybėje, prarandant savo individualumą, nepaisant kito asmens savybių, kai seksualiniai pojūčiai yra nepakeičiama meilės raiška. Romantinės meilės idealas aktyviai eksploatuojamas populiariosios kultūros ir tebeženklina vyrų ir moterų biografijas, teigia Aušra Maslauskaitė, Populiarioje meilės sampratoje, meilė (dvasinis ir valingas veiksmas), ir seksualumas (lytinio potraukio raiška) yra arba supriešinami teigiant, kad meilės nėra, yra tik lytiniai instinktai ir pastarieji yra svarbiau nei meilė, arba sutapatinami, t. y. meilė prilyginama lytinei aistrai. Tai pasitarnauja seksualumo suaktualinimui ir iškėlimui į svarbiausią vietą asmenų santykiuose. Taigi nestabilių veiksmų perkėlimas į šeimos sukūrimo ir gyvavimo pamatus pačią šeimą daro nestabilią.

Nepatenkinti emociniai ir psichologiniai lūkesčiai tampa dažniausia santuokos iširimo priežastimi. VDU Santuokos ir šeimos studijų centre daktaras Žydrūnas Kulpys padarė reprezentatyvų tyrimą, kuriame buvo apklausti sužadėtiniai besituokiantys Katalikų Bažnyčioje iš visos Lietuvos vyskupijų. Tyrimo rezultatai patvirtino, jog 70 proc. respondentų mano, jog meilė yra tik jausmai ir šiems jausmams išblėsus galima skirtis. Pasirodo, didžioji dalis šiandieninių sužadėtinų tuokiasi turėdami gana primityvią meilės sampratą, kurioje nėra vietos pažinimui, įsipareigojimui ir atsakomybei. Tokiai sampratai susiklostyti turi įtakos populiarioji kultūra. Kaip teigia mokslininkai, romantinis meilės įvaizdis, demonstruojamas netgi romantinėse komedijose, kenkia asmenų meilės sampratai.

Kokia meilė gali išlaikyti santuoką? Kokia meilė yra tiesa? Ta, kuri turi tą patį kriterijų kaip it tiesa – yra neribota laike. Tik tiesa yra neribota laike. Melas, kaip žinote, turi trumpas kojas ir visada išlenda. Tiesa niekad nesibaigia, meilė taip pat. Pasak Ericho Fromo, tikrąją meilę, meilę kaip tiesą galima pažinti pagal keturis pagrindinius kriterijus, kurie yra neatsiejami, tai: pažinimas, pagarba, atsakomybė ir rūpestis. Kad mylėtum, turi pažinti, ką myli, kad jį gerbtum. Aistra nėra laisvas pasirinkimas. Aistra yra prievarta žmogui. Taigi meile pagrįsta santuoka, kaip ir tiesa, niekad nesibaigia. Žmogus yra atsakingas už tą žmogišką veiksmą, kurį atliko, nes jis, kitaip nei visi kiti gyvi kūriniai, vienintelis yra moralinė būtybė. Nes tik jis vienas protingas, suvokia savo veiksmų tikslą ir supranta, ką daro. Tik jis vienas laisvas, nėra verčiamas instinktų būtinybės. Pasidavus lytinei aistrai, prarandama laisvė. Kitaip sakant, galimybė save patį turėti. Prarandamas žmogiškasis buvimas. Tik santuokos neišardomumas užtikrina, kad santuokoje bus realizuojami ir saugomi svarbiausi tryš santuokos gėriai, apie kuriuos šiandien jau buvo kalbama: pačių sutuoktinių gėris, vaikų gėris ir bendruomenės gėris. Vadinasi, santuoka yra kelias ir galimybė žmogui tobulėti, skleisti jo as-

menybei. Santuokos niekada nedera suvokti kaip būdo paaukoti asmenis tam tikram jų išorėje esančiam bendrajam gėriui.

Santuokos ir šeimos studijų centre atlikome tam tikrą metaanalizę „Santuokos ir šeimos vienovės vaidmuo šeimos tvarumo, asmenų ir valstybės gerovei“. Čia buvo surinkta tikrai reprezentatyvios studijos atliktos Jungtinėse Amerikos Valstijose, Kanadoje ir Europos šalyse Šios studijos, apima daugybę publikuotų mokslinėje spaudoje straipsnių: pirmojoje studijoje – 93 straipsniai, antrojoje studijoje – 500 publikacijų, į ją įeina trys Europos šalių tyrimai, kitoje studijoje – 95 šaltiniai, 3600 straipsnių, dar kitoje – 2923 straipsnių. Kokie tyrimų kriterijai buvo taikomi, žiūrint į šias studijas? Pirmiausia koks yra santuokos vaidmuo suaugusiųjų sveikatai ir ilgaamžiškumui, vaikų sveikatai ir socializacijai, suaugusiųjų pasitenkinimui gyvenimu, santuokos ir smurto šeimoje sąsajos ir santuokos bei skurdo sąsajos.

Tyrimo rezultatai parodė (toliau pateiksiu šios metaanalizės tyrimo rezultatus) pirmiausia, kad santuoka yra tarsi selekcinis mechanizmas. Vertinant santuokos ir asmenų sveikatos ryšį derėtų atsižvelgti į tai, kad sveikesni žmonės linkę labiau tuoktis nei pasižymintys blogesnė sveikata. Taigi panašu, jog santuoka yra asmenų sveikatos būklės ir priežastis, ir pasekmė. Pirmiausia tuokiasi sveikesni, o santuokoje sukuriamas gėris išlaiko jų sveikatą.

Tyrimo duomenys rodo, jog susituokę asmenys, lyginant su nesusituokusiais, pasižymi geresniais bendros sveikatos rodikliais. Santuoka sumažina jaunesnių sutuoktinių alkoholio vartojimą – tiek vyrų, tiek moterų. Santuoka taip pat susijusi su sumažėjusių narkotinių medžiagų vartojimu tarp jaunų vyrų, tačiau santuoka šiek tiek lemia svorio padidėjimą, kitaip sakant, nejudrumą.

Santuoka ir psichikos sveikata

Tyrimuose, kuriuose lyginama vedusių ir nevedusių suaugusių asmenų psichikos sveikatos būklė, pastebėta, jog vedę asme-

nys turi mažiau depresijos simptomų ir mažesni šių simptomų padidėjimai laikui bėgant nei nevedusiųjų. Dar daugiau – studijose, pagrįstose nacionaliniais duomenimis, rasta nežymių įrodymų, jog tie asmenys, kurie turi mažiau depresijos simptomų, dažniau linkę tuoktis. Tai yra psichiškai sveikesni žmonės yra linkę tuoktis, ir santuoka įrodo, kad šitas žmogus yra psichiškai sveikas.

Santuoka ir gyvenimo trukmė

Mirtingumas santuokoje gyvenančių asmenų yra 18 proc. žemesnis nei nesusituokusiųjų. Ilgalaikio tyrimo rezultatai patvirtino, jog mirtingumo koeficientas yra 39 proc. didesnis našlių, 27 proc. didesnis išsituokusių ir gyvenančių skyrium ir 58 proc. didesnis asmenų, kurie niekada nebuvo susituokę, nei nesusituokusiųjų. Tarp nesusituokusių asmenų yra daug mažesnė savižudybių rizika.

Taigi, kodėl santuoka vaidina tokį didžiulį vaidmenį asmens sveikatai? Mokslininkai teigia, jog dėl trijų priežasčių: todėl, kad sumažina stresą ir, savaime suprantama, su juo susijusius susirgimus, santuoka turi įtakos asmens sveikatai palankiai elgsenai atsirasti, taip pat tai, kad susirgus santuokoje užtikrinama geresnė ligonio slauga nei, tarkime, kohabitacijoje. Santuoka užtikrina geresnę materialinę gerovę ne tik todėl, kad du žmonės sudeda savo pajamas, bet dar ir todėl, kad šeimos buityje sukuriama papildomi materialūs gėriai.

Santuoka ir skurdas

Vaikų gimdymas ne santuokoje padidina tiek motinų, tiek vaikų skurdą. Vedę vyrai, turintys tokį pat išsilavinimą ir darbo patirtį, uždirba daugiau pinigų nei nevedę. Santuoka lyg pinigine premija, sako mokslininkai, susituokę vyrai uždirba nuo 10 iki

40 proc. daugiau nei vienišiai. Moterys ir vaikai labiau skursta skyrybų atveju taip pat, tačiau ir gyvenant kartu be santuokos yra tokia pat tipiška ekonominės pusiausvyros stoka. Keisčiausia, kad ne santuokoje gyvenančios moterys turi kažkokių iliuzijų, kad jos lygiai tiek pat investuoja į partnerystę. Pasirodė, kad ne. Tyrimai rodo, kad moterys įprastai aukoja daugiau kaip 70 proc. pajamų gyvenant kartu be santuokos. Moterys yra daugiau linkusios aukoti savo laiko bendrai buičiai.

Smurtas

Niekada santuokoje nebuvusios moterys patiria daug daugiau visų rūšių smurto nei susituokusios. Smurto dažnis niekada netekėjusių moterų, auginančių vaikus iki 12 metų, – 81 smurtinis atvejis, tenkantis vienam tūkst. moterų, o tarp išteklėjusių – 38,5 vienam tūkst. moterų. Šie skirtumai, kaip teigia tyrėjai, yra statistiškai patikimi. Remiantis Kanados statistiniais duomenimis, partnerio smurtavimai buvo tris kartus dažnesni tarp ne santuokoje gyvenančių porų nei tarp sutuoktinių. Jungtinių Amerikos Valstijų ir Kanados moterys, gyvenusios kohabitacijoje, 9 kartus dažniau žuvo nuo partnerio rankos nei santuokoje gyvenusios moterys. Netgi tyrimuose, atsižvelgiant į rasinius, amžiaus, išsilavinimo skirtumus, žmonės, gyvenantys partnerystėje, tris kartus dažniau linkę teigti, jog patiria smurtą, nei tie, kurie gyvena santuokoje.

Santuoka ir pasitenkinimas gyvenimu

Apibendrinus trisdešimties Europos šalių tyrimus paaiškėjo, jog susituokę asmenys daug daugiau investuoja į tarpusavio santykius ir jie yra labiau patenkinti jais bei apibūdina save kaip laimingus, nei tie, kurie gyvena kohabitacijoje ar yra išsiskyrę. Netgi Norvegijoje ir Švedijoje, kur kohabitacija pradėjo plisti

anksčiausiai ir yra labiausiai paplitusi Europoje, tarp kohabituojančių asmenų buvo daug mažiau teigiančių, jog yra patenkinti savo ryšiais su partneriu, bei daug daugiau ketinančių tuos santykius nutraukti, nei tarp susituokusių.

Santuokoje saugomas vaikų gėris

Labiausiai visuose tyrimuose atsispindėjo tai, kad vaikų augančių santuokoje visi rodikliai lyginant su gyvenančiais su nesusituokusiais ar išsiskyrusiais, ar gyvenančiais partnerystėje tėvais, yra daug geresni. Taigi lyginant vaikų, augančių su vienu iš tėvų po skyrybų, kohabituojančių tėvų sąjungoje ir vaikų, augančių su abiem biologiniais sutuoktiniais tėvais, tiek fizinės, tiek psichinės sveikatos, rizikingos elgsenos, narkotikų, svaigalų, rūkalų vartojimo, ankstyvų lytinių santykių, nusikalstamos veikos, akademiinių pasiekimų, patiriamo smurto rodiklius, visi rodikliai buvo daug geresni vaikų augančių su susituokusiais biologiniais tėvais. Visi tyrimai akivaizdžiai patvirtina, jog šeimos struktūra turi lemiamos reikšmės vaiko sveikatai ir gerovei. Ir, be jokios abejonės, šeima, kurią sudaro susituokę tėtis ir mama, labiausiai atitinka vaiko poreikius.

Smurto prieš vaikus rizika

Kaip matote iš šitos iliustracijos, daugiausia smurto patiria biologinė mama ir kohabitacijoje, sugyventinis yra labiausiai smurtaujantis.

Taigi mokslininkai daro išvadą, kad santuoka yra saugiausia vieta vaikams augti ir labiausiai atitinka vaikų poreikius. Tėvų skyrybos padaro neišdildomą žalą vaikams.

Tačiau Lietuvoje, skirtingai nei visame pasaulyje ir Europoje, yra skirtingi dalykai. Pirmiausia susidūriau su tokiu keistu reiškiniu, kai rašėme 2004 m., kai tuometinio švietimo ministro

Algirdo Monkevičiaus skyrimu buvo sudaryta darbo grupė „Jau-nimo rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programai parengti“. Grupė negalėjo susitarti dėl svarbiausių dalykų ir kartinis ne-sutarimo dalykas iš tiesų tapo santuoka. Mūsų oponentai teigė, jog santuokoje moterys patiria daugiausia smurto. Niekaip ne-galėjau suprasti, kodėl Lietuvoje, skirtingai nei visur kitur, staiga moterys santuokoje patiria daugiausia smurto. Taigi, pasirodo, kad visi straipsniai, kuriuos teko skaityti mokslinėje spaudoje, remiasi tikrai vienu šaltiniu, tai yra Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, kuriuose pateikiami skaičiai apie santuokoje ir ne santuokoje (sugyventinių) patirtą smurtą. Tai yra absoliutūs skaičiai. Pavyzdžiui, 2005 m. nukentėjo 20 tūkst. 384 moterys, iš jų 360 moterų nukentėjo nuo sutuoktinio ir 187 nuo sugyventi-nio, 12 nuo partnerio. Remiantis tuo, kad pirmiausia sutuoktinių yra daugiau negu sugyventinių, savaime suprantama, turėjo būti skaičiuojami tik procentai.

Antras dalykas, pagal tą statistiką, kurią pateikia pasauliniai tyrimų duomenys ir Europos tyrimų duomenys, tuokiasi emo-ciškai brandesni žmonės, emociškai sveikesni žmonės ir netgi turintys aukštesnį išsilavinimą. Vadinas, sutuoktinės Lietuvoje tiesiog raštingos, jos pateikia prašymą policijai, o sugyventinės nesikreipia.

Santuokos vaidmuo visuomenei ir valstybei

Santuokos atsisakymas visuomenei ir valstybei yra grės-mingas, nes santuoka susijusi su tuo, kad visuomenę sudarytų sveikesni, brandesni ir gebantys įsipareigoti asmenys. Santuo-kų mažėjimas yra glaudžiai susijęs su gimstamumo mažėjimu ir tai lemia kiekybinį pokytį. Remiantis bendru pasaulio vidur-kiu, 2031 m. ne santuokoje gyvenančių 45–64 m. amžiaus žmo-nių skaičius padidės 250 proc.. Šitie žmonės gyvena trumpiau. Vedusių žmonių skaičiaus mažėjimas gali neigiamai atsiliiepti ir

visuomenei, nes vedę vyrai ir ištekėjusios moterys yra iš esmės sveikesni. Susituokusių porų vaikai išsiskiria stipresne sveikata ir geresniais pasiekimais.

Nesusituokusių vaikų, kaip matote, daugėja. Taigi santuokos atsisakymas gali neigiamai atsiliiepti ir senyvo amžiaus žmonėms. Sutuoktiniai savo tėvams bei kitiems giminaičiams skiria daugiau laiko nei nevedusios poros, nes jų šeimos bendrumo jausmas yra labiau išlavėjęs, jie daugiau investuoja į tarpusavio santykius. Jei 16 proc. vedusių porų rūpinasi savo giminaičiais ne mažiau kaip 1 val. per savaitę, tai tarp sugyventinių tokių porų yra tik 9 proc.. Žmonės, kurie rūpinasi sergančiais ir neįgaliais savo giminaičiais, sutaupo savo valstybei (čia Anglijos duomenimis) 87 svarus per metus, nes padeda jiems nemokamai, o ne palieka nacionalinės sveikatos apsaugos sistemos ir socialinių tarnybų globai.

Gimstamumo mažėjimas tiesiogiai susijęs su kohabitacijos plitimu. Kohabituojančios poros yra kur kas mažiau linkusios susilaukti vaikų. Europos statistikos tarnyba „Eurostat“ prognozuoja, kad 2060 m. Lietuvoje gyvens ketvirtadaliu mažiau gyventojų negu šiuo metu. 2060 m. Lietuvoje 65 metų ir vyresnių gyventojų bus dviem trečdaliais daugiau negu šiuo metu, o jų dalis, palyginti su visais gyventojais, per prognozuojamą laikotarpį išaugs nuo dabartinių 16 iki 35. Senstant visuomenei mažėja darbingų gyventojų dalis, o tai reiškia ekonominio augimo tempų lėtėjimą, menkesnę indėlį į valstybės finansų sistemą, padidėjusias išlaidas senų žmonių sveikatos priežiūrai ir įtampą pensijų sistemoje.

Šioje lentelėje matote greičius per parą Lietuvoje. 2010 m. Lietuvoje gimė 98, mirė 115, susituokė 51, išsiskyrė lygiai per pusę – 27, imigravo 14, emigravo 228. Taigi ar imigracija gali išgelbėti valstybę, kuri save pasmerkė depopuliacijai? Kokia šiandien yra mūsų liūdna patirtis? Susibūrimas nacionaliniu pagrindu į partijas gresia valstybės vientisumui.

Taigi apibendrinant galima teigti, jog santuoką verta traktuoti kaip asmenų brandumo įrodymą. Būti susituokusiam yra

įrodymas, kad gali įsipareigoti, atsakingai priimti neatšaukiamus sprendimus, užmegzti ilgalaikius santykius. Kitaip sakant, tai tam tikras statusas ir garantas visuomenei – esu susituokęs, vadinasi, esu brandus, manimi galima pasitikėti. Nesinori prognozuoti, tačiau sekant tokia pačia teisine logika, dėl kurios šiandien mes esame suglumę ir čia susirinkę, galima numanyti, kad ateis toks laikas, kai viešai kaip nors demonstruoti, kad esi susituokęs (pav. mūvēti žiedus, ar rinkti vyro pavardę su galūne *-ienė*,) bus uždrausta, nes gali būti nutarta, kad tokie ženklai yra diskriminuojantys.

R. J. DAGYS. Ačiū, profesore, už tikrai įdomų pranešimą, kuris dar kartą visiems parodė tuos privalumus, kuriuos mes visi iš tikrųjų jaučiame, bet jie yra paremti tam tikra mokslinė statistika, kuri negali neįtikinti net ir tų, kurie prieštarauja santuokai kaip tokiai, nes tai yra per daug akivaizdu.

Aš galiu tik pridurti, kad tos tendencijos, kurios čia parašytos, dabar brangiai mums visiems kainuoja. Toje pačioje Anglijoje šiuo metu jau yra 7 mln. vienišų žmonių iš 60 mln. Kalbu apie vyresnio amžiaus žmones. Jų ateitis yra visiškai neaiški, nes jie neturės kas jais pasirūpina, o valstybinė rūpyba kainuoja be galo brangiai. Lietuvos pavyzdžiu galiu pasakyti: senelio priežiūra įstaigoje kainuoja 3000 Lt per mėnesį. O šeimoje – tikrai kitaip išsiverčiame. Tokiu būdu jau švedai tapo ne daugiausiai mokesčių mokantys, juos jau aplenkė prancūzai, priartėjo vokiečiai su anglais. Tie patys anglai, sugriaudami šeimą, palikdami prižiūrėti vaikus visokioms kitoms įstaigoms, sukūrė bendruomenę, kur vaikai iš neturėjimo ką veikti sugriauja pusę miesto, be jokios socialinės priežasties. O dar blogiau yra Norvegijoje, kuri irgi pirmauja tarp tų visų tendencijų, kur jaunimas susirinkęs į salą, kurioje, aišku, buvo ne vien jaunimas, jaunimas jėgų žydėjime, vyrai, aišku, turėję ne vieną partnerę arba draugę, neįturdę jokios būtinybės ginti jų nuo bandito, kuris juos puolė ir šaudė. Laukė,

kol valstybė juos išgelbės, ir patys nesigynė. Kiek turėjo pasikeisti sąmonė, kad nunyko net gyvybinės funkcijos, kurios būdingos kiekvienam gyvam organizmui – ginti savo artimuosius, gintis pačiam. Taigi turime apie ką susimąstyti.

Tarp argumentų ir premisų pasiklydusi logika: kas kam prieštarauja?

Prof. habil. dr. KĘSTUTIS PUKELIS

Edukologijos katedra,

Vytauto Didžiojo universitetas

Visų pirma, noriu padėkoti, kad suteikėte galimybę pakalbėti apie klausimus, kurie tikrai mums, edukologams – žmonėms, kurių tyrimo objektas yra ugdymas – ypatinga kūrybos sritis, nes ugdymo/si išdavoje kuriamas ir kuriasi žmogus. O koks bus išugdytas žmogus, tokia bus ir visuomenė bei valstybė. Mes, edukologai, remiantis S. Šalkauskiu esame „antrinis mokslas“, skirtingai nuo psichologijos, sociologijos, fizikos, chemijos ir kitų panašių mokslų, kurie tiria labai specializuotas tikrovės pažinimo sritis. Mes, edukologai, naudojames visų tų mokslų, taip pat ir teisės mokslo, naujausiais pasiekimais, siekdami visa, kas geriausia, atnešti ir atiduoti vaikui, kad išugdyti jį laimingu ir sėkmingu savo gyvenime.

Todėl teisinis aspektas kaip edukologijos mokslo – „šimtakojo“ – atstovui, mokslo, kuris remiasi įvairių mokslų pasiekimais organizuodamas ir grįsdamas ugdymo turinį man irgi buvo la-

bai įdomus. Ypač praktinė teisė, nes ji sukuria aplinką, kurioje auga vaikas. Žinome, kad ir *geriausias vaisius blogoje aplinkoje genda*. Vadinasi, jeigu norime, kad jis, vaisius, būtų geras, turime stengtis, kad aplinka, kurioje auga vaikas būtų kuo palankesnė žmogaus ugdymo tikslams pasiekti.

David Hume (1711–1776) Škotijos Edinburgo universiteto profesorius, paskelbė taip vadinamą „*First impressions*“ („pirmųjų įspaudų“) teoriją. „Pirmųjų įspaudų“ vaiko sąmonėje teorija teigia, kad tie pirmieji į žmogaus sąmonę patekę „įspaudai“ turi labai didelę reikšmę jo tolesniam gyvenimui, jie lyg ir užprogramuoja žmogų. Kokios kokybės vaikas patiria „įspaudus“, tokios kokybės veikla ir programuojasi jo sąmonėje. Todėl D. Hume, kaip ir daugelis to meto ir šiandieninių filosofų bei pedagogų akcentavo aplinkos kokybės vaiko ugdymuisi svarbą. Jeigu mes pabandytume grįžti į savo gyvenimo pradžią, turbūt kiekvienas iš mūsų save prisimintume maždaug nuo trejų, ketverių, penkerių metų. O kas buvo, kai mums buvo dveji metai, pusę metų? Jau išskeliavo tas mažiukas pilietis (turimas omeny tėtis su kūdikiu salėje). Jis tikrai neprisimins, kad buvo Seime 2011 m. spalio 25 d., ką kokie žmonės kalbėjo, bet jo sąmonėje nuolatos „įsispaudinėjo“ įvairūs „įspaudai“: saugumo, meilės, pasitikėjimo aplinka, tėčio ir mamos kalbos intonacijos pobūdis, kiti dalykai... Jam į jo sąmonę ir pasąmonę nuolat yra siunčiami signalai, kurie įsispaudžia tam tikrais „įspaudais“, kurie projektuoja jo pasitikėjimą savimi, kitais žmonėmis (per tėčio ir mamos elgseną su juo ir vienas su kitu) ir t. t. Bet jeigu paklaustume, ar prisimename, kai mums buvo metai, dveji, treji metai, kas ir kaip vyko su mumis? Atsakytume – neprisimename. Bet nors mes neprisimename, kas su mumis vyko tomis dienomis, jų metu mes patyrėme daugybę dalykų, kurie dar ir šiandieną neretai daro įtaką mūsų elgsenai, mąstymui, sprendimams... Mes dažnai net nesuprantame, kodėl gyvenime vienaip ar kitaip elgiamės, kodėl vieni žmonės mums kelia simpatiją, kiti antipatiją, kodėl mes bijome vienų ir nebijo-

me kitų dalykų? Tuo tarpu mūsų patirtieji „pirmieji išspaudai“ nepranyksta: jie ir toliau iš sąsąmonės mums siunčia signalus, kurie daugiau arba mažiau apsprendžia mūsų elgesį, to elgesio išdavoje atliekamus veiksmus, poelgius, elgseną, kaupiamą patirtį ir įtakoja mūsų sprendimus, kuriuos mes priimame pasikliaudami savo sukaupta patirtimi. Aš tai savo studentams aiškinu „gyvenimo spiralės“ fenomenu, kuri (žmogaus „gyvenimo spiralė“) priklausomai nuo patirtų „pirmųjų išspaudų“ gali kilti aukštyn ir žmogaus gyvenimas būti sėkmingas, bet ta „gyvenimo spiralė“ gali leistis ir žemyn, ko pasiekoje žmogaus ir jo aplinkinių gyvenimas tampa sunkus ir nelaimingas... Mes, edukologai, labai norėtume, kad tie „signalai“, siunčiami iš žmonių sąsąmonės vaikystėje gautų „pirmųjų išspaudų“ versmės būtų kuo geresni ir gražesni.

Kas nors truputį domisi švietimo istorija, pedagogikos istorija, visada gali pamatyti, kad kiekvienoje epochoje buvo dvi grupės žmonių: vieni siekė „mokyklą paversti gatve“, kita grupė žmonių siekė net ir „gatvę paversti mokykla“, t. y. kad net ir gatvė ugdytų žmogų tiesos, gėrio ir grožio paradigmoje, kad visa aplinka būtų teigiama siekiamų ugdymo tikslų prasme, padėtų žmogui tapti žmogumi. Todėl nepaprastai svarbu, kad tie išspaudai būtų gražūs, geri ir teisingi. Edukologai dėl to visada pasisako už palankią vaiko ugdymuisi aplinką. Dėl to mus, edukologus ar pedagogus, dažnai kaltina „konservatyvumu“, „ne modernumu“, „ne liberalumu“, „atsilikimu nuo gyvenimo“ ir pan. Tokiais kaltinimais dažniausiai švaistosi žmonės, neišmanantys ugdymo psichologijos. Ugdymo mokslas ir praktinė istorinė patirtis aiškiai įrodė, kad darni šeima yra palankiausia pilnaverčiam vaiko asmenybės ugdymuisi aplinka giliausia pedagogine prasme. (Prieš tai prof. Birutė pristatė ir pagrindė moksliniais faktais šį teiginį).

Istoriškai tiek baltiškoje, tiek ir krikščioniškoje kultūrose yra aiškiai nusistovėjęs tradicinis šeimos modelis, grindžiamas viešu vyro ir moters įsipareigojimu vienas kitam ir bendruomenei, kuri šiandien vadiname „santuoka“.

Kas yra tradicija? Tradicija – tai, kas žmonijos istorijoje pasiteisino. Kas nepasiteisino, žmonės nekartoją, nenaudoja to, nes „išmeta į istorijos šiukšlyną“. Mums, edukologams, išmanantiems ugdymo istoriją labai akivaizdūs kai kurių visiškai ugdyme nekompetentingų žmonių bandymai „kapstytis tuose istorijos šiukšlynuose“, bandant juose rasti ką nors vertingo. Beprasmiškas užsiėmimas. Jeigu žmonijos istorijoje kažkas pasiteisina, tuomet žmonės tai praktikuoja savo gyvenime ir tai tampa tradicija. Vadinasi, Tradicija yra tai, kas pasiteisino žmonijos istorijoje, todėl žmonija tai priima kaip gerį ir tą gerį kultivuoja. Tiek Rėdos Rato filosofijoje (baltiška kultūra), tiek krikščioniškoje tradicijoje (kuri truputį jaunesnė) yra akcentuojamos gimtuvės, *vestuvės* ir laidotuvės – trys pagrindiniai žmogaus gyvenimo virsmai tarp kurių vyksta ilgi žmogaus gyvenimo ciklai. *Vestuvės* – tai oficialus jaunuolio ir merginos įėjimas ir įvedimas į suaugusiųjų gyvenimą, kuris grindžiamas tam tikrais vyro ir moters įsipareigojimais vienas kitam ir bendruomenei.

Šeimos kūrimas buvo grindžiamas santuoka, viešu įsipareigojimu, visiems paskelbimu, kad mes kursime kažką bendro. Šeima gali būti išplėstinė. Šeima gali būti nepilna, jeigu taip susiklosto gyvenimas. Gyvenimas yra kartais žiaurus. Čia buvo labai gerai pasakyta docentės Eglės, kad mes kartais „nesugebame pakilti virš savo asmeninių dramų“. Ir kada pradėdama tomis mūsų asmeninėmis dramomis emociškai viešai spekuliuoti žiniasklaidoje, užgaunant mūsų subtiliausius jausmus ir jais manipuliuojant, žmogus įsivelia į savo asmeninę dramą ir nebegali pakilti truputį aukščiau, kad pamatytų bendrą tautos ir valstybės istorinės raidos perspektyvą. Kita vertus, pavyzdžiui, jeigu žmogus dėl vienos ar kitų priežasčių tampa neįgalus, tai juk jis dėl to nenustoja būti žmogumi. Ir jeigu su viena ar kita šeima kažkas atsitinka, ji nenustoja būti buvusi šeima, jeigu sudaryta santuoka. Prieš tai pasisakę teisininkai labai aiškiai parodė, kad jei buvo sudaryti teisiniai santykiai, šeima nenustoja būti buvusi šeima, tik ji pakeičia

savo forma, pvz., tampa nepilna šeima ir pan. Tačiau tam, kad mes galėtume vyrą ir moterį pavadinti šeima, visų pirma jie patys turi tai kažkaip pareikšti, o antra, kažkas (Valstybė arba Bažnyčia mūsų Konstitucijos atveju) tai turi pripažinti. Jei, pvz., vyras ir moteris tokio pareiškimo nepadaro, tai kaip aplinkiniams žinoti, kad jie šeima? Nebent turėti labai išvystytą telepatijos pojūtį. Bet kas prisipažins tokį turintys? Kitaip tariant, vyras ir moteris turi vienokiu ar kitokiu viešu būdu tai deklaruoti, t. y. pasakyti, kad mes – šeima.

Kas yra valstybė? Tautos gyvenimo organizavimosi būdas. Kodėl visos tautos siekia valstybingumo ir mes prieš 20 metų siekėme to paties? Imkime pavyzdžiui, Palestiną, Palestinos tautą. Viskas ten yra: valdymo, švietimo, karinės institucijos, teismai ir t. t. Bet jie nėra valstybė. Nes kažko trūksta, nors jie nori tos valstybės. Kodėl? Todėl, kad valstybingumas tautai (turiniui) suteikia FORMĄ. Kaip pati tauta negali tapti valstybe be kitų valstybių pripažinimo, taip ir vyras bei moteris negali tapti šeima, jeigu to nepatvirtina kažkas. Tiek valstybingumo, tiek vyro ir moters pripažinimas šeima suteikia daug teisių ir pareigų, ir privalumų, ir tam tikrų įsipareigojimų. Mes visi prieš 20 metų norėjome tokio statuso, norėjome įsipareigojimų. Tad kodėl šiandien ši būtina bet kokios institucijos antroji dalis – įsipareigojimas, pamirštama? Kalbame dažniausiai tik apie teises. Priedo, apie kieno teises: vaiko ar suaugusiojo? Kita vertus, net ir apie vaiko teises negalime kalbėti nepalietus jo pareigų. Nekalbant jau apie suaugusiųjų pareigas.

Svarbu skirti individualaus žmogaus gyvenimo ir valstybės gyvenimo organizavimosi būdus. LR Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalyje teigiama: „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“, kas jau šioje salėje buvo minėta. Kas yra šeima? Vyro ir moters (38 straipsnio 3 dalis) bendro gyvenimo organizavimosi būdas, FORMA. Šeima yra mikrovalstybingumas, nes kai sakom, kad šeima yra valstybės pagrindas, tai mes sakome, kad namo su-

dėtinė dalis, jo pagrindas yra „plyta“. Vaizdžiau kalbant, namas susideda iš „plytų“, o valstybė – iš šeimų. Todėl LR Konstitucija visiškai teisi, teigdama, kad „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“.

Valstybinė šeimos politikos koncepcija (2008) buvo labai svarbus dokumentas, siekiant ugdyti tą visavertę valstybę ką čia ne vienas prelegentas minėjo. Deja, jau *buvo* (teisine prasme). *Teisine prasme* tai jau istorija. Tačiau iš istorijos būtina mokytis ateities vardan. Ko mes galime pasimokyti iš Konstitucinio Teismo nutarties ir kodėl bei ko reikėtų pasimokyti? Istorija turi *logiką*. Kas iš istorijos nesimoko, klaidas kartoja ir kartos. Dabar aš norėčiau labiau susikoncentruoti į *ateitį*, nors koncepcija teisiniu požiūriu jau praeitis, bet, aišku, nemanau, kad ji pati, *jos turinys* yra praeitis.

Logikos būna dviejų tipų: profesinė ir sveiko proto. Kiekviena profesinė logika, taip pat ir teisinė logika, yra specifinė. Aš nesu teisininkas, bet, kad ir kokia būtų logika specifiška, ji negali prieštarauti sveikam protui, kaip bet kokia teisė negali prieštarauti prigimtinei teisei, nes ji iš jos kyla ir jai turi tarnauti. Nuolatiniai logikos palydovai – *argumentai ir premisos*. Tarptautinių žodžių žodyne rašoma, kad *argumentas* – įrodymo prielaida, dar vadinama įrodymo pagrindu ir t. t. *Premisa* – iš anksto priimama sąlyga, prielaida. Teiginys, sprendimas, kuris yra pagrindas išvadai daryti, jeigu ta premisa pagrindžiama faktais ar kitokiais įrodymais. Mes, valstybės piliečiai, kaip suverenių tautos teisių turėtojai turėtume vadovautis principu: „*Svarbu* ne tai, *kas sako*, bet tai, *ką sako*“. Jeigu mes žiūrėsime tiki į tai „kas sako“, t. y. į autoritetus ir pan., tada tokiais žmonėmis galima manipuliuoti „kaip norisi“ kažkam ir su žmonėmis jų pačių rankomis padaryti tai ką kažkas „nori padaryti“. Vadinasi, žiūrėkime „*ką sako*“.

Dabar pateikiu tekstą iš Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (LR KT) nutarimo. Jūs matote tekstą, aš jo neskaitysiu, bet čia citata iš grupės Lietuvos Respublikos Seimo deputatų prašy-

mo LR Konstituciniam Teismui ištirti Valstybinės šeimos politikos koncepcijos (toliau – Koncepcija) atitikimą LR Konstitucijai: „.../.../ ištirti, ar Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ tiek, kiek juo patvirtintoje Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje yra įtvirtinti šeimos (1.6.9 punktas), darnios šeimos (1.6.2 punktas), išplėstinės šeimos (1.6.4 punktas), nepilnos šeimos (1.6.6 punktas) sąvokų apibrėžimai, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 6 straipsnio 1 daliai, 7 straipsnio 1 daliai, 38 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui.“ (Iš Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimo, p. 1.)

Iš karto *post scriptum* noriu pasiremti Konstitucinio Teismo teisėjos Ramutės Ruškytės atskirąją nuomone, kur ji parašė (kas man buvo labai svarbus argumentas, teisingiau, žinia, žinojimas), kad Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje įvardyti keturi (kas ir buvo minėta teisininkų pranešime šioje salėje anksčiau), šeimos, motinystės, tėvystės ir vaikystės institutai, laikantis pačios Konstitucinio Teismo terminijos, yra savarankiški institutai. Dar, kad būtumėte truputį įdėmesni ir neprašoktume vienos smulkmenos, pažiūrėkime į pareiškimo tekstą, kurio pabaigoje, antroje eilutėje nuo viršaus, prašoma ištirti, ar Valstybinė šeimos politikos koncepcija neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 6 straipsniui, 7 straipsniui ir 38 straipsnio 1 daliai. Kitaip tariant, pareiškėjai nurodė tris Konstitucijos straipsnius, bet nebuvo nurodyta 38 straipsnio 2 dalis, kuria iš esmės LR KT rėmėsi grįsdamas savo nutarimą. Tuo tarpu grupė Lietuvos Respublikos Seimo narių neprašė nagrinėti Konstitucinio Teismo ar Valstybinė šeimos politikos koncepcija atitinka 38 straipsnio II daliai.

Kokie Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje buvo ginčijami šeimų apibrėžimai? Aš juos visus pateikiu iš Valstybinės šeimos politikos koncepcijos, kurios dauguma iš jūsų ko gero net nesate skaitę, nes žiniasklaida apie ją jums pakalbėjo už jus ir jums gal būt pasirodė, kad jos nebeverta ir skaityti. Gal kas ją

skaitė, tada prisimins tai ką aš dabar pasakysiu. Aš nevardinsiu tų apibrėžimų, bet patyrinėjus prašymą tampa aišku, kad trijų šeimos sąvokų apibrėžimų atitikimo LR Konstitucijai prašymo autoriai nereikalavo išnagrinėti: tai 1.6.3 punktas „Daugiavaikė šeima“, 1.6.5 punkto sąvoka „Krizę išgyvenusi šeima“ ir 1.6.8 punktas „Socialinės rizikos šeima“, kurios, atseit, pareiškėjų nuomone neprieštarauja LR Konstitucijai. Tai yra iš 7 įvairių tipų šeimų apibrėžimų Konceptijoje 4 yra blogos, nes prieštarauja LR Konstitucijai, o 3 – geros.

Iš tų 4 (1.6.2 punktas – „Darni šeima“, 1.6.4 punktas – „Išplėstinė šeima“, 1.6.6. punktas – „Nepilna šeima“ ir 1.6.9 punktas – „Šeima“) punktų geriau įsižiūrėjus matome tuos mėlynai mano tekste (demonstruojamose skaidrėse) pažymėtus žodžius, kurie rodo, kad į tirtinų šeimos sąvokų apibrėžimų sąrašą papuolė visi tie šeimos apibrėžimai, kuriuose buvo pavartoti žodžiai „*sutuoktiniai*“ arba „*santuoka*“. Ir tik vienintelė 1.6.2 punkte apibrėžtoje „Darnios šeimos“ sąvokoje nėra šių žodžių (sutuoktiniai, santuoka), tačiau ši sąvoka kaltinama tuo, kad jos apibrėžime minimos šeimos funkcijos, bet jos atseit nėra išvardintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijoje. Tačiau kas nors akį buvo užmetęs į valstybinę šeimos politikos koncepciją joje matė 1.6.9 punktą, kuriame viso 7 šeimos funkcijos yra nuosekliai išrašytos. Matyt prašymą rašiusi grupė Lietuvos Respublikos Seimo narių tiesiog neapsižiūrėjo.

Grįžtant prie pagrindinės temos, svarbiausia kas yra ginčijama pateiktuose šeimų apibrėžimuose – tai *santuoka*. Kitaip tariant, tos sąvokos, kurias apibrėžiant buvo panaudotas žodis „sutuoktiniai“ ar „santuoka“ – netinkamos, nes *apriori* prieštarauja LR Konstitucijai. Kitaip tariant, bet koks šeimos apibrėžimas pavartojant žodžius „santuoka“ arba „sutuoktinis“ yra nekonstitucinis, nes prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Aš ne teisininkas, bet bandau sveiku protu suprasti. Ar tikrai taip? Žiūrime į Konstitucijos 38 straipsnio 3 dalį: „Santuoka suda-

roma laisvu moters ir vyro sutikimu.“ Na, nėra čia šeimos. Žodis „santuoka“ yra, bet žodžio „šeima“ – nėra. Žiūrim LR Konstitucijos 38 straipsnio 5 dalį: „Sutuoktinių teisės šeimoje lygios.“ Ir žodis „šeima“ yra, ir „sutuoktiniai“ yra, tik žodžio „santuoka“ nėra. Bet ar gali rasti žodis „sutuoktiniai“ be „santuokos“? Akivaizdu, kad negali. Vadinasi, remiantis LR Konstitucijos 38 straipsnio 5 dalimi galime teigti, kad LR Konstitucijoje aiškiai pasakoma, kad šeimos pagrindas yra santuoka, nes sutuoktiniais gali būti laikytini tik toks vyras ir moteris, kurie sudarė santuoką... na, man sveiko proto logika sako, kad sutuoktiniai gali kilti tik iš santuokos, kai jie susituokia, tada atsiranda sutuoktiniai. Ir Konstitucija teigia, kad sutuoktinių teisės šeimoje yra lygios. Vadinasi, santuoka ir šeima Konstitucijoje yra aiškiai sudėta į vieną sakinį, bent jau mąstant sveiku protu. Ir mes matome LR Konstitucinio Teismo motyvuojančios dalies 2 skyriaus 15 punktą, kur tikrai taip ir parašyta: *„Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalies nuostatos aiškinamos atsižvelgiant į kitas šio Konstitucijos straipsnio nuostatas, inter alia 2 dalį, kurioje nustatyta, kad valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę, į 3 dalį, kurioje nustatyta, kad santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters susitarimu, taip pat į 5 dalį, kurioje nustatyta, kad sutuoktinių teisės šeimoje yra lygios“* (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, p. 13.)

Skaitome toliau Konstitucinio Teismo nutarimo motyvuojančios dalies 2 skyriaus 1 punktą. Čia cituoju paties Konstitucinio Teismo 13 puslapį: *„Tai, kad santuokos ir šeimos institutai yra įtvirtinti tame pačiame Konstitucijos straipsnyje, rodo neatsiejamą ir neginčijamą santuokos ir šeimos ryšį.“* Pagaliau, ačiū Dieviui, paties LR KT nuomone Konstitucijoje yra nurodytas neginčijamas ryšys tarp santuokos ir šeimos.

LR KT nutarimo 15 punkto teiginuose argumentuojama, kad santuoka yra šeimos pagrindas ir, labai svarbu tai, kad Konstitucinis Teismas mokslškai tai pagrindžia: korektiškai, teisingai pateikia nuorodą į Konstitucijos straipsnius. Ten matėte LR

Konstitucijos 38 straipsnio 3 ir 5 dalis, t. y. LR KT savo teiginį paremia faktais, o kai teiginys yra paremtas faktais (šiuo atveju nuorodomis į Konstituciją) *premis*a, *teiginys* tampa *argumentu*, įrodymu. Kitaip tariant, kad šeimos pagrindas yra santuoka – tai Konstitucinis faktas.

Tačiau toliau Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarime rašoma: „Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina (pabraukta mano – K. P.), kad konstitucinė šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto, įtvirtinto Konstitucijos 38 straipsnio 3 dalies nuostatose.“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, p. 13.)

Aš pabraukiau šį sakinį todėl, kad man patiko Ramutės Ruškytės pastaba. O ką reiškia „Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste“? Aš cituoju R. Ruškytę: „vadinasi, kitos bylos atžvilgiu bus kitaip traktuojama“ šeimos ir santuokos sąsajos? Tad kas čia norėta pasakyti? Tikrai, gal taip ir buvo norėta pasakyti, kad konstitucinė šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto? Tačiau tam, kad teiginys – „šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto“ – taptu *argumentu*, reikia *įrodymo* – *nuorodos* į konkretų Konstitucijos straipsnį ar straipsnius, kurie *pagrįstų* tokį teiginį.

Tas „negali būti kildinama tik iš santuokos instituto“ gali būti interpretuojama dvejopai. Tai gali reikšti, kad dar turi būti motinystė, tėvystė ir (ar) vaikystė – tik tada vyro ir moters santuoka bus laikytina šeima. Bet neaišku, ar šeima gali būti kildinama iš vaikystės, motinystės ir tėvystės institutų be santuokos? Ar gali? Kaip čia norėta pasakyti? Kitaip tariant vaikas, augantis globos institucijoje, be tėvų, gali būti vadinamas „šeima“? Vadinasi, tada šeima gali būti dar kildinama ir iš kitų institutų ir šeima galime vadinti bet kokį darinį, kuris tik pasakys, kad jie šeima? Bet jeigu šeimos institutas gali būti kildinamas iš kitų šaltinių, tai gal tai, kad šeima kildinama iš santuokos neprieštarauja Konstitucijai? Juk ir pats LR KT pripažino neginčijamą ryšį tarp santuokos

ir šeimos? Bet čia, matyt, turima omeny kita logika, kad šeimai nepakanka tik kildinti save iš santuokos. Bet kyla klausimas: ar galima šeima be santuokos, jei tarp santuokos ir šeimos yra nenuginčijamas ryšys? Pvz., kaip pasakyti, kad aš esu žmogus, nepakanka pasakyti, kad aš turiu tik kūną, dar reikia pasakyti, kad aš turiu ir sielą, nes jeigu mano kūnas bus be sielos, tai aš būsiu lavonas, o ne žmogus. Matyt, čia antra logika. Bet pasakykite: ar gali žmogus būti be kūno? matyt ne, nes tada kalbėtumėm apie angelą, o ne apie žmogų... Tačiau šiose loginėse peripetijose eiliniam žmogui labai sudėtinga susigaudyti...

Kaip reiktų traktuoti šitą teiginį „šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto“? Ar kaip argumentą, ar kaip premisą? Tam, kad teiginys „šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto“, nepaisant to, kokia prieš tai mano paminėta logika mes remtumėmės, tam, kad minėtas teiginys taptų argumentu, reikia įrodymų, nuorodos į konkrečią Konstitucijos straipsnį ar straipsnius, kurie pagrįstų teiginį (ką padarė Konstitucinis Teismas prieš tai, kai pacitavo LR Konstitucijos 38 straipsnio 3 ir 5 dalis, pagrįsdamas neginčijama santuokos ir šeimos sąryšį).

Tam, kad teiginys „šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto“ pavirstu argumentu, reiktų, kad LR KT pateiktų nuorodą į Konstituciją (atitinkamą straipsnį ar jo dalį, t. y. FAKTĄ), kur būtų parašyta, pavyzdžiui, arba: a) „partnerių teisės šeimoje yra lygios“; b) „sugyventinių teisės šeimoje lygios“ ar ką nors panašaus, kas pagrįstų, nurodytų į Konstituciją ir kad teiginys „šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto“ taptų įrodymu, argumentu. Bet kaip profesorius E. Vaišvila minėjo, LR KT nenurodė tokio fakto, nes Konstitucijoje jo nėra. Vadinas, teiginys „šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto“ tėra premisa, nes nuorodos į FAKTĄ, kuri teiginį paverstu argumentu, nėra. Pirmuoju atveju, kai LR KT pagrindė neginčijamą santuokos ir šeimos sąryšį nuorodo-

mis į Konstituciją, teiginys, premisa tapo argumentu, t. y. premisa buvo pagrįsta faktu (nuorodomis į konkretų Konstitucijos straipsnį) ir tapo argumentu, antruoju atveju teiginys, premisa „*šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto*“ nebuvo pagrįsta nuorodomis į Konstituciją, vadinasi ši premisa, teiginys nebuvo pagrįsta FAKTAIS, todėl premisa taip ir teliko tik premisa, netapusi argumentu. Kyla klausimas: ar solidu LR KT nutarimą grįsti prielaidomis (premisomis)? Kitas klausimas: ar toks teiginys iškraipo LR Konstitucijos esmę, ar ne?

Vadinasi, tam, kad mes išvaduotume LR KT nutarime suformuluotą teiginį „*šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto*“ iš premisos nelaisvės, tą teiginį „negali būti kildinama“, reikia pagrįsti aiškiomis nuorodomis į konkrečius LR Konstitucijos straipsnius. Bent mes studentų darbuose reikalaujame to, kad jie pagrįstų savo teiginius nuorodomis arba pagrįstais ir patikimais empiriniais duomenimis, t. y. įrodytų, pagrįstų, jeigu ką nors teigia. LR KT savo nutarime to nepadarė. Vadinasi, minėtas teiginys nėra pagrįstas. O šis teiginys buvo kertinis, formuluojant LR KT nutarimo išvadą dėl „Valstybinės šeimos politikos koncepcijos“ atitikimo LR Konstitucijai. Jei tai yra taip, tai kaip mums visa tai traktuoti?

LR KT nutarime toliau skaitome (cituoju): „Tačiau tai nereikia, kad pagal Konstituciją, inter alia jos 38 straipsnio 1 dalies nuostatas (pabraukta mano – K. P.), nėra saugomos ir ginamos kitokios nei santuokos pagrindu sudarytos šeimos, inter alia santuokos nesudariusių vyro ir moters bendras gyvenimas, kuris grindžiamas pastoviais emocinio prieraišumo, tarpusavio supratimo, atsakomybės, pagarbos, bendro vaikų auklėjimo ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, kurie yra konstitucinių motinystės, tėvystės ir vaikystės institutų pagrindas“ (p.13).

Matome, atsiranda „kitokios nei santuokos pagrindu sudarytos šeimos“. Čia reiktų vėl nuorodos į LR Konstituciją: kokios

„kitokios nei santuokos pagrindu sudarytos šeimos“? Tokių nuorodų LR KT savo nutarime vėl nepateikia. Tiesiog dogmatiškai pateikiama prielaida (premisa), kuria turima apriori ir akiai tikėti. Tačiau norėtusi vėl nuorodos į konkretų LR Konstitucijos straipsnį, kuris pagrįstų tokį teiginį? Kokiu kitoku jei ne santuokos pagrindu dar gali būti sudaryta šeima? Norėtusi nuorodos į LR Konstituciją. Jos nepateikiama, bet apeliuojama į motinystės, tėvystės ir vaikystės institutus. Vėl aš labai džiaugiuosi, teisininkai man čia šiandien padėjo, kad tai yra atskiri institutai. Ir KT teisėjos R. Ruškytės atskiroje nuomonėje irgi nurodyta, kad motinystės, tėvystės ir vaikystės fenomenus valstybė saugo jau per kitus valstybės įstatymus ir vykdo savo konstitucinį įsipareigojimą. Tuo tarpu šeimos institutas yra atskiras institutas. Ir kaip buvo pasakyta šiandien pranešėjų, šeima gali kilti tik iš santuokos, nes reikia skirti šeiminius santykius nuo šeimos teisinių santykių. O iš motinystės kylantys šeiminiai santykiai, kaip buvo minėta, jie yra asmeniniai, viskas kaip Palestinoje, kaip tautoje, kurioje viskas yra, bet nėra valstybės. Taip, sugyventinių ar partnerių šeimoje yra visi šeiminiai santykiai – meilė, globa, rūpestis, kai vaikas serga, tokiuose dariniuose viskas daroma kaip šeimoje, bet trūksta vieno dalyko – „valstybingumo“. Todėl teisiniai šeimos santykiai laikantis Konstitucijos raidės kyla ir gali kilti tik iš santuokos. Kol nėra santuokos „tauta“ (šeiminiai santykiai) yra, bet nėra „valstybės“ – šeimos teisinių santykių.

Ir dar kartą noriu priminti, kad šeima, motinystė, tėvystė ir vaikystė yra skirtingi institutai vadovaujantis paties Konstitucinio Teismo terminijos šaltiniais. Konstitucijoje galima rasti nuorodą, kad šeima kildinama tik iš santuokos, bet kokių nors nuorodų į Konstituciją, pagrindžiančių šeimos kildinimą kitokiais pagrindais, KT savo nutarime nepateikė. Profesorius E. Vaišvila labai aiškiai pasakė – nepateikė. Akivaizdu tik, kad Konstitucija nedraudžia gyventi vyrui ir moteriai nesudarius santuokos, kaip ir buvo minėta, bet tada įsigalioja „teisės-pareigų“ mechaniz-

mas. Vyro ir moters darinių, grindžiamų ne santuoka, jų saugos ir globos pagal šeimos instituto statusą valstybė nevykdo, bet tą valstybė vykdo per motinystės, tėvystės ir vaikystės institutą. Tą daro. Ir mes toliau pamatysime, kaip yra daroma ir kaip tai yra panaudojama diskutuotiems nutarimams priimti.

LR KT nutarime daug vietos skirta kitų šalių KT sprendimų komentarams. Labai šaunu, labai įdomi ir naudinga informacija. Bet kiek ji prasminga tiriant valstybinės šeimos politikos koncepcijos atitikimą Lietuvos Respublikos Konstitucijai? Juk Koncepciją reikia lyginti su Lietuvos Respublikos Konstitucija. Du su puse puslapio, man atrodo, labai įdomu paskaityti, bet ar tai į temą?

Tirdamas valstybinės šeimos politikos koncepcijos atitikimą Lietuvos Respublikos Konstitucijai LR Konstitucinis Teismas rėmėsi ir kituose Lietuvos Respublikos įstatymuose apibrėžtomis šeimos sampratomis. Pavyzdžiui, LR KT nutarimo motyvuojančios dalies 1 skyriaus 10–15 punktuose. Aš čia pateikiu kai kuriuos pavyzdžius iš tų įstatymų, kuriais buvo remiamasi dėl šeimos apibrėžimo sampratos. Pavyzdžiui, „Šeima – sutuoktiniai arba bendrai gyvenantys neįregistravę santuokos pilnamečiai vyras ir moteris (pabraukta mano – K. P.), taip pat susituokęs asmuo, su kuriuo teismo sprendimu dėl sutuoktinių gyvenimo skyrium yra likę gyventi jų vaikai, arba vienas iš tėvų, jų vaikai iki 18 metų. /.../ I globėjų (rūpintojų) šeimų sudėtį vaikai, kuriems įstatymo nustatyta tvarka yra nustatyta globa ar rūpyba, neįskaitomi.“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, p. 9, 10.3 punktas.)

Matome, kad pagal šį šeimos apibrėžimą šeima – sutuoktiniai arba bendrai gyvenantys, neįregistravę santuokos pilnamečiai vyras ir moteris. Taip pat matome, kad į šeimos sudėtį neįtraukiami vaikai, kuriems valstybės nustatyta tvarka paskirta globa ir rūpyba. Kodėl tokie vaikai neįtraukiami į šeimos sudėtį? Todėl, kad jie yra valstybės jau globojami ir saugomi per vaikystės institutą. Tai gi, ši šeimos samprata šiame įstatyme lyg sujungia į vieną šeimos ir vaikystės institutus? Kaip matėme anksčiau, LR KT nutarime

teigiama, kad šeima gali kilti ir iš vaikystės instituto? Bet pateikto įstatymo šeimos apibrėžime tai lyg neigiama, nes „... *į globėjų (rūpintojų) šeimų sudėtį vaikai, kuriems įstatymo nustatyta tvarka yra nustatyta globa ar rūpyba, neįskaitomi*“? Čia yra pavyzdys, kaip įstatymų kūrėjai, norėdami viename įstatyme patenkinti skirtingus Konstitucijos reikalavimus (skirtingus šeimos ir vaikystės institutus), nes kalbama apie vaiko globą (o vaikystė yra globojama, vaikų gali rasti ir santuokoje, vaikų gali rasti ir ne santuokoje, bet vaikas juk dėl to nekaltas?). Tuo tarpu įstatymų kūrėjai tuos skirtingus institutus sudeda į vieną šeimos apibrėžimą, kas Konstitucijoje, mano supratimu, nėra pagrįsta, ir taip išeina visa apimantis apibrėžimas, kuris iš esmės yra praktiniu požiūriu yra teisingas, nes reikia visus vaikus ginti. Bet jeigu žiūrėtume pagal LR Konstitucijos raidę ir dvasią, atskirų šeimos ir vaikystės institutų „suplakimo“ pagrįstumas reikalautų atskiros diskusijos.

Dar aš noriu paklausti, ar yra kur nors Konstitucijoje teiginys, pagrindžiantis, kad bendrai gyvenantys neįregistravę santuokos pilnamečiai vyras ir moteris yra šeima, nes vėl reikėtų kokią nors įrodymą pateikti, kad neįregistravę santuokos vyras ir moteris yra šeima. Konstitucijoje aš jų neradau, bet gal blogai žiūrėjau?

Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ šeimos sampratos apibrėžime teigiama, kad „Šeimos nariai – sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis, ...“. Matome, kad įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties...“ šeimos apibrėžime atsiranda „...sudaryta registruotos partnerystės sutartis...“. Visiškai natūralu ir aišku, kad tai atsiranda šiame įstatyme, nes užsienio šalyse partnerystė įteisinga ir jeigu užsieniečiai atvažiuoja į Lietuvą, reikia su tuo ką nors daryti. Bet vėl, jeigu pamėgintume rasti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje straipsnį ar jo dalį, kad šeima pagal LR Konstituciją gali būti grindžiama partnerystės sutartimi, tokio straipsnio ar jo dalies, nerastume. Bent jau man to rasti nepavyko...

Kitaip tariant, tokios nuorodos į LR Konstitucijos straipsnius

sustiprintų Konstitucinio Teismo nutarimo pagrįstumą. Jeigu jos būtų.... Gal jos yra? Aš ne teisininkas. Bet LR KT tokių nuorodų irgi nepateikė, vadinasi, jų ko gero ir nėra? Bet čia, šioje konferencijoje, autoritetingi teisininkai ir atskira Ramutės Ruškytės nuomonė lyg sako, kad ten (LR Konstitucijoje) nelabai tas ir gali būti rasta. Kol minėtuose įstatymuose pateiktuose šeimos apibrėžimuose kai kurie teiginiai nėra pagrįsti aiškiomis ir konkrečiomis nuorodomis į LR Konstituciją, tikslinga tokius teiginius laikyti tik šiuose įstatymuose pateiktų šeimos apibrėžimų *premisomis*, bet ne *argumentais*. Reikėtų pirma atlikti minėtų įstatymų šeimos apibrėžimų atitikimo LR Konstitucijai ekspertizę (tyrimą), o tik po to naudotis tais šeimų apibrėžimais kaip etalonais (standartais) juos lyginant su „Valstybinės šeimos politikos koncepcijoje“ pateiktais šeimų apibrėžimais.

Kita vertus, kyla klausimas, ar tyrimo logika, grindžiama lyginimu su kituose Lietuvos Respublikos įstatymuose apibrėžtomis šeimos sampratomis, kai nėra įrodyta, kad tie šeimų apibrėžimai atitinka LR Konstituciją, yra pagrįsti ir patikimi? Tai labai svarbus momentas, nes remiantis minėta lyginimo logika ir minėtuose įstatymuose pateiktais šeimų apibrėžimais LR KT formuluoja išvadą, kad „šeimos ir su ja susijusių santykių teisiniam reguliavimui buvo (ir yra) būdinga tai, kad šeima suprantama plačiau nei vien santuokos pagrindu sudaryta šeima (pabraukta mano – K. P.), t. y. teisės aktuose pateikiama kitokio turinio (platesnė) šeimos sąvoka nei įtvirtintoje Koncepcijoje.“ (LR KT nutarimo motyvuojančios dalies I skyriaus 15 punktas, p. 10). Kiek tai yra pagrįsta, ar tai yra ir gali būti argumentas? Teisės aktuose (minėtuose įstatymuose) pateikiama kitokio turinio šeimos sąvokos apibrėžimai nei įtvirtinta Koncepcijoje. Tačiau iš šios Konstitucinio Teismo nutarimo išvados nelabai aišku, kurie šeimos apibrėžimai atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją: ar pateikiami minėtuose įstatymuose, ar Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje? Kiek man yra žinoma, Konstitucinis Teismas nėra atlikęs minėtuose įstatymuose

pateiktų šeimos apibrėžimų atitikties Konstitucijai tyrimo. Tad ar korektiška, neturint tokios ekspertizės (įrodymų), kad minėtuose įstatymuose pateikti šeimų apibrėžimai atitinka LR Konstituciją imti juos už pagrindą (etaloną, standartą) tyrimui atlikti apie tai, ar Valstybinės šeimos politikos koncepcijoje pateikiami šeimų tipų apibrėžimai atitinka LR Konstituciją? Kitaip tariant, Koncepcijoje pateikti šeimų apibrėžimai lyginami ne su LR Konstitucija, bet su visiškai kituose dokumentuose pateiktais nepatikrintais pagal jų atitikimą LR Konstitucijai šeimų apibrėžimais ir daroma išvada, kad Koncepcijoje pateikti šeimų apibrėžimai neatitinka LR Konstitucijos!? Jei būtų padaryta išvada, kad Koncepcijos šeimų apibrėžimai neatitinka minėtų įstatymų šeimų apibrėžimams, tai būtų teisinga. Bet toliau reiktų tirti, kurie šeimų apibrėžimai – minėtuose įstatymuose ar Koncepcijoje – neatitinka LR Konstitucijos? Bet to LR KT nepadaręs iš karto apriori nutarė, kas kam neatitinka, o LR piliečiams belieka tik besąlygiškai tikėti tokiu dogmatiniu nutarimu? Kodėl? Todėl, kad tai pasakė LR KT? Tada mes grįžtame prie posakio „Svarbu, ne kas sako, bet ką sako“? Profesorius Alfonsas Vaišvila savo pranešime jau minėjo ir sakė, kad mes tik po 10 metų pradėdame žiūrėti, kas mūsų įstatymuose yra parašyta, nes anksčiau nebuvo tokios problemos, niekas per daug nesigilino, kiek pateikiami šeimų apibrėžimai įstatymuose atitinka LR Konstituciją?

Kitaip sakant, galėtume padaryti tokią išvadą, kad jeigu LR KT nutarimo teiginiai būtų pagrįsti nuorodomis į tam tikrus Lietuvos Respublikos Konstitucijos straipsnius ar jų dalis, tai Konstitucinio Teismo nutarimas, kad Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje pateikti šeimų sampratų apibrėžimai prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 1 ir 2 dalims, būtų lengviau suprantamas ir pagrindžiamas. Bet LR KT savo nutarime to nepadarė. Kodėl? Ir kas tada iš to seka?

Aš nenorėčiau dabar pradėti teisinių šeimos santykių analizės, nes ji buvo padaryta prieš tai kalbėjusių teisininkų, ir labai

gerai padaryta. Galbūt aš čiaėjau vėl per valstybę, bet norėčiau trumpai paanalizuoti, jau eidamas į pabaigą, kas grindžia teisinius šeimos santykius. Čia buvo aiškiai įvardyta, kad tai yra santuoka. Santuoka yra kilusi iš žodžio „santykis“. Kas yra santykis? Santykis – tai daiktų, reiškinių tarpusavio ryšys, būtinas jiems egzistuoti. Čia jau buvo sakyta, kad santuoka iš esmės yra viešas dviejų žmonių įsipareigojimas. Kas yra šeima be santuokos? Šeima be įsipareigojimų, be pareigos. Ar gali nepareigingi tėvai išugdyti pareigingus vaikus? Turbūt gali, jei juos augins kiti, o ne tie nepareigingi.

Kodėl valstybė turi ginti santuoką? Yra daug argumentų, kodėl turi, ir čia buvo išvardyta, bet vienas yra ir moralinis: ar padoru būtų valstybei ar kitam asmeniui reikalauti iš žmogaus to, ko jis neįsipareigojo daryti? Pavyzdžiui, iš tėvų LR Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalis reikalauja savo vaikus ugdyti dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais. Bet jeigu tėvai neįsipareigoja to daryti, o valstybė ima ir reikalauja: daryk. Kodėl tada tėvai turi tai daryti? Jie atsako: mes neįsipareigojome. Bet, kaip buvo minėta kitų pranešėjų pranešimuose, jei tėvai neįsipareigoja to daryti, ko reikalauja valstybė, tai kodėl valstybė turi įsipareigoti tokius tėvus remti? Todėl padoru ko nors reikalauti tik iš tų ar to, kuris tam ar kitam įsipareigoja.

Taigi pirmoji išvada. Jei valstybė nori, kad šeima išugdytų pareigingus vaikus, būtina, bet nepakankama sąlyga, yra viešas pačių tėvų įsipareigojimas būti pareigingiems ir vykdyti LR Konstituciją. Pabrėžiu, būtina, bet nepakankama sąlyga, nes galima įsipareigoti, bet to nedaryti arba nesugebėti daryti. O tuokai kas nepagrįstai spekuliuoja: atsieit šeima negarantuoja ir neapsaugo nuo daugelio neigiamų dalykų. Bet ar nuo tų neigiamų dalykų apsaugo santuokos nesudarymas? Akivaizdu, kad irgi ne. Vadinasi, tai tik spekuliacijos, kuriomis siekiama drumsti žmonių sveiką nuovoką ir protą.

Antra išvada. Santuokos, t. y. viešo įsipareigojimo prieš bendruomenę, valstybę, kitus žmones vengimas yra ir viešo įsipareigo-

jimo atsisakymas atsakyti už brangiausius savo bendro gyvenimo vaisius – vaikus. Tai yra bandymas sukeisti meilės prioritetus: sveiką (reikalavimo ir išsižadėjimo dialektika grįsta meilė) meilę vaikams pakeisti egoistiška meile sau (suaugusiam). Meilės objektas perkeliamas nuo silpnojo, t. y. nuo vaiko, į stiprųjį, t. y. suaugusįjį.

Pagrindinis tokių prioritetų sukeitimo ideologijos apologetų argumentas (mes žinome, kas čia apie tas žmogaus teises daugiausiai kalba) yra ta, kad reikalavimas šeimą grįsti santuoka (įsipareigojimu) pažeidžia žmogaus teises: atsieit tai yra žmogaus teisė apsispręsti, ar jam kam nors įsipareigoti, ar ne? Tikrai taip. Žmogus turi tam teisę. Bet ir valstybė (mes, jos piliečiai) irgi turime teisę apsispręsti, ar remti tokius vyro ir moters darinius, kurie viešai neįsipareigoja būti dorais tėvais savo vaikams iki jų pilnametystės? Čia iš karto galima kelti klausimą: kokio žmogaus teisės pažeidžiamos tokio reikalavimo (santuokos) kėlimu: vaiko, silpnojo, ar suaugusiojo, stipriojo? Aišku, silpnojo, vaiko. Tuo tarpu suaugęs ar stiprioji pusė taip keldama žmogaus teisių klausimą, pamiršta, kad vaikas irgi žmogus ir turi teisėtus savo reikalavimus, ypač svarbiausią vaiko teisę – turėti jį mylinčius tėvus. Tuo tarpu minėti žmogaus teisių apologetai vaiką, jo teises, pamiršta ir mato tik stipriojo, t. y. suaugusiojo egoistines teises gyventi taip, kaip jis nori: „noriu šiandien gyvenu su vienu, ryt jį palieku, nes žmogaus teisės gina mano laisves?“. O ar nereikia atsakyti už savo veiksmus ir tų veiksmų padarinius? Pvz., už atsiradusį vaiką? Meilė šeimoje, kaip čia buvo bandyta teigti, nepraeina. Ji tik pakeičia formą. Išlieka pareiga, pagarba vienas kitam, o vyro ir moters meilė persikelia į kitą objektą, jiems patį brangiausią – vaiką(us). Vaikus mes mylime visą gyvenimą. Taigi meilė įgauna naują kvėpavimą per mūsų vaikus. Bet grįžkime prie spekuliacijos žmogaus teisėmis ir iš to, atsieit, kylančia žmogaus teisę į laisvę? Taigi laisvė. Klausimas: laisvė kam? Atsakingumui ar neatsakingumui? Vėl: teisė į ką? Kūrybą (ugdymą) ar griovybą (taip veikia vaiką tėvų skyrybos)? Pareigingumą, atsakomybę,

meilę? Ar savimeilę, egoistinę ištižimą? Taigi: laisvė kam? Atsakymai į šiuos klausimus atskleidžia žmogaus pasaulėžiūros esmę.

Ir vietoj epilogo. Santuokos (įsipareigojimo) kaip šeimos pagrindo neigimas – tai savimeilės ir puikybės kelias. Pagal šv. Augustiną toks kelias – „*inclinatio ad nihilum*“, „*palinkimas į nebūtį*“. Tą labai gražiai čia pagrindė prieš tai pranešėjas (vėl turbūt aš per daug cituoju, bet man labai patiko): „vienodų lyčių santuokos įteisinimas būtų mirusios santuokos įteisinimas“. Ir valstybė būtų mirusi, nes tada ji neturės tęstinumo, nes iš tokių santuokų nekiltų nauja gyvybė, kuri yra būtina (bet nepakankama) tautos ir valstybės tęstinumo sąlyga. Kitaip tariant, akivaizdus tautos ir valstybės „palinkimas į nebūtį“. Ar mes tikrai to norime, kad mes, mūsų tauta ir valstybė pradėtų mažiau būti? Aš kalbu apie žmones, sugebančius pakilti virš savo asmeninių tragedijų- didesnių ar mažesnių, kurių mes visi turime ir esame paliesti. Ar mes norime, kad dėl gausėjančių skyrybų daugėtų sutrikusios dvasinės pusiausvyros vaikų ir net vaikų iš vis neturinčių tėvų? Ar mes norime, kad gausėtų vaikų, kuriuos lengva patraukti vienokiai arba kitokiai elgsenai? Ar mes norime, kad gausėtų vaikų, neturinčių savo tikrų tėvų ir tokiu būdu gausintume galimų įsivaikinti vaikų skaičių? Ar mes to linkime vaikams? O gal tokių vaikų skaičiaus didėjimas kam nors naudingas? Kam?

Santuokos ir šeimos klausimas yra ne šiaip tik dviejų žmonių reikalas. Tai tautos, valstybės ir platesnis, vaikų – mūsų ateities – reikalas, nes šeimoje prasideda nauja gyvybė, naujas žmogus. Ir vis dėlto (noriu baigti jau) kiekvieno žmogaus gyvenimas yra vienkartinis, nepakartojamas ir originalus. Todėl kiekvienas žmogus turi teisę laisvai apsispręsti už ar prieš šeimą santuokos pagrindu, kitaip tariant – eksperimentuoti savo gyvenimu. Individualiu lygmeniu visi esame laisvi ir galime apsispręsti, bet tai, kad žmonės turi teisę eksperimentuoti savo gyvenimais (mes kiekvienas turime teisę eksperimentuoti), nereiškia, kad *valstybė turi teisę eksperimentuoti žmonių gyvenimais*.

Kaip buvo minėta, valstybė turi pasakyti, kokia ta kita forma yra geresnė, ir kai ta geresnė forma bus įvardinta, valstybė ją ir paims, bet dabar jos nėra. Norint keisti, reikia keisti į geresnį, o ne į tą patį arba blogesnį. Ta kita forma turi būti geresnė, nei dabartinė šeimos forma. Tai paprasta logika: jei keisti – tai tik į geresnę. Į tokią pačią ar blogesnę keisti nėra prasmės arba net žalinga. O pas mus dažniausiai gaunasi taip: norėjom kaip geriau, o išėjo kaip visada – ne taip. Būkim atsargūs, dėmesingi piliečiai tam ką kaip ir kas mums siūlo.

Pabaigai noriu pacituoti I. Kantą: „Aš nebijau būti paneigtas, aš bijau būti nesuprastas“. Supratimas yra tai, ko mums labiausiai reikia čia Seime ir Lietuvoje. Reikia rasti sveiku protu grindžiamą kompromisą. Gyvenimas yra kompromisas, bet jis, kompromisas negali būti žalingas vaikams, žmonėms, tautai ir valstybei.

Diskusija, konferencijos apibendrinimas

Mons. Alfonsas SVARINSKAS

Noriu padėkoti už gerus pranešimus, čia buvo tikrai gerų minčių. Seimo atstovas R. J. Dagys sakė, kad išspausdins brošiūrą. Aš prašyčiau pono R. J. Dagio, kad spausdintos brošiūros būtų bent 100 tūkst. egzempliorių, kad visa Lietuva galėtų paskaityti!

Įdomu tai, kas Lietuvoje kelia sąmyšį. Lietuvą nori nukariauti ir bolševikai, ir masonai. Masonai pradėjo ilgą kovą prieš Bažnyčią. Prieš trejus metus jie neleido popiežiui nuvažiuoti į universitetą, kurį kažkada įkūrė katalikai (Sapienzos universitetas), ir paskaityti paskaitą. Atsirado apie keturiasdešimt studentų, sakančių, ką jis, tamsybininkas, turi bendra su mokslu. Lietuvoje irgi nori sunaikinti, pirmiausia pradeda nuo šeimos. Ateina kažkur iš Vakarų ištvirkę ar neištvirkę, ar pusiau ištvirkę ir nori sunaikinti jūsų šeimas. Ką jie žada? Mes nepagalvojam. Jie vaikų negimdo, jie arba vogs tikinčiųjų vaikus, arba nupirks ir darys su jais, ką nori. Tuos vaikus mes pasmerkiame iš anksto, vaikai negali apsiginti. Taigi, katalikai, kas prisidės prie pagalbos šiems ištvirteliams, prieš Dievą sunkiai atsakys, nes bus pasmerkę jauną žmogų. Taigi dabar kalbam apie Lietuvos sunaikinimą. Lietuvos šeima davė jaunimą ir nepriklausomybės karuose apgynė Lietuvą, ir apie 120 tūkst. žmonių žuvo miške, kiek buvo sušaudyta, ant buvusių Saugumo rūmų yra parašyta. O kiek lageriuose žuvo. Dabar mes, senieji kovotojai, nors mūsų parakas atidrėko,

nebeturime kuo kovot, vis tiek kovosime ir neleisime Lietuvos sužlugdyti. Broliai, kas norite kovoti, aš su jumis!

Registruota lobistė Dalia MIKALAUSKAITĖ

Pirmiausia aš noriu pasakyti, kad aš irgi už tai, kad šeima yra stipresnė santuokoje, negu išskaldyta arba kitaip sužalota. Bet mano manymu, šioje vietoje Konstitucinis Teismas iš dalies sugrąžino viską į konstitucinius rėmus. Kodėl? Todėl, kad laisvo pasirinkimo negalima privilegijuoti, negalima jo nupirkti. Santuoka yra dviejų emancipuotų žmonių susitarimas, laisvas pasirinkimas, o mes juos žadame kitais įstatymais privilegijuoti, kitaip tariant, laisvės nėra. Jeigu mes privilegijuojame, tai nėra to laisvumo, mes jį nuperkame, jis yra parduodamas. Lygiai tokiu pat būdu tie, kurie laisvai pasirinko kurti šeimas, nebūdami santuokoje jie turėjo tą pačią teisę laisvai pasirinkti. Tai yra vienas dalykas.

Antras dalykas, aš jums paskysiu, kas būtų buvę šioje vietoje. Tarkim, susituokė moteris, kuri turi nesantuokinių vaikų, ji yra santuokoje, taip, bet jos vaikai kenčia, nes kasdien šeimoje yra ne jų tėvas. Tai jūs dabar man pasakykite, vien iškėlus civilinę sutartį į padebesius, motinystė, tėvystė ir vaikystė, kas yra Žmogaus teisių deklaracijoje išskirta apskritai besąlygiškai, kaip ir vaikai, nesvarbu, kokie jie būtų, ta norma kaip ir dingsta. Aš esu santuokoje, mes abu suaugę žmonės, sutariame, viskas gerai. Bet, sakykime, yra vaikai, ir tai nėra jų tėvas, bet santuoka tai yra. Ir dėl to aš gaučiau kitu įstatymu 15 proc. didesnes išmokas, mano paskolas dengtų kas kiek laiko valstybė, nors mano vaikai kenčia ir jie užauga toje kančioje.

Ir dar vienas argumentas. Man atrodo, ne ten, ne į civilinę sutartį reikėjo sudėti akcentus, o į atsakomybę dėl neatliekamų tėvo, motinos pareigų. Nes šiandien ar tu santuokoje, ar ne santuokoje, po skyrybų užtenka priteisti vaiko išlaikymui alimentus, nors ir vieną minimumą, ir to užtenka, kad tu būtum teisėtas tėvas arba teisėta mama. Kitaip tariant, norint išsaugoti santuoką,

reikėjo ją nutraukus užkrauti daugiau atsakomybių tam, kuris tą santuoką nutraukė, kuris neatlieka šventos pareigos, – tėvui ar vaikų motinai. Jam uždėti, kad jis uždirbtų pensiją 50 proc. tam, kas augina tuos vaikus, uždėti daugiau atsakomybių, tada ir ta santuoka įgautų brandą, tada matytųsi, kad į santuoką turi ateiti pasiruošę. Tada būtų kitokia atsakomybė, o šiandien mes nerandame 6,5 tūkst. vaikų. Tai apie ką mes kalbame? Apie civilinę sutartį, kurią valstybė globos, ne vaiką, ne motiną, ne tėvą, bet civilinę sutartį.

R. J. DAGYS. Gerbiamieji kolegos, pranešėjai sureaguos, nors reakcija būtų keista, nes 6 valandas buvo lyg ir tuščiai kalbama, taip ir liko nesupratę. Vėl reikėtų kartoti tuos pačius argumentus. Turbūt reikės kartoti dar ir dar kartą, aiškintis, kol visi suvoksime. Bet aš noriu atkreipti dėmesį į tam tikrą statistiką, yra tam tikri stereotipai dėl paramos, piniginės paramos, kuri yra mūsų visuomenėje. Šeimos koncepcijos autorius kaltina, kad ji diskriminavo kitus. Ketverius metus girdėjau iš mūsų kolegų socialdemokratų tokį teiginį. Tai tiesiog noriu pasakyti.

Prieš tai trumpa preambulė, kad mes įsivaizduotume, apie ką kalbame, nes kai milijonai, milijardai naudojami ir nieko jie nesako, niekas milijono, milijardo nėra matęs gyvo. Aš išversiu viską į skaičių kalbą, kiek mes išleidžiame kiekvienas per mėnesį. Tai bus tie skaičiai, kuriuos mes galime suvokti. Kad įsivaizduotume, kiekvienas gyventojas, įskaitant vaikus, nepriklausomai nuo amžiaus, vidutiniškai uždirba – sukuria turto per mėnesį už 2800 Lt, iš tos sumos sumoka 834 Lt mokesčių, t. y. paima valstybė. Pasiskolinam dar 72 Lt ir iš Europos Sąjungos gauname 190 Lt. Turime 1120 Lt per mėnesį, kam mes skiriame. Kad įsivaizduotumėte, apie ką kalbame, tai porą skaičių tik pasakysiu, kad socialinei apsaugai iš sumokėtų mokesčių skiriama 458 Lt, švietimui –160 Lt, ir sveikatai – 123 Lt, o pensininko išlaikymas dirbančiam žmogui kainuoja 540 Lt per mėnesį.

Paramai, atkreiptu dėmesį, paramai – motinystei, tėvystei – mes išleidžiame 90 Lt, vaiko paramai – 8 Lt, šeimos paramai – nieko. Tos paramos išmokamos skiriamos tiesiogiai tėvui, motinai, vaikui, ir be jokios diskriminacijos, nustokite kartoti dezinformaciją. Niekas nieko čia nediskriminuoja, o palyginus su šeimos instituto keturių išvardintų institucijų, kol kas šeimos paramai, jeigu skaičiuotume sumą per mėnesį, beveik nieko neišsina. Yra tų programų, kurioms skirta keli milijonai, bet kai padalini kiekvienam gyventojui per mėnesį, išsina centai, man gėda sakyti. Rezervų labai didelių nėra, valdininkų visas atlyginimas atsina – 27 Lt per mėnesį, Seimo – 2 Lt, Prezidento – 31 ct per mėnesį. Visa kita mes turime patys sukurti ir patys atiduoti paramai iš savo uždirbtų 2800 Lt per mėnesį. Susitarkime ir darykime, remkime tuos dalykus. Bet kol kas šeima, viena iš tų keturių dalelių, neremiamą tiek, kiek turėtų, mano galva, būti remiama.

Kunigas Vaclovas ALIULIS

Esu dalyvavęs toje virtuvėje, kurioje buvo kepta šita Konstitucija 1992 metais. Teisininkai, profesoriai vienu metu į savo posėdį pasikvietė 3 religinės spaudos redaktorius: Sigitą Tamkevičių, Joną Borutą, na, ir šitą nusidėjėlį – „Katalikų pasaulio“ redaktorių. Ir puikiausiai atsimenu, kaip šitas 38 straipsnis buvo suvokiamas kaip vieningas, nėra kažkoks lipdinys iš kelių dalykų. Jeigu būtų pavadinimas straipsnio, būtų „Santuoka ir šeima“. Tai gi, nesantuokinės šeimos sampratos nebuvo. Dabar, jeigu Konstitucinis Teismas įveda ne santuokos pagrindų sudarytos šeimos sampratą, tai jis leidžia naują įstatymą, uzurpuoja Seimo teisę. Konstitucinis Teismas neleidžia įstatymų, neturėtų leisti įstatymų, palikti tai Seimui. Aš manau, kad Seimas galės protestuoti prieš šitą uzurpaciją. Prieš keliolika metų Romoje pasitaikė susitikti žymią lenkų politikos veikėją poniją Liuciją. Sužinojusi, kad aš iš Lietuvos, ji, niekieno neklausima ir neprovokuojama, sakė: „Kokį puikų jūs turite Konstitucijos straipsnį apie šeimą!“

Matyt, tai buvo girdima ir gerai vertinama. Kažkas iš šiandien kalbėjusiųjų priminė, kad apskritai mūsų Konstitucija yra viena iš puikiausių, kurias mes žinome, sakykime, bent Europoje. Konstitucijoje yra teisiniai nurodymai, bet yra ir tam tikrų etinių principų: auklėti vaikus dorais žmonėmis, ištikimais piliečiais, vaikų pareiga – gerbti tėvus ir tausoti jų palikimą. Čia ne turtinį palikimą, bet galbūt kultūrinį, dvasinį, tautinį palikimą. Taigi į šitą straipsnį tikrai galime žiūrėti pagarbiai, kaip ir apskritai į mūsų Konstituciją.

Dabar vienas iš gerbiamųjų kalbėtojų, labai daug analizavęs, skelbia, kad šeimos koncepcija numirė. Gal ją mėgina numarinti, bet aš manau, kad jos dvasia gyva, ir ta šimtinė Seimo narių, kurie yra už tradicinę šeimą, neleis jai išnykti, sutirpti. Bet įdomu, niekas nepaklausė, kas išugdė tokius Konstitucinio Teismo narius, tokias jų pažiūras – ar mokyklos, ar universitetai, ar žiniasklaida? O žiniasklaida... – viename dienraštyje buvo paminėta, kad papirkinėjama, nes iš įvairiausių piktnaudžiavimų, priklausomybių skleidimo daromas didelis biznesas. Klausimas: kas dabar ir mūsų žiniasklaidoje daugiau propaguoja tikrai palaidus principus, o ne garbingus principus? Susirūpinimas gali būti ir kas vadovauja mūsų aukštosioms mokykloms, kokiais etiniais principais jie vadovaujami dėstydami ir rodydami kryptis.

R. J. DAGYS. Labai ačiū. Mūsų koncepcija tikrai negali mirti. Čia laidojimas tikrai ankstyvas. Aš manau, kad ir pataisius Konstituciją galima ją palikti tokią, kokia ji yra, galima ją pataisyti, kad ji tiktų taip, kaip čia buvo siūloma. Čia sėdi daug Nacionalinio sutarimo dėl šeimai palankios aplinkos kūrėjų ir šio susitarimo visuomeninės priežiūros tarybos narių. Tarp politinių partijų yra pasiektas panašiai tokio pat lygio – toks pat skaitlingas susitarimas, ir pagrindinės nuostatos, kurios yra šioje koncepcijoje, perkeltos į šį Nacionalinį susitarimą, kurio joks Konstitucinis Teismas negali aiškinti. Čia jo stiprybė. Tai yra politinė valia.

S. ARLAUSKAS. Aš labai norėčiau sureaguoti į mūsų konferencijos dalyvės kalbą. Iš tikrųjų labai džiugu, kad yra ir kita nuomonė, kad ji savo kalboje išreiškė poziciją, kurios laikėsi Konstitucinis Teismas. Aišku, mums reikia ją išgirsti ir su ja papolemizuoti. Mano kalboje, manau, jau buvo polemikos su šia nuomone, bet aš kolegei norėčiau pasakyti tik vieną niuansą. Jei-gu aš teisingai jus supratau, jūs paminėjote, kad bandymas, sakykim, išreklamuoti santuoką visuomenėje kaip iš tikrųjų universa-lų idealą, slopina laisvę.

D. MIKALAUŠKAITĖ. Atsiprašau, privileijuoti.

S. ARLAUSKAS. Privileijuoti, taip. Jūs sakėte šitą terminą. Žinote, čia jau yra filosofinis klausimas apie laisvę. Tuo klausimu teko daug galvoti ir skaityti. Iš tikrųjų yra šios pozicijos labai silpna vieta, kai laisvė suprantama kaip apskritai ką noriu, tą da-rau, kaip noriu, taip gyvenu. Tai yra labai populiaru, ir tai ne tik pasaulėžiūra, bet jau ir tikėjimas. Rimtesnis aiškinimasis iš kar-to atskleidžia, kad tai yra saviapgaulė, kad laisvė iš principo yra fundamentali pasirinkimo problema, kai žmogui reikia išsirinkti patį geriausią variantą iš visų. Jeigu pakišamas koks nors lengvas sprendimas gyvenime, jaunas žmogus labai lengvai gali susigun-dyti, suprantate, tokiu būdu jis yra suklaidinamas. Kai kalbama apie šeimą ir santuoką, turėkime omeny, kad kiekvieni metai turi milžinišką vertę. Jeigu žmogus, sakykim, pasukęs ne į tą kelią, praranda vienus, o, neduok Dieve, ir daugiau metų, jis gali apskritai prarasti tai, kas gyvenime yra neįkainojama.

Taip pat norėčiau trumpai atsakyti į kolegės K. Pukelio ar-gumentaciją. Argumentacijos Konstitucinio Teisme sprendi-me trūko. Man atrodo, ten, kur mes galime sakyti, kad daroma premisa ir klaidinga išvada, iš esmės Konstitucinis Teismas ne premisomis vadovavosi, o paprasčiausiai preziumavo tam tikrą empirinį faktą, kad yra daug šeimos formų kaip absoliučią tie-

są ir tuo pagrindu atskyrė. Šioje vietoje Konstitucinis Teismas ir pasirinko ta pasaulėžiūrą, kurios nėra mūsų Konstitucijoje. Čia kunigas V. Aliulis man atskleidė didelę paslaptį. Aš iš tikrųjų galvojau, kodėl mūsų Konstitucija šeimos klausimu tokia graži. Mano supratimu, norint pakeisti tą gražią sistemą, yra vienintelis kelias – priimti visiškai naują 38 straipsnį. Išaiškinimai šito padaryti negali. Konstitucinis Teismas faktiškai aiškindamas padarė didelę ir baisią klaidą – jis likvidavo 38 straipsnio 3 dalį, o tai jau yra savo kompetencijos peržengimas.

R. J. DAGYS. Ačiū, profesoriau, už patarimą. Tikrai turbūt mėginsime parašyti taip, kad visiems būtų aišku. Man kirba mintis, gal tiesiog reikėtų paklausti Konstitucinį Teismą vieno klausimo: išvardykite šeimos formas. Kitas. Pažiūrėtume, ką jie parašytų.

A. VAIŠVILA. Gerbiamieji, iš tiesų šiandien, sakyčiau, ypatinga diskusija, nes kalbame itin svarbiu, fundamentaliu klausimu, kur matome, kad teisė, dorovė, religija subėga į vieną vien dėl vienos paprastos priežasties, kad teisė yra laisvės ir būtinybės vienyvė. Šitos priešybių vienybės dėka teisė yra tapatinga, kai žmogus yra laisvas pasirinkti santykius. Jeigu jis pasirenka santuoką, tai jis sąmoningai pasirenka pareigą, nes žmogus laisvas, kol renkasi. Kai pasirenka, baigiasi jo laisvė, nes ši laisvė turbūt garantuojama pareigomis tai laisvei garantuoti. Jeigu šių fundamentalių dalykų nesuprantame, prasideda dideli nesupratimai. Pavyzdžiui, štai kai mes kalbame apie teises be pareigų, teisės pavirsta privilegijomis, o privilegija yra asmens agresija prieš visuomenę. O jei mes uždėdame asmeniui pareigas ir tos pareigos nesukuria jam adekvačių laisvių, teisių, mes pareigas paverčiame prievole, ir prievolė jau yra visuomenės agresija prieš asmenį. Vadinas, jeigu teisėje pažeidžiame laisvės ir būtinybės santykį, mes visada patenkame į agresiją, tiktai ar agresija eina iš asmens, ar iš visuomenės, bet agresija būtinai turi būti. Vadinas, mūsų sugyvenimas, mūsų

santarvė, mūsų supratimas galimas tada, jeigu mes remiamės teise, kaip laisvės ir būtinybės sąveika, kurioje mūsų egoizmas yra papildytas egoizmu, o altruizmas per egoizmą tampa civilizuotas, niekam nekenkiantis. Vadinasi, turime suderinti egoizmą su altruizmu, ir jis niekur taip gerai nesusiderina, kaip teisėje suprantamoje kaip laisvės ir būtinybės proporcija.

E. LAUMENSKAITĖ. Man norisi pabaigoje pasakyti labai svarbų dalyką, kad šeima yra mūsų tikrovė ir mums būtų labai gerai mokytis apie ją nekalbėti kaip apie kažkokį objektą. Teisingai apie ją kalbėti. Ji yra labai sudėtinga tikrovė. Visa tai, ką mes matome, yra pagalbos stoka žmogui, o tai reiškia, kad tai prasideda šeimoje. Padėti jam atsistoti ant kojų, t. y. išmokyti santykio su kitu žmogumi, būtent šeimoje mes ir mokomės to santykio. Mūsų pastangos prisidėti prie šeimos gerovės yra irgi pastangos kurti tarpusavio santykius, kad šeima, kaip santykių pirminis tinklas, būtų tai, ko mums labai reikia. Dėl to, man atrodo, apie ką mes kalbame, yra labai svarbu ne stoti į tokio objektyvaus stebėtojo poziciją, kai mes kalbame apie šitą, bet visada turėti galvoje tuos asmenis, kurie neturėjo pagalbos ir kurie prašo tiesiogiai pagalbos mokytis santykius kurti, o ne juos griauti.

B. OBELENIENĖ. Galbūt pabaigoje pasidalysiu patirtimi. Aš dėstau lytiškumo etiką. Keisčiausia, kaip tik praeitą savaitę skaičiau paskaitą apie santuoką, ir studentai pradėjo jaustis nejaukiai, dalis studenčių išėjo, nors prieš tai tokių dalykų nebuvo. Iš kitų pokalbių su studentais visada patiri, kad kalbant apie santuoką jie patiria tam tikrą nejaukumą, nes vis tiek atsiremia į tai, kad jie negeba įsipareigoti. Tai yra nesusituokimas ir gyvenimas susidėjus kartu yra atvirų durų palikimas, kai žmonės vienas kitam nepasidovanoja visiškai, ko reikia santuokoje, kažką palieka sau. Taigi tokio visapusiško dovanojimosi ir nėra. Vienas dalykas, kas juos jungia, yra melas už nugaros, tų, kurie yra pasilikę kažką

užantyje sau. Tas atsarginis išėjimas – visada pabėgsiu. Ir kada ji atskleidi, jie pasijunta labai nejaukiai. Taigi dažnai būna, kad polemizuojant už santuoką ar prieš tas žmonėse sukeltas kaltės arba nejaukumo jausmas (jie patiria tam tikrą nejaukumą, diskomfortą) atsisuka prieš tuos, kurie yra už santuoką, bet jau tada jie pradeda šnekėti visiškai kitaip, labai dažnai ne argumentuotai, bet menkindami asmenį. Taigi tam tikra prasme nereikia nusiminti žinant šią tiesą, kad tikroji tiesa vis dėlto yra visada neapribota laike. Ji vienaip ar kitaip visada pasirodys. Taigi stiprybės ginant santuoką ir būnant santuokoje!

K. PUKELIS. Aš gal dar norėčiau nepamiršti kito instituto, nors mes čia šiandien kalbame apie šeimos institutą, bet žmogaus ugdymo procese dar yra du labai svarbūs institutai, kurie daro įtaką tam, koks bus tas žmogus. Aš gal išvardysiu: šeima, mokykla, valstybė. Trys institutai. Jeigu pridėtume svorį, kuris įneša didžiausią indėlį į žmogaus tapsmą, koks jis bus, tai šeima, būdama labai maža, turi visus pranašumus prieš mokyklą ir valstybę sudėti pamatus tam žmogui, koks jis bus. Bet mes neturėtume pamiršti sistemiško dalyko, kad žmogus toliau keliauja į mokyklą. Mes visi esame tėvai. Vėl čia buvo minėta pranešėjos Eglės „tam tikra industrija“. Neminėsiu, kokia ji, bet ji labai nori įsiveržti į mokyklą. Tėvai, kaip bendruomenės nariai, turėtų būti labai dėmesingi tikriesiems jos tikslams.

Nei aš, nei kiekvienas iš mūsų nėra Dievas, todėl negalime pakeisti pasaulio, bet galime padaryti viską, kas nuo mūsų priklauso. Filosofas A. Šliogeris yra labai gražiai pasakęs: „aš suprantu, kad pasaulis yra netobulas ir tobulesnis būti negali, bet aš turiu gyventi taip, lyg jis galėtų būti tobulesnis. Aš suprantu, kad žmogus yra netobulas ir tobulesnis būti negali, bet aš turiu gyventi taip, lyg jis galėtų būti tobulesnis“. Reikia tos vilties. Nereikia tokios didelės baimės, kad mes maži ir nieko negalime. Pradėkime nuo savęs. Norint pakeisti pasaulį, reikia pakeisti save. Ne kitą. Save.

Nes koks aš, tokie ir mano veiksmai bei tų veiksmų pasekmės. tai taip vadinamas „keiskim save“ dėsnis. Ne pasaulį reikia keisti, bet save, nes mes ir esame pasaulis. Padarykime mokykloje, šeimoje, ką mes galime geriau. Mes ne dievai, bet mes kažkiek galime. Tai padarykime visi, kiek galime, ir tada turėsime ir mokyklą, kuri eis su šeima, nes čia paminėtas iš salės rengimo šeimai atsakomybės trūkumas. Aišku, kad jis prasideda šeimoje, tęsiasi mokykloje, ir valstybė per įstatymus ir t. t. tą atsakomybės jausmo ugdymąsi daugiau arba mažiau įtakoja. Bet aš gal norėčiau paliesti buitinį lygį. Seimo narys R. Dagys pradėjo vardinti skaičius. Tauta yra šeima, ir šeimoje visi skaičiuoja ir priima sprendimus derindami, kalbėdamiesi. Mes nė vieno šeimoje neniekiname, nes jis yra mūsų šeimos narys. Ir kiekvienas tautoje yra mūsų tautos narys, vienoks ar kitoks, bet jis yra mūsų ir reikia kalbėtis su juo ar jais. Žmoguje yra tie trys aukštesnieji instinktai: tiesa, gėris, grožis. Tai mes visi jaučiame, kai gyvename. Neatsakomybės jausmas veda į skyrybas. Aišku, skyrybos tai didelė tragedija vaikui, šeimos nariams: vyrui, tėčiui, mamai. Išsiskyrė – vaikui trauma ir t. t., bet kas darosi toliau, jeigu skaičiuosime pinigus? Tas vaikas pereina į vaikystės institutą, kurį reikia remti... arba žūsta tėvai, arba vaikas, paliktas gyvybės langelyje, be tėvų auga. Aš nekalbu apie dvasinius dalykus, kas yra baisiausia, bet kalbu taip, kad būtų paprastai pragmatiškai žmogui labiau suprantama. Juk kažkas turės už tai mokėti, už tą vaiką, už tą motinystę ar vaikystę be tėvų ir tai eina iš mūsų mokėtojų pinigų. Jeigu mes esame šeima, tauta, viską darykime, kad ir dvasiškai vaikas pirmiausia kaip žmogus augtų stiprus ir pasitikintis savimi, ir savo valstybės, tautos turimus nedidelius resursus, kuriuos čia net centais suskaičiavome, reikia tausoti...

Dar vieno dalyko nepamirškime – mes esame pasaulyje. Mes galime išlikti tik kaip susitelkusi tauta. Vyksta didžiulė konkurencija pasaulyje tarp tautų. Pavyzdys, pasižiūrėkime į suomių – 5 mln., bet kaip jie sutelktai dirba. Aš neseniai grįžau iš konferencijos. Ten suomių buvo daugiausia. Jie dirba sutelktai, nes

jie pasaulyje konkuruoja, jie tauta, jie derasi, jie kalba vieningai. Čia mes negalime ignoruoti visų, kurie buvo vienaip arba kitaip paminėti (sugyventiniai, partnerystė ir kita)... Jie visi turi teisėtus interesus, bet tie interesai turi būti sudėlioti taip, kad niekas nenukentėtų, pirmiausia tauta ir valstybė, kuri organizuojasi tai tautai padėti ir išlikti. Ir šeimos koncepcijos dvasia, aš tikrai tikiu, kad ji liks gyva, nes tikrai ten buvo paminėta – padaryta politika šeimai ir ji buvo „nukirsta“, vienos valstybės šakos sukurta, bet tos pačios valstybės kitos šakos sunaikinta... Dabar reikia ieškoti kitų formų, ką daro Seimas, dėkui jam, ką darote jūs atėję, ką mes, kiek sugebame, darome čia, kurie rengėme Valstybinę šeimos politikos koncepciją, giname dabar ją, kiek sugebame. Bet mes turime matyti ir makropasaulį, ne tik tą mikro. Nes mūsų išugdyti vaikai išeis į pasaulį, važiuos, gyvens, jam reikės ten rasti vietą, konkuruoti tame pasaulyje, būti sėkmingam... Tai nėra taip paprasta. Todėl yra ir dvasiniai, ir ekonominiai dalykai. Dabar, pavyzdžiui, Japonijoje moka už tai, kad tu nerūkai, nes tikėtina, kad tokio žmogaus gydymui reikės išleisti mažiau lėšų. Tikimybė yra, kad sveikatos apsaugai reikės išleisti mažiau mūsų bendrų pinigų. Šeimoje irgi yra šitie dalykai. Mes turime būti ir ekonomiškai, ir racionalūs, ir t. t.

R. J. DAGYS. Labai ačiū. Baigdamas norėčiau kelis žodžius ir informacija pasidalyti. Tikrai nėra to blogo, kas neišeitų į gera. Ačiū, kad Konstitucinis Teismas užvirė tokią košę ir galų gale mes vėl susimąstėme apie svarbiausius mūsų gyvenimo dalykus. Paskendome visokiose smulkmenose, skaičiuojame centus, dalijame, perdalijame, bet viskas yra laikina, o štai dabar grįžome prie tikrųjų vertybių diskusijos. Čia tikrai Konstitucinio Teismo nuopelnas, tai pripažinkime, nes būtume beveik ir užmiršę, kad turime šeimas, ir jomis turime rūpintis, ir kas yra ta šeima.

Ta sukurta koncepcija tikrai nemirė. Aš norėčiau, kad mes visi padėkotume visiems, kas ją sukūrė. Ir štai čia yra Rima Baš-

kienė, viena iš kūrėjų. Tas jų darbas bet kuriuo atveju nenueis veltui.

R. BAŠKIENĖ. Buvau čia paminėta, aš noriu padėkoti garbiems šios dienos pranešėjams. Jūs dar kartą sudėjote akcentus ir dar kartą pasakėte, kas yra svarbiausia, ir nurodėte kryptį, tai yra labai svarbu.

Iš tikrųjų Konstituciniam Teismui apskundė ne patį teisės aktą, jis apskundė atitinkamus to teisės akto straipsnius. Pakeitus ir paredagavus, palikus tą dvasią mes turime galimybę kalbėti ir apie tą patį teisės aktą, o, svarbiausia, matyti ateitį ir matyti tą viltį, apie ką mes šiandien irgi kalbėjome, kaip mes pasielgėme su Konstitucijos 38 straipsniu. Mes turime pamąstymų, ko gero, galbūt ne šioje konferencijoje, o dar kartą darbinėje grupėje labai konstruktyviai pasitarti ir sugalvoti tuos straipsnio punktus, kurie iš tikrųjų atitiktų viską.

Labai džiaugiuosi ir tai buvo pasakyta, ir ačiū R. Dagiiui už iniciatyvą, kad yra įsiregistravusi parlamentinė grupė „Už tradicinę šeimą“. Tegul puola ir pyksta žiniasklaida, teikia vienokius ar kitus argumentus. Beje, Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje buvo nuoroda ir žiniasklaidai propaguoti šeimos vertybes. Matyt, ne visai žiniasklaidai patiko propaguoti šeimą kaip vertybę, tad nepykime ant jų. Mes galvokime, kad laikmetis leis mums dar kartą štai čia susibūrusiems ir visiems kartu dirbantiems pasiekti rezultatų.

R. J. DAGYS. Jūs taip pat žinote, kad Seimo Pirmininkė I. Degutienė tikrai prižadėjo, kad mes sutvarkysime savo darbą taip, kad reikiamas Konstitucijos pataisas sugebėtume priimti laiku. Ta grupė galės pasireikšti. Artimiausios diskusijos turbūt bus susijusios su tam tikros Konstitucijos formuluotės sutvarkymu, čia irgi reikės labai kruopštaus darbo ir įvertinimo, kad paskui koks nors kitas Konstitucinis Teismas vėl ko nors nesugalvotų. Tai irgi

reikia turėti mintyse. Anksčiau niekas to Konstitucinio Teismo faktoriaus neturėjo galvoje, dabar turėsime turėti galvoje, kad būtų jau taip aišku, kad visiškai aišku.

Dar ką mes žadame tikrai daryti ir kreipsimės į visas savivaldybės tarybas (šita parlamentinė grupė, 100 žmonių), kad analogiškos grupės įsikurtų kiekvienos savivaldybės taryboje. Tokias diskusijas mes turėtume tenai, kad visi gerai suprastume, ko mes norime. Kad nebūtų tokio požiūrio, jog čia tik grupelės žmonių nuomonė. Žmonių nuomonė yra tikrai didelė parama. Šiandien man teko diskutuoti su žiniasklaida. Klausia, ar jūs žinote, kaip žmonės galvoja? Žinome, kaip žmonės galvoja, geriau, negu jie įsivaizduoja. Teko juos nuvilti. Pamatysime.

Mokslinės konferencijos,
skirtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos
dienai paminėti

**IŠŠŪKIAI KONSTITUCINĖMS
VERTYBĖMS ŠIANDIEN,**
medžiaga

Sudarytoja
Asta Dolmantienė

Dizaineris
Vidas Čerkauskas

2011-12-01. 6 sp. l.

Parengė Lietuvos Respublikos Seimo
Socialinių reikalų ir darbo komiteto biuras